

ประสบความสำเร็จจากการศึกษาในสถานภาพของพระสงฆ์หลายรูป เหล่านี้เป็นชุมชนที่เป็นชุมชนที่มีตัวแบบ (Modeling) จากระบบศึกษาทั้งสิ้น ผู้คนบ้านบางคูสามารถรับรู้ข่าวคราวและไปมาหาสู่ในลักษณะการซื้อของและขายข้าว ขายไข่เปิดหรือผลผลิตอื่นๆ ได้สะดวก ทำให้การศึกษาเป็นค่านิยมสำคัญที่มีการส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษากันมาก มีตัวอย่างของบุคคลจากบ้านนี้ประมาณคนวัย 40 ปีในปัจจุบันที่สำเร็จการศึกษาได้รับราชการในตำแหน่งหน้าที่การงานราชการ การเป็นครู อาจารย์ ปลัดอำเภอ เป็นต้นว่า” เช่นสมาชิกใน “ตระกูลคำปล้อง” หรือลูกหลานนายบัน คำปล้อง เป็นตระกูลหนึ่งสำเร็จการศึกษาเล่าเรียนเกือบทุกคนโดยได้ไปรับราชการที่ในเมืองต่างๆและต่างจังหวัด และเป็นตระกูลที่มีฐานะดีมาก ได้เรียนหนังสือในยุค 2505 จนรับราชการเป็นผู้พิพากษาและเป็นผู้อำนวยการกอง ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หรือบางครัวเรือนศึกษาเรียนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก เช่น ดร.สืบพงศ์ ธรรมชาติ เป็นรองศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ซึ่ง “ตระกูลธรรมชาติ” สำเร็จการศึกษาเล่าเรียนได้รับปริญญาหมดทุกคน บางรายสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทเป็นศึกษานิเทศก์ของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครราชสีมา เช่น นายธีรศักดิ์ ส่งทอง ซึ่งเป็นตระกูลที่สำเร็จการศึกษาเล่าเรียนเช่นเดียวกัน นอกจากนี้เป็นนักเขียนหรือคอลัมนิสต์ชื่อดังในหนังสือพิมพ์มติชน เช่น นายพิเชียร คุระทอง และแน่นอนว่าบุคคลเหล่านั้นในที่สุดก็จะย้ายถิ่นถาวร อย่างไรก็ตาม ผู้คนในบ้านจะมีการกล่าวถึงผู้ที่สำเร็จดังกล่าวและย้ายออกไปแล้วน้อยมาก คงมีเพียงผู้อาวุโสเท่านั้นที่กล่าวถึงด้วยความภูมิใจ

ลักษณะทางสังคม

ความเข้มแข็งของผู้นำที่แสดงออกในรูปของการพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะความสำเร็จจากการศึกษาเล่าเรียน มีตัวอย่างเช่น ครูโฉ่ง ได้บวชเรียนทางพระจนสำเร็จจนได้รับราชการครู , ครูสวัสดิ์ รับราชการที่โรงเรียนไพศาลสถิตย์ , พระมหาเพิ่ม (ปธ.9) , ครูวิรัตน์ ธรรมชาติ เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านบางคูระ เมื่อ พ.ศ.2488-2525 บุคคลอาวุโสเหล่านี้ได้เป็นตัวแบบทางสังคมในการให้คนรุ่นหลังได้เอาแบบอย่างเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองในการใช้การศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จ และกลายเป็นค่านิยมของชุมชน หรือเป็นตัวแบบของบุคคลจากครัวเรือนที่ทำนายขายข้าว เพื่อศึกษาเล่าเรียน

“การรวมกลุ่ม” เป็นพลังที่เข้มแข็งมาแต่อดีต ทศวรรษ 2505 เคยรวมตัวของคนในหมู่บ้านเป็นกลุ่มชาวนา ด้วยการออกเงินทุนซื้อรถไถมาบริการสมาชิกในบ้านบางคุระและใกล้เคียง โดยมีครูวิรัตน์ ธรรมชาติ เป็นประธานกลุ่มชาวนา เป็นความพยายามของคนในบ้านรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งจนกลุ่มชาวนาที่นี้ประสบความสำเร็จ” แต่ก็ยังการรวมกลุ่มกันในทางที่มีปัญหาในเชิงกฎหมาย กล่าวคือ มีความสามัคคีในการรวมกลุ่มทำการปล้นคนขายผ้าจีนเมื่อปลายทศวรรษ 2490 แล้วปกปิดเรื่องจนเงียบ การรวมกลุ่มในการพยายามพึ่งตนเองในการรักษาตัวจากการลักขโมยด้วยการนำวัวมานอนพักกลางคืนจนกลายเป็น “คอกวัวร่วมหรือคอกใหญ่” เหล่านี้ คือ การที่พยายามรวมพลังกันโดยมีผู้นำและข้อตกลงร่วมกัน การรวมกลุ่มคอกวัวที่มีตลอดมาและหยุดลงเมื่อวัวหมดการเป็นปัจจัยในการไถนาเมื่อทศวรรษ 2520

การรวมกลุ่มของบ้านบางคุระมาจากลักษณะของความเป็นญาติและความเป็นพวกพ้อง สมาชิกบ้านบางคุระได้พยายามดำเนินการกิจกรรมของส่วนรวมด้วยตนเองเป็นหลักมากกว่าจะพึ่งพาราชการ ส่วนในปัจจุบันจะถูกทางราชการพยายามสอดแทรกตัวเข้าไปในบ้าน ในลักษณะการพยายามส่งเสริมการทำกลุ่มไร่นาสวนผสม การพยายามจัดงานวันพริกและกิจกรรมอบรมเยาวชนเพื่อรองรับการพัฒนาตามประสงค์ของราชการ ส่วนการร่วมกันดำเนินงานพัฒนาด้วยพลังภายในบ้าน เป็นต้นว่า กิจกรรมการจัดพัฒนาและสาธารณะกิจ เช่น การปรับพื้นที่บริเวณวัดด้วยการถมดินบริเวณวัดให้สูงขึ้นเพื่อให้ใช้ได้ในทุกฤดูกาล และใช้เป็นพื้นที่สาธารณะในกิจการส่วนรวม เช่น ใช้เป็นสถานที่อบรม , เป็นศูนย์เด็กเล็กในวัด , ไร่วัดที่สำเร็จลงก็ดี , อาคารหอสมุดโรงเรียนที่สร้างถาวรมาจากการบริจาคของตระกูลคำปล้องก็ดี , กรณีตัวอย่างเมื่อ พ.ศ. 2532 ประชาชนได้ร่วมแรงร่วมใจระดมเงินครัวเรือนละ 30 -100 บาท รวมเป็นเงิน 40,000 บาทเศษ ทำถนนหน้าวัดขุดลอกสระวัด ขุดถนนดินเหนียว การสร้างที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านก็ดี แม้กระทั่งการที่โรงเรียนวัดบางคุระมีนโยบายเปิดเป็นโรงเรียนขยายโอกาสเพื่อสอนนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในปีการศึกษา 2542 ทั้งๆ ที่ไม่มีงบประมาณจากทางราชการสนับสนุนสร้างอาคารเรียน แต่ทางโรงเรียนได้ร่วมกันกับชุมชนจัดงานเรียไรเงินสมทบทุนเป็นค่าวัสดุสร้างอาคารเรียนถาวร ประชาชนช่วยกันบริจาคแรงงานก่อสร้างจนสำเร็จ” และจากการสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่า มีการนำเอาช่างและแรงงานจากบ้านอื่นๆ มาช่วยด้วย นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมสร้างสรรค์ที่มีจะผ่านการประชุมปรึกษานหาหรือรวมกันของผู้นำและสมาชิกในหมู่บ้าน เช่น การจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านที่กำลังเริ่มต้นปลาย พ.ศ.2541 ด้วยความหวังว่าจะให้เป็นแหล่งเงินทุนของชุมชน ได้พยายามเชิญผู้ประสานงาน

เครือข่ายธนาคารหมู่บ้านในกลุ่มน้ำปากพองมาช่วยกันทำความเข้าใจ จนสามารถเริ่มต้นได้แล้ว เหล่านี้คือ รูปแบบการพัฒนาที่มาจากพลังหรือศักยภาพของชุมชนร่วมมือทั้งสิ้น

ดังนั้น บ้านหรือชุมชนจึงมีข้อตกลงอันเป็นระเบียบทางสังคม ที่ผู้นำและสมาชิกในบ้านพร้อมจะปฏิบัติร่วมกัน กล่าวคือ มีการประชุมประจำเดือนของบ้านที่บ้านของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นข้อตกลง ผ่านสัญญา การตีเลาะ และทุกคนให้ความร่วมมือ จนผู้ใหญ่ธำรงค์ ขวัญศรี กล่าวว่า ประชาชนมาร่วมประชุมหรือทำงานส่วนรวมกันอย่างพร้อมเพรียงตลอดมาสิบกว่าปีที่เป็นตำแหน่งนี้

ผู้นำและกระบวนการทางสังคม

ผู้นำทางการจากการสังเกตการณ์โดยตรง พบว่า ครูหนู (นามสมมุติ) ครูโรงเรียนวัดบางคุระ อันเป็นโรงเรียนประถมศึกษาในบ้านและในฐานะเขยของบ้าน^{๑๖} ในฐานะผู้เชื่อมประสานระหว่างชุมชนกับโรงเรียน ด้วยการที่เป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพสนุกสนานและในฐานะนักดื่มและใช้เป็นกิจกรรมหลักในการสร้างสัมพันธ์ สามารถใช้ความสัมพันธ์และกิจกรรมนี้ดึงเอาทรัพยากรมาพัฒนาโรงเรียนทั้งรั้ว การถมพื้นที่สนามและหอสมุด ด้วยจัดหางบประมาณและแรงงานร่วมกับผู้ใหญ่ธำรงค์ ขวัญศรี เพื่อสร้างอาคารโรงเรียนสำหรับขยายโอกาสจนสำเร็จ ครูสุพล กลิ่นส้มผัสด เป็นครูคนหนึ่งที่ชอบอยู่นานกว่า 20 ปี มีภูมิลำเนาอยู่บ้านใกล้เคียง เป็นผู้นำในการพัฒนาทางการศึกษาและเป็นผู้ปกครองที่มีความเชื่อมั่นในการจัดการศึกษาแก่เยาวชน ส่วนผู้ที่มีบทบาทสำคัญทั้งในอดีตของบ้านและปัจจุบันได้บวชเป็นเจ้าอาวาสคือ หลวงพ่อภิรมย์ เจ้าอาวาสวัดบางคุระ ก่อนบวชก็เป็นนักพัฒนา โดยเป็นผู้นำคนหนึ่งของกลุ่มชาวนาเมื่อ 2505 ปัจจุบันนี้ท่านได้พัฒนาปรับปรุงศาสนาสถานให้สามารถใช้การได้ดีและเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อบริการชุมชน เช่น การจัดการประชุม สนับสนุนให้เปิดสอนเด็กเล็กก่อนเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับในวัดด้วย

สำหรับผู้นำตามธรรมชาติมักจะมีใช้บุคคลเดียวกับบุคคลที่เป็นผู้นำทางการ โดยที่ผู้นำธรรมชาติจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ในตระกูลหลัก ๆ ของบ้าน เช่น สังข์กรดและตระกูลที่นาหรือตามด้วย “คุระ” ผู้นำ เช่น นายเตย คุระเอียด อดีตกำนันของตำบลบ้านใหม่ก็เป็นบุคคลที่ชาวบ้านยังกล่าวถึงเสมอๆ ส่วนผู้นำทางการจากการเก็บข้อมูลนั้นพบคะแนนสูง

เรียงไปสู่คะแนนต่ำดังนี้ ผู้ใหญ่สุธรรม เกื้อทำดี ของหมู่ที่ 5 , ผู้ใหญ่ธำรงค์ ขวัญศรี ของหมู่ที่ 4 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหวง ชูเมือง , ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านประไพ สังข์กรต , อบต.พัท ศรีสข , ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเจริญ สังกรต , อบต.ทวน อรชร และอดีตกำนันชาตรี คงไสย กิจกรรมสัมพันธ์ที่ผู้นำเหล่านี้ปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้าน คือการเป็นผู้นำในกิจกรรมการพัฒนาคน โดยเฉพาะอาชีพและเป็นตัวแทนของชุมชนบ้านในการติดต่อประสานกับราชการ และเป็นผู้เชื่อมโยงประสานงานกับข้าราชการเพื่อหาโครงการกิจกรรมต่างๆมาลงที่บ้านนี้ จนเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในบ้านว่าที่นี่ผู้นำเก่งในการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงที่ทางราชการมีโครงการกิจกรรมการพัฒนาตามโครงการพระราชดำริที่กำหนดให้บางคุระเป็นพื้นที่เป้าหมายการพัฒนา 1 ใน 5 ประตุระบายน้ำ ทางราชการมีบทบาทหลักด้วยการให้ แจก ในรูปของเครื่องมือการผลิตและพันธุ์พืช สัตว์ นำมาขยายพันธุ์ เช่น เป็ด และวัว **การจัดสรรให้กับสมาชิกของครัวเรือนได้จึงขึ้นกับการตัดสินใจของผู้นำเหล่านี้เป็นหลัก** เช่น การให้บุตรชายของผู้ใหญ่ศรี (นามสมมุติ) เป็นครูเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ในวัด และการเข้ารับโครงการเลี้ยงวัวจากโครงการของปศุสัตว์อำเภอ ที่วัดบางคุระ ซึ่งเป็นการอบรมสำหรับเยาวชนของตำบลนี้ หลังได้รับการอบรมก็จะแจกวัวเขาก็ได้รับพร้อมกับกลุ่มบุคคลที่สนิทสนมกับเขาของผู้ นำมากกว่าการจัดสรรให้กระจายอย่างมีหลักเกณฑ์ หรือการใช้พื้นที่เพื่อทำแปลงสาธิต การทำตามแปลงสาธิตโครงการข้าวพันธุ์ดีของสำนักงานเกษตรจังหวัดร่วมกับสำนักงานเกษตรภาคใต้ ก็กำหนดใช้นาของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จนเป็นที่เฝ้าสังเกตของเพื่อนบ้าน นายพื้นดิน มะพร้าวงาม ได้เล่าว่า

“ ที่แจกเป็นของคนรวย ๆ ทั้งเพ...พออบรมเยาวชนโครงการเลี้ยงวัว
เอาเยาวชนจากหมู่ที่ 3,4,5 แต่พอแจกวัวแจกเฉพาะเยาวชนที่หมู่ 4
ได้คนใกล้ชิด ญาติๆ ผู้ใหญ่ , อบต., ผู้ช่วยผู้ใหญ่, เวลาทำฮ้ายไหร่
ก็เหมือนกันทำกันในแต่ใหม่เขาทั้งเพ.....”

โครงการที่ทางราชการจัดสรรให้ในลักษณะนี้มักจะทำให้ผู้นำมีภาพที่เสียไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้แยกความเป็นผู้นำระหว่างทางราชการกับผู้นำธรรมชาติออกจากความเป็นบุคคลเดียวกันแจกเช่นในอดีตลงไป

อย่างไรก็ดี บ้านบางคุระได้ผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติความขัดแย้งในบ้านอย่างรุนแรงที่ต้องเช่นฆ่าระหว่าง 2 พวกมาแล้ว ในช่วงทศวรรษ 2510 นายธีร ส่งคุณค่า” เล่าว่า “เป็นยุคมิศสัญญูญ” นั่นก็คือการฆ่ากันไปมาระหว่าง 2 กลุ่ม อันเป็นผลมาจากการจุดคร่าลูกสาว อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ลักภายในบ้าน เช่น วัว ลักไก่ เป็ด ของพวกกลุ่มที่เป็น

เขยซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้ามาอยู่ในบ้าน ที่ถูกเรียกว่าเป็น “โจรต่างถิ่นเข้ามาเป็นเขยในบ้าน” นายธีร ส่งคุณค่า บอกว่าชาวบ้านใช้คำว่า “วิสัยโจร”^๓ ชอบมีพฤติกรรมลักขโมยในบ้าน ชดคอเพื่อนบ้าน โดยกลุ่มบุคคลภายในบ้านไม่เป็นที่พอใจ โดยเฉพาะนักเลงเก่าในบ้านที่ชาวบ้านเรียกโดยชื่นชมว่าเป็น “วิสัยนักเลง” และกลุ่มโจรต่างถิ่นรู้ว่าอันตรายจึงวางแผนฆ่าตัวแทนนักเลงเจ้าถิ่น แต่ความแตกหรือแผนการณ์รั่วไหลจนถูกกลุ่มนักเลงในบ้านฆ่าผู้นำของกลุ่มต่างถิ่นตายหน้าวัดในเวลากลางวัน ขณะที่ขับเรือ หลังจากนั้นก็มีการแก้แค้นด้วยการที่ลูกของกลุ่มนักเลงในถิ่นที่ 1 ก็ถูกฆ่าตายและสลับฆ่ากันไปมา โดยที่กลุ่มโจรต่างถิ่นสามารถเชื่อมโยงกับเพื่อนนอกบ้าน^๔ มาจะวางแผนฆ่ากลุ่มนักเลงในบ้าน จนในที่สุดก็ต้องย้ายครอบครัวและญาติออกไปอยู่ที่อื่นๆ และลูกหลานได้ศึกษาเล่าเรียนและมีฐานะดีกันเกือบทุกคน สำหรับกลุ่มที่สองหรือกลุ่มโจรต่างถิ่นก็ยังคงมีชีวิตอยู่และมีบทบาทในบ้าน บางส่วนก็ได้เป็นผู้นำในลักษณะต่างๆของบ้านอยู่ด้วย ดังนั้นพัฒนาการของบ้านแม้ว่าในช่วงหนึ่งจะกลมเกลียวมีความสัมพันธ์แบบญาติแต่ก็คลี่คลายในยุคทศวรรษ 2520

อาชีพ

เนื่องจากอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบการค้าขายข้าวของปากพนังอันเป็นเมืองทำการซื้อขายข้าวและสินค้าทั้งภูมิภาคและเมืองใกล้เคียง ประกอบกับการเป็นพื้นที่เหมาะสมกับการผลิต ทำให้บางครัวจึงถูกผนวกเข้าสู่วงจรแห่งการค้าขายข้าวมาไม่ต่ำกว่า 100 ปี คนจีนหรือพ่อค้าที่เข้ามาซื้อข้าว ทั้งที่บ้านเกาะจาก เช่น โก้ดำ โก้ดี หรือพ่อค้าจากปากพนังโดยตรงหรือรับซื้อผ่านตัวแทนที่มีกิจการโรงสีข้าวขนาดเล็กมีกำลังการผลิตต่ำของนายท่วง, นายนิก และนายทอง บริการสีข้าวแก่สมาชิกในบางครัว สภาพการค้าข้าวจึงเป็นเหมือนสายสัมพันธ์ในการเชื่อมโยงบางครัวกับชุมชนทั้ง 2 ที่เป็นศูนย์รวมของการค้า

การผลิตข้าวสามารถจำแนกเป้าหมาย 2 ประการ คือ เพื่อการขายและการบริโภคในครัวเรือน ทั้งนี้ มีสถานภาพการทำนาที่น่าสนใจในการผลิตข้าว กล่าวคือ ปลูกข้าวได้เฉลี่ยครัวเรือนประมาณ 3 - 6 ไร่ยืนต่อปีมาแต่อดีต ใช้แรงงานเฉลี่ยครัวเรือนละ 3 คน และมีที่ดินเป็นปัจจัยการผลิต เกือบทุกครัวเรือน (ดูตารางที่ 22) ครัวเรือนของชาวบางคุระมีการถือครองที่นาเฉลี่ย 1 - 5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 32.81 และ 6 - 10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 26.56 หรือส่วนใหญ่ชาวนาที่มีที่นาประมาณ 1 - 10 ไร่ ประมาณครึ่งหนึ่งของครัวเรือนทั้งหมดหรือ ร้อยละ 59.37

จึงเป็นการผลิตที่เหมาะสมกับลักษณะการผลิตและแรงงานหรือศักยภาพแรงงานในครัวเรือน กล่าวคือ แรงงานจะดำรงอยู่ในอัตราเฉลี่ยครัวเรือนละ 2.4 คน ได้ผลผลิตเฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 2-6 เกวียนต่อปีมาทุกฤดูกาลตั้งแต่พ.ศ.2505 จากข้อมูลนี้อธิบายได้ว่าการทำนาในอดีตเกษตรกรมีที่นาเป็นของตนเองเป็น จำนวนมากและสามารถทำนาโดยอาศัยธรรมชาติและเทคโนโลยีพื้นบ้าน สามารถได้ผลผลิตเพื่อขายอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อมีสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้น จำเป็นที่จะต้องแบ่งปันหรือแบ่งกรรมสิทธิ์ที่ดินให้บุตรหลาน ทำให้การถือครองที่ดินในปัจจุบันน้อยลงหรืออาจจะไม่เพียงพอกับการทำนาหรือได้ผลผลิตน้อยไม่พอขาย แต่ก็ยังคงทำนาข้าวอยู่ร้อยละ 93.75 ดังนั้น จึงเป็นเงื่อนไขเหล่านี้ส่งผลให้การทำนาที่นี้มีความเติบโต ทำให้พยายามหาวิธีการที่เหมาะสม เช่น ในทศวรรษ 2500 มีการรวมกันจัดตั้ง “กลุ่มชาวบ้านบางคุระ” ประกอบด้วยสมาชิก 40 คน ได้สะสมเงินครัวเรือนหรือคนละ 500 – 1,000 บาท ซื้อรถไถราคา 150,000 บาท นำรถไถมาให้สมาชิกและรับจ้างไถนาในบ้านและบ้านใกล้เคียงเพื่อเป็นรายได้สำหรับผ่อนชำระค่ารถไถนา โดยครูวิรัตน์ ธรรมชาติ เป็นประธานกลุ่ม กลุ่มชาวบ้านดำเนินกิจการอยู่ประมาณ 7 ปี จึงยุติลง เพราะเริ่มมีรถไถเอกชนเข้ามาแข่งขัน ในที่สุดก็โอนรถไถให้สมาชิกไปดำเนินการต่อไป^{๙๙}

ตารางที่ 22 การถือครองที่ดินบ้านบางคุระ

ขนาดการถือครอง (ไร่)	การถือครอง (ครัวเรือน)	ร้อยละ	เช่าที่ดิน (ครัวเรือน)
ไม่มี	1	1.56	
1 – 5	21	32.81	5
6 – 10	17	26.56	
11 – 15	3	4.68	3
16 – 20	10	15.62	
21 – 20	5	7.81	
26	7	10.93	
รวม	64	100	8

อย่างไรก็ดี การประกอบอาชีพทำนาผันแปรไปตามสภาพดินฟ้าอากาศ จำนวนการถือครองที่ดิน และจำนวนผลผลิต ทำให้มีการผันแปรหรือเปลี่ยนแปลงในรูปแบบต่างๆ เป็นต้นว่า การย้ายถิ่นไปทำอาชีพอื่นนอกพื้นที่ และปรับปรุงกระบวนการผลิต รวมทั้งโครงสร้างการผลิตของครัวเรือน หรืออาชีพเสริมต่างๆ เพื่อแสวงหารายได้ นั่นคือ เกือบทุกบ้านในอดีตมีการเลี้ยงเป็ด ที่สามารถส่งไข่เปิดไปขายปากพนังเป็นรายได้ของครัวเรือน ตัวอย่างครัวเรือนของนายวิรัตน์ ธรรมชาติ รายได้ของครัวเรือนมีเท่าๆกัน ทั้งรายได้จากการขายข้าว รายได้จากเงินเดือนครู และมีรายได้เสริมจากการขายไข่เป็ด จนลูกๆเรียนสำเร็จทุกคน ดังนั้นเปิดจึงเป็นสัตว์ที่ยังคงเลี้ยงกันเกือบทุกบ้าน ในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้เพื่อไว้บริโภคไข่และส่งไปขายส่วนการเลี้ยงวัวแต่เดิมไว้ไถนา แต่ในทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาวัวมิได้เป็นปัจจัยการผลิตอีกต่อไปแต่เลี้ยงไว้เพื่อขาย ซึ่งสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำให้ครัวเรือน และหลายครัวเรือนมีความต้องการ โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีบุตรศึกษาเล่าเรียนจะนิยมเป็นพิเศษ เพราะสามารถขายวัวได้เงินเป็นก้อนในการส่งให้เป็นค่าเล่าเรียนบุตร ในปัจจุบันมีการจัดสรรวัวให้เกษตรกรในเขตลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งโครงการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราชและโครงการของกรมปศุสัตว์ แต่ก็มีปัญหาการจัดสรรที่ชาวบ้านมักจะกล่าวถึงว่าไม่เป็นกระจายให้เหมาะสมทั้งบ้าน อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของความพยายามในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิต และโครงสร้างอาชีพของคนที่นี่มีตลอดมา โดยการเข้าร่วมกับเพื่อนตำบลใกล้เคียงทำไร่นาสวนผสม หลัง พ.ศ.2531 มีการหยุดทำนาข้าวกันมากขึ้น พร้อมกับพยายามขุดที่นาเป็นไร่นาสวนผสมปลูกพริก เหมือนกับชาวบ้านบางบูชาและบ้านเกาะรัง ประกอบกับหลังอุทกภัย 2531 ทางราชการได้มีนโยบายช่วยเหลือการขุดไร่นาสวนผสมจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดและสำนักงานเกษตรจังหวัด ความพยายามทำไร่นาสวนผสมเพื่อปลูกพริกขายจึงเป็นกระบวนการผลิตใหม่ที่นิยมกันมาก เพราะรายได้จากการขายผลผลิต^{๓๓} เป็นแรงจูงใจสำคัญ ในที่สุดตั้งแต่ พ.ศ.2537 – ปัจจุบัน สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังได้มีโครงการขุดที่นาให้เปลี่ยนมาเป็นไร่นาสวนผสมครัวเรือนละ 3 ไร่ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด^{๓๔} มีการทำไร่นาสวนผสมมีจำนวนมากถึง 39 ครัวเรือนหรือร้อยละ 60.93 ของครัวเรือนที่เก็บข้อมูล ดังตารางที่ 23

ตารางที่ 23 อาชีพประชากรบางคุระ

ลักษณะอาชีพ	จำนวนครัวเรือน
เกษตรกรรม	
ทำนา	15
ไร่นาสวนผสม	1
นา + ไร่นาสวนผสม	24
นา + ไร่นาสวนผสม + ไร่ข้างในภาคเกษตร	4
นา + ไร่นาสวนผสม+ ไร่ข้างนอกภาคเกษตร	10
นา + ไร่ข้างภายนอกเกษตร	5
นา + นาทุ่ง	2
อื่น ๆ	
ขายกาแฟ	1
ไร่ข้างแยกผัก เก็บผัก	2
	64

ดังที่กล่าวแล้วว่า ความสนใจในการทำไร่นาสวนผสมได้ทำให้มีการเปลี่ยนที่นาข้าวเป็นแปลงผัก หรือที่เรียกว่า “โคก” มาจากการพยายามปรับปรุงหรือหาความลงตัวในการอาชีพเพื่อการค้าและแก้ปัญหาภัยธรรมชาติ ผลผลิตของไร่นาสวนผสมจึงดำเนินการเพื่อการค้า ตามความเคยชินกับการผลิตเพื่อขายมาแต่อดีต การทำนากับไร่นาสวนผสมจึงเป็นความลงตัวหรือเป็นกระบวนการผลิตที่สอดคล้องกันทั้งเป้าหมายและประสบการณ์เดิมทำให้ได้รับความนิยมมากดังข้อมูลตามตารางที่ 23 ที่มีการทำไร่นาสวนผสมมากถึง 39 ครัวเรือนหรือร้อยละ 60.93 ของครัวเรือนทั้งหมด ดังนั้น เมื่อต้นทศวรรษ 2530 จึงเริ่มหยุดทำนาหันมาทำไร่นาสวนผสมเพียงอย่างเดียว หรือทำไร่นาสวนผสมเสริมกับอาชีพอื่นๆ เพราะสามารถปลูกเพื่อการทำรายได้ดีกว่านาข้าวเฉลี่ยเดือนละประมาณ 2,000-3,500 บาทต่อครัวเรือน รายได้ที่มากขึ้นยังเป็นเงื่อนไขแรงกระตุ้นหรือชะลอการทำนาพร้อมๆ กับเพื่อการตอบรับการชุดไร่นาสวนผสมตามการจัดสรรให้ของทางราชการ” เช่นเดียวกับอาชีพอื่นๆ เช่น บ่อกุ้ง ไร่ข้างอื่นและเดินทางไปติดตางที่ตรัง

ปัจจัยกระตุ้นอาชีพใหม่นี้ก็คือ ความต้องการผลผลิตของตลาดซึ่งเป็นแรงเสริมให้ยากทำไร่นาสวนผสม เพราะในปีแรกๆ มีการแย่งกันมารับซื้อจากพ่อค้าคนกลางตลาดหัวอิฐ เช่น พ.ศ. 2540 พริกราคาประมาณกิโลกรัมละ 120 บาท มะละกอราคาประมาณกิโลกรัมละ 10 บาทเศษ กลัวยมีการซื้อขายกันโดยใช้ซึ่งเป็นกิโลกรัมแทนขายแบบเหวี่ยงอย่างเช่นที่ผ่านมา พ่อค้าคนกลางชำระเงินดีมาก จนมีความพึงพอใจในสภาพการดังกล่าวนี้ ความเติบโตนี้จนทำให้ชาวบ้านบางคุระจัดงานเฉลิมฉลองร่วมกันเรียกว่า "งานวันพริก" ขึ้นมาเมื่อ พ.ศ.2538 เพื่อแสดงพลังและผลผลิตของการทำไร่นาสวนผสมต่อเนื่องมาทุกปี โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การประกวดพริกขี้หนูแดงและแข่งขันรถไถชนิดเดินตาม แต่ถึง พ.ศ. 2542 สภาพดังกล่าวกลับต่างกันอย่างสิ้นเชิง เมื่อพ่อค้าคนกลางรับซื้อมะละกอกิโลกรัมละไม่ถึง 1 บาท นอกจากปัญหาราคาและสภาพดินฟ้าอากาศแล้วบ้านบางคุระยังมีปัญหาที่ยั่งยืนยากในการผลิตอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาที่ไม่มีเงินทุนเป็นของตนเอง ประสบภัยแล้ง น้ำท่วม น้ำเค็ม หนูกัด หนอนกิน" นั่นคือ ทุนในการปรับปรุงการผลิตตามวิธีการที่ใหม่ สภาพภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นเกือบทุกปีอาจจะ เป็นฝนแล้งหรือไม่ก็น้ำท่วม แล้วยังมีน้ำเค็มจากบ่อกุ้งริมคลองและลำน้ำที่ระดับน้ำเค็มรุกไล่เข้ามาใกล้บ้านเข้าทุกที่ๆ ส่วนหนูกัดต้นกล้า ทำให้การทำนา 2 ครั้งมีปัญหาและหนอนกินใบพืชผักในไร่สวนผสม เป็นเหตุให้เกษตรกรต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายด้วยการซื้อเครื่องพ่นยาและยาฆ่าแมลงฉีดเต็มทีจนอาจจะเกินความจำเป็น"

การส่งเสริมกิจการไร่สวนผสมมาจากการที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ได้ร่วมกับทางราชการ เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานเกษตรจังหวัดและสำนักงานเกษตรเขต หน่วยงานราชการอื่นๆ ได้ร่วมกันจัดงานสาธิตส่งเสริมการทำไร่สวนผสมเพื่อการอนุรักษ์เพิ่มผลผลิตด้วยคุณภาพดีในพื้นที่เน้นหนัก ปี 2541/2542 ในวันที่ 11 กันยายน 2541 การทำแปลงสาธิตทำน่าน้ำตม จัดอบรมความรู้ให้แก่เกษตรกรทั้งที่บ้านผู้ใหญ่และบริเวณวัดบางคุระ อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังนี้หรือประมาณ พ.ศ.2541 เป็นต้นมา บ้านบางคุระได้มีข้าราชการผู้ว่าราชการจังหวัดหรือส่วนกลางมาปรากฏตัวเสมอๆ เพื่อการพัฒนาอาชีพตอบสนองโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

สภาพการผลิตที่เร่งผลผลิตเพื่อการค้านี้เองจึงทำให้ "การออกปาก" หดไป รูปแบบ "ออกปากจ้าง" จึงมาแทน แต่มีการผสมผสานระหว่างเศรษฐกิจแบบการค้ากับวิถีการดำรงชีวิตดั้งเดิมอย่างลงตัวในทุกกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมการเกี่ยวข้าวและการจ้างเก็บผัก แยกผัก ที่ต้องมีความสัมพันธ์นี้มาช่วยกันแยกผัก ตัดผัก และลำเลียง เช่น หาบ ขน จากโคกสู่

รถที่มารับซื้อ ซึ่งต้องเป็นทั้งผู้จ้างและรับจ้างผ่านความสัมพันธ์แบบเก่ามาช่วยในบางขั้นตอนของกระบวนการผลิตเสมอ ๆ

สำหรับการแก้ปัญหาเงินทุน นั้น ชาวบ้านได้เริ่มต้นกันสร้างทุนของชุมชนเพื่อเป็นปัจจัยการผลิตหรือเป็นแหล่งเงินทุนของชุมชน ดังนั้น ใน พ.ศ. 2541 ประชาชนและทางผู้นำทางการและผู้นำธรรมชาติได้เห็นประสพการณ์การมีสถาบันเงินทุนของบ้านอื่นๆ ในเขตอำเภอเชียรใหญ่และอำเภอหัวไทร จึงได้จัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นมา โดยการเชิญวิทยากร อันได้แก่ ผู้นำกลุ่มธนาคารหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำปากพนังมาให้ความรู้ เป็นต้นว่า นายเจริญ สุขราช , นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร จนประชาชนในบ้านสนใจและต่างก็หวังกับการมีแหล่งเงินทุนของตนเอง หลังจากนั้น สมาชิกในบางคุระก็เริ่มดำเนินการจัดตั้งและมีคณะกรรมการขึ้นมา เพราะก่อนหน้านี้แหล่งทุนของสมาชิกในบ้านอยู่ที่ครัวเรือนที่มีฐานะดีซึ่งมีที่นาจำนวนมาก หรือเป็นนายทุนเงินกู้ในหมู่บ้านไว้ใช้ในยามจำเป็น เช่น บ้านนางละออง ดวงแก้ว , นางสุธา จิตรพราหมณ์ , นายวิจิตร บ่มไล่ , นายสมพล หมวดคงทอง , นางหิ็ด รักหวาน และนายปั่น คำปลั่ง¹⁰¹ บุคคลเหล่านี้จะปล่อยเงินกู้ให้กับเพื่อนบ้าน โดยคิดดอกเบี้ยในปัจจุบันร้อยละ 5 ต่อเดือน โดยมีการค้าประกันด้วยที่นา (นส.3) ตลอดมา การมีแหล่งเงินทุนจึงไปตอบสนองประสพการณ์ในระบบตลาดทั้งการใช้เงินเพื่อปัจจัยการผลิตและการใช้จ่ายในลักษณะต่างๆ

บ้านบางหว้า

บ้านบางหว้าเป็นชุมชนชาวนาที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองเชียรใหญ่ ¹⁰⁴ บ้านบางหว้าก็เป็นบ้านหนึ่งริมคลองดังกล่าวที่มีบางเล็กๆ เชื่อมระหว่างคลองเชียรใหญ่กับแม่น้ำปากพนังปากบางมีต้นหว้าใหญ่ เป็นสัญลักษณ์ชาวบ้านเรียกว่า “บางหว้า” แยกจากคลองเชียรใหญ่ ลำบางนี้ทอดตัวไปยังบ้านหนองไม้แก่นและบ้านดอนจิกไปออกที่แม่น้ำปากพนังที่บ้านบางเหลงเป็นบางที่ลัดเลาะไปตามทุ่งนากว้างใหญ่ และมีพื้นที่ทุ่งสงวนแถวบริเวณบ้านดอนจิก¹⁰⁵

จากสภาพดังกล่าวนี้ ทำให้ตั้งถิ่นฐานของบ้านเป็นไปตามไปคลองหรือบางหว้า และมีวัดบางหว้าอันเป็นวัดธรรมยุติกนิกาย จุดที่ตั้งชุมชนบางหว้าจึงเปรียบได้เหมือนกับ 3 แยกของคลอง ที่เหมาะสมกับการสัญจรจึงมีผู้คนตั้งบ้านเรือนกันหนาแน่น บางสายญาติหรือบาง

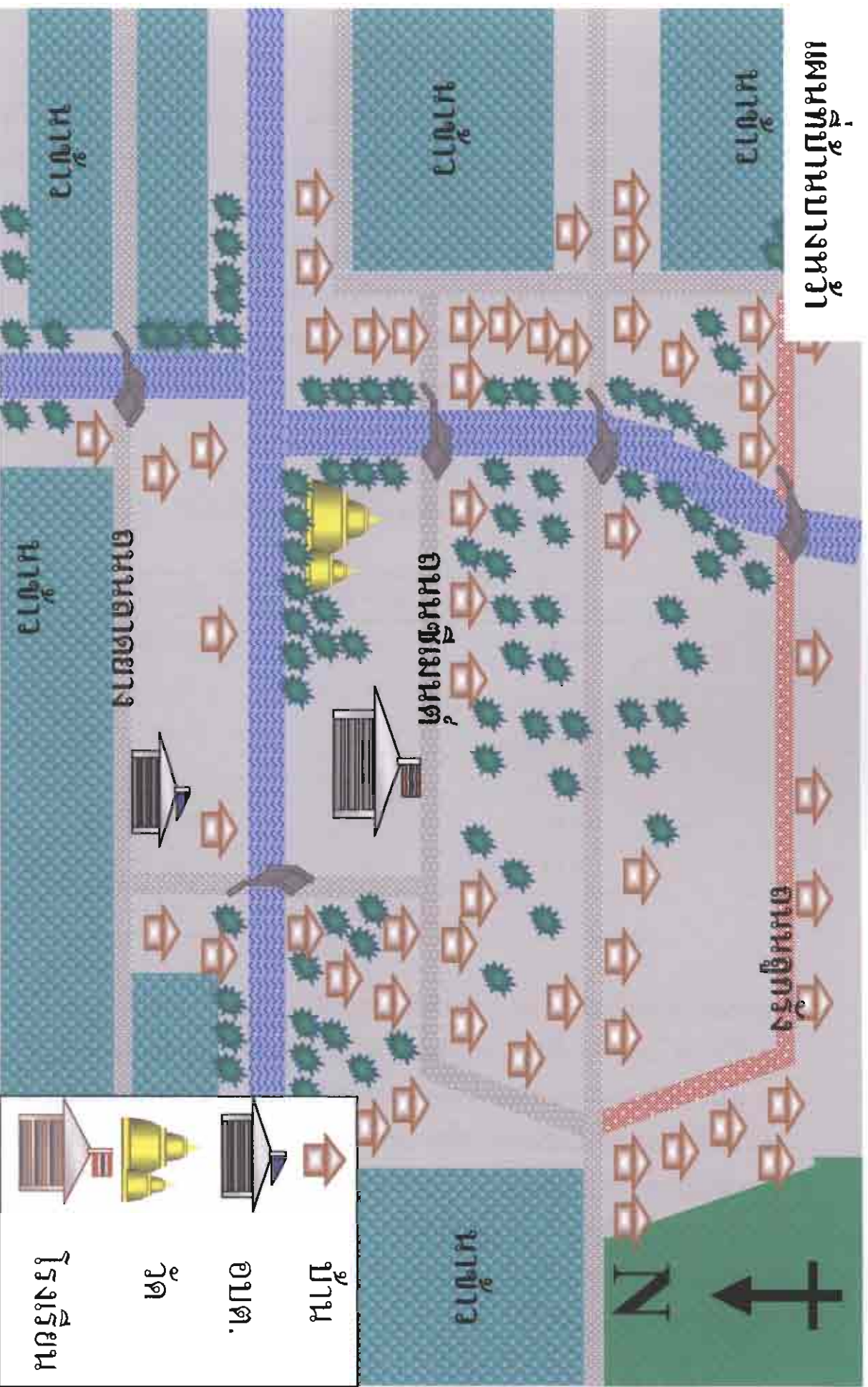
ครัวเรือนย้ายมาจากบ้านขนานนาก อำเภอปากพนัง ซึ่งที่นี่น้ำเค็มมาประมาณ 70 ปีแล้ว แต่ส่วนใหญ่ก็จะเป็นบุคคลหรือครัวเรือนที่ดำรงอยู่ต่อเนื่องที่นี่ การตั้งบ้านเรือนของบางหว้าจึงครอบคลุม 3 หมู่บ้าน 2 ตำบล และ 2 อำเภอ คือบางส่วนของหมู่ที่ 1 ตำบลเชียรเขา ปัจจุบันมีนายเสถียร หนูครุณ เป็นผู้ใหญ่บ้าน บางส่วนของหมู่ที่ 2 ตำบลเชียรเขา มีนายสุวรรณโณ ถนอมกาย เป็นผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้านอยู่ในตำบลเฉลิมพระเกียรติ และบางส่วนของหมู่ที่ 7 ตำบลเชียรเขา อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

สภาพของบ้านมีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยมีเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดบางหว้า คือ พลวงพ่อบัวทอง¹⁰⁶ ต่อมาเมื่อพระมหาสินหรือพระครูสังวร มาพัฒนาและได้ตั้งโรงเรียนขึ้น บางหว้าจึงเป็นบ้านในชุมชนชาวนาที่มีพื้นฐานจากการรวมตัวกันเองของชาวบ้าน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและเจ้าอาวาสปัจจุบัน คือ พระครูวิเชียรธรรมมารณ์ ก็ยังคงมีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของบ้านต่อไป เพียงแต่มีไขจำกัดบทบาทแต่การทำศาสนพิธีเท่านั้น จากการสังเกตพบว่า วัดได้พัฒนาทางกายภาพพร้อมกับความเข้มแข็งในการปฏิบัติศาสนกิจมาากบริเวณวัดและศาสนสถานสวยงาม สะอาด จึงเป็นสถานที่พักผ่อนที่หนุ่มสาว เด็กๆ และผู้คนทั่วไปเข้าไปใช้บริการอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งบริเวณวัดยังที่ตั้งโรงเรียนด้วยและประชาชนยังศรัทธา เช่น ดูได้จากการร่วมกันบริจาค ทำบุญปรับปรุงพื้นที่และศาสนสถานต่าง ๆ ในราคาไม่ต่ำกว่า 1,000,000 บาท เสร็จเมื่อ พ.ศ.2540 นอกจากวัดแล้วโรงเรียนวัดบางหว้าที่ถือว่าเป็นสถาบันที่ร่วมศูนย์จิตใจของผู้คนที่นี่ด้วย เพราะคนที่นี่เรียนหนังสือกันมากมาแต่อดีต โรงเรียนบ้านบางหว้าจึงเป็นส่วนหนึ่งในความสำเร็จของเขา ทำให้มีความผูกพันต่อโรงเรียนอย่างมากด้วย¹⁰⁷

ประชากร

จากการศึกษาพบว่าบ้านบางหว้าเป็นชุมชนที่ตั้งมายังไม่ถึง 100 ปี ป้าส้มเกลี้ยง บัวทอง อายุ 83 ปี¹⁰⁸ บอกว่า แต่เดิมยายเป็นแม่ค้าประจำบ้าน ขายขนมเพื่อนบ้านซึ่งเป็นญาติๆ กัน เนื่องจากบางส่วนของคนที่นี่ “ย้ายหนีนํ้าเค็มหาคัดเข้าสู่ข้าว” มาจากบ้านขนานนากและผู้คนที่บ้านบางหว้าเมื่อก่อนอยู่กันหนาแน่น เพราะเป็นบ้านที่ตั้งอยู่ริมคลอง

แผนกช่างไฟฟ้า

เชียรใหญ่ ซึ่งสาขาแม่น้ำปากพนัง และมีบางหว่าที่เชื่อมบ้านหนองไม้แก่น บ้านดอนจิก และไปออกแม่น้ำปากพนัง ที่บ้านบางเหลงได้อีกทางหนึ่ง ในปลายบางหว่า จะมีพื้นที่ สาธารณะประโยชน์หรือพื้นที่ทุ่งสงวน ทำให้ประชาชนที่นี่น้ำเค็มมาจับจองกันและหนาแน่น มากขึ้น แต่ข้อมูลจากการศึกษาปัจจุบันกลับลดลง คือ มี 32 ครัวเรือน จำนวน 127 คน เมื่อคน บางหว่ามีการย้ายถิ่นกันอีกรอบหนึ่งเพื่อการทำมาหากิน จำแนกโครงสร้างประชากรที่ดำรงอยู่ จริง ผู้คนที่นี่จึงเป็นญาติๆ กัน นามสกุลหลัก ๆ ที่นี่จึงมีคำว่า "บรรจง" รวมกัน โดยมีสาย ตระกูลที่มีสมาชิกจำนวนมาก ๆ เช่น ตระกูลบรรจงดวง แก้วบรรจง สุวรรณปักษิน นกบรรจง ชัยมุสิก

ตารางที่ 24 โครงสร้างประชากรบ้านบางหว่า

อายุ(ปี)	จำนวน	ร้อยละ
แรกเกิด – 6	11	8.66
7-12	11	8.66
13-18	9	7.08
19-25	10	7.87
26-44	44	34.64
50 ปีขึ้นไป	42	33.07
รวม	127	100

จากข้อมูลพบว่ามีคนอยู่ในวัยพึ่งพาสูงถึงร้อยละ 50.39 และในวัยนี้ยังมีแรงงาน ในครัวเรือนแอบแฝงอยู่ด้วย แต่วัยแรงงานจริงจำนวนต่ำมาก คงเหลือแค่ร้อยละ 34.64^{'''} และ แนวโน้มที่จะเข้าสู่วัยสูงอายุ ในขณะที่เด็กวัยทารกลดลงมากเหลือประมาณร้อยละ 8.66 วัย เด็กเรียนเหลือประมาณ ร้อยละ 8.66 เช่นกัน เช่นนี้เองที่ทำให้โรงเรียนบ้านบางหว่า ซึ่งเป็นโรง เรียนประถมศึกษามีนักเรียนทั้ง 6 ชั้น ในปีการศึกษา 2541 มีแค่จำนวน 37 คน มีครูมี 7 คน ทั้งนี้เนื่องจากการย้ายถิ่นกันเป็นจำนวนมาก หากพิจารณาถึงจำนวนผู้สูงอายุพบว่ามีอายุ เกิน 60 ปี จำนวน 33 คน หรือร้อยละ 25.98 ผู้สูงอายุสูงสุด ได้แก่ นายเขต สุวรรณปักษิน ,

อายุ 86 ปี , นางปลีก หนูไผ่ อายุ 83 ปี และนางส้มเกลี้ยง บัวทอง อายุ 83 ปี¹¹⁰ โดยมีคุณลักษณะของประชากรบ้านบางหว้าที่มีอยู่จริงน่าสนใจมากคือ

ประการแรก พิจารณาจากระดับการศึกษา จบการศึกษาระดับสูงถึง 21 คน หรือร้อยละ 16.53 ของจำนวนประชากรที่มีอยู่จริง นั่นคือ จบปริญญาตรี 3 คน อนุปริญญาหรือประกาศนียบัตรชั้นสูง 5 คน ประกาศนียบัตรวิชาชีพ 1 คน มัธยมศึกษาตอนปลาย 5 คน และมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 7 คน นอกนั้นจบการศึกษาคะดกบังคับ

ประการที่สอง อาชีพทำนาเป็นหลักโดยนำ "ข้าวสั้น" หมายถึง ทำนาปีละ 2 ครั้ง ร้อยละ 96.87 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยมีงานหรืออาชีพอื่นมาเสริม แต่ยังคงทำนาเป็นอาชีพหลักต่อไป และมีแนวโน้มหันกลับมาทำนามากขึ้น เพราะกำลังยกเลิกไร่นาสวนผสม และราคาข้าวดีขึ้นเมื่อฤดูกาลผลิต 2540 เกวียนละ 6,000-8,000 บาท

ตารางที่ 25 อาชีพประชากรบ้านบางหว้า

อาชีพ	จำนวน ครัวเรือน	ร้อยละ
เกษตรกรรม		
ทำนา	18	56.25
ทำนา + ไร่นาสวนผสม	9	28.12
ทำนา + นาทุ่ง	1	3.12
ทำนา + ราชการ	2	10.25
ทำนา + โรงสี	1	3.12
ทำนา + ราชการ + ไร่นาสวนผสม	1	3.12
ไร่นาสวนผสม + โรงสี	1	3.15
อื่น ๆ	-	-
รวม	32	100

เมื่อดูโครงสร้างประชากรที่มีผู้อยู่ในวัยพึ่งพาเป็นจำนวนมากและจำนวนสมาชิกและครัวเรือนในบ้านมีแนวโน้มน้อยลง เพราะปัจจัยหลัก คือ สาเหตุสำคัญคือ “การย้ายถิ่น” ออกไปทำแหล่งทำมาหากินใหม่ แม้ในช่วงแรกเกือบ 80 ปีที่ผ่านมา ย้ายเข้ามาเพราะหาน้ำดื่มเข้ามาอยู่อาศัยที่บ้านบางหว้า แต่ประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ต้องย้ายออก ซึ่งมีรูปแบบน่าสนใจหลากหลาย กล่าวคือ ประการแรก ย้ายชั่วคราว ด้วยการไปทำสวน เพื่อไว้พักวัว ควายในฤดูฝน และ หนีความขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง และอาจจะเป็นการการสร้างเครือข่าย เมื่อพบว่าผู้คนบ้านบางหว้าจะสัมพันธ์กับผู้คนที่อาศัยอยู่ริมภูเขาแถบอำเภออ่อนพิบูลย์ อำเภอชะอวด และอำเภอจุฬาภรณ์ แถบบ้านหน้าชัน เตปูน ไร่ใหญ่ อ้ายเลา วังฆ้อง วัวหลุง ควนพัง ควนชุม เป็นต้น วิธีการนี้ได้ดำเนินการมาแต่โบราณ ก่อน พ.ศ.2500 เพื่อนำเอาวัวควายเดินข้ามพุดคลองคอง ผ่านบ้านบางนกวิก ไปหาแหล่งพักวัวหลังฤดูกาลทำนาหรือหาน้ำท่วมและหาแหล่งหญ้าสำหรับเลี้ยงวัว ในพื้นที่ต่างๆที่กล่าวแล้ว การย้ายถิ่นลักษณะนี้จะมี การการจับจองพื้นที่ป่ามากขึ้น เช่นเดียวกับยังคงลงกลับมาทำนาเมื่อถึงฤดูกาลทำนา หรือสวนใหญ่ของเวลาและบุคคลในครัวเรือนยังพำนักอยู่ที่บ้านบางหว้า วิถีชีวิตลักษณะนี้ทำให้มีความต้องการทำสวนเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว ต่อมาจึงเป็นคำที่กล่าวต่อๆ กันมาในการอธิบายลักษณะดังกล่าวนี้ว่า “หนีนาหาสวน” พ่อแม่จึงให้ลูกอยู่กับบ้านเพื่อนำพาวัวควายไปเลี้ยงในฤดูฝน หรือปรากฏการณ์ ความขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง จนมีคำบอกเล่าแก่ลูกหลานๆที่นี่ว่า “อดน้ำให้ขึ้นเขาลูกเหอ” หมายถึง เมื่อถึงฤดูแล้งก็ขาดแคลนน้ำจืดอย่างรุนแรง และเป็นปรากฏการณ์ต่อเนื่อง ก็ให้ขึ้นไปหักร้างทางป่าพงบนภูเขาในพื้นที่ดังกล่าว จนมีบทเพลงกล่อมลูกที่ว่าอันเป็นการพรรณนาให้เห็นสภาพการที่ปล่อยให้ลูกอาศัยอยู่ที่ครัวเรือนอย่างเดียว ดายและเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านบางหว้า ส่วนพ่อแม่ไปทำสวนหรือเลี้ยงวัวว่า

“วันเย็นเหอ	เย็นมาห้อย ๆ
หุงข้าวสักหม้อน้อย	ไม่ที่กินกับอ้ายโหร
ต้มจุ่มยอดถั่ว	คิดถึงพ่อขุนหัว น้ำตาไหล
ไม่ที่กินกับอ้ายโหร	วันเย็น ๆ มาห้อยเหอ” ¹¹¹

เป็นการแสดงให้เห็นบรรยากาศที่ลูกต้องหุงข้าวในมือเย็นขณะที่พ่อไปทำสวน ทำไร่ ที่ภูเขาแดง อำเภอชะอวด อำเภอจุฬาภรณ์ และอำเภออ่อนพิบูลย์ ปล่อยให้ลูกอยู่กันตามลำพัง อยู่กินกับตามอัตภาพและอดอยาก การออกจากบ้านทิ้งลูกไว้ที่บ้านหว้าเป็นการไปชั่วคราว ในระยะเวลานั้นๆ ไม่กี่เดือน แต่การย้ายถิ่นมิได้หยุดแค่นั้น ทั้งนี้เนื่องจากความยากในการทำนา เพราะในพื้นที่ลุ่มน้ำฯ จะพบปรากฏการณ์น้ำท่วม และแล้งสลับกันไป เช่นเดิม น้ำท่วมในทุกๆ

ปีของปีมะโรง ที่เรียกว่า "ปีโรงน้ำแดง" แต่ช่วงหลังจากการสังเกตการณ์ของไพโรจน์ ชูวงศ์กร บอกว่าสภาพแล้งหรือน้ำท่วมนั้น 5 ปี ทำนาได้ผล 2 ปี หรือปีไหนเดือน 8 สองหนจะทำน่ายากเสมอๆ เช่น พ.ศ.2531 น้ำท่วม, พ.ศ. 2532 แล้งจัดถึง 7 เดือน หรือ พ.ศ.2539 ได้ข้าวสวย พ.ศ.2540 ได้ข้าวสวย พ.ศ.2541 แล้งเกือบทั้งปี พ.ศ.2542 ฝนตกหนักแผ่นดินเดือน 3 ยังท่วมข้าวเปียกทั้งทุ่ง เหตุดังกล่าวทำให้ต้องแสวงหาหรือดิ้นรนพึ่งตนเองตลอดเวลา

การย้ายถิ่นจากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าการย้ายถิ่นตั้งแต่ก่อน 2505 ถึงในปัจจุบันยังมีมากขึ้นถึง 160 คน ในระยะแรกเป็นการย้ายไปหาสวนหรือเข้าสู่ป่าเขาตามอำเภอร้อนพิบูลย์และอำเภอชะอวด หรืออำเภอจุฬาภรณ์ปัจจุบัน ดังที่ลักษณะการย้ายที่กล่าวแล้ว ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ เช่นการย้ายไปที่อำเภอท่าชนะ อำเภอละแม บ้านควด เมื่อช่วงประมาณ 2508 มีบางส่วนของสมาชิกในตระกูลบรรจงดวง ประมาณ 6 ครัวเรือน แต่ไม่ขายที่ดินที่บางหัว ส่วนในช่วงทศวรรษ 2510 มีการย้ายไปหาสวนแถบอำเภอทุ่งใหญ่ กรงหย่น หรือเริ่มย้ายเข้าเมือง มีหลากหลายตระกูลประมาณ 7 ครัวเรือน สำหรับยุคทศวรรษที่ 2520 หลังประกาศนโยบาย 66/2523 เป็นอีกช่วงที่ชาวบ้านได้ย้ายตามญาติเพื่อนบ้าน เมื่อหลัง 2527 ที่ทางราชการจัดสรรที่ดินให้กับผู้ที่ถูกกล่าวว่าเป็นคอมมิวนิสต์มาก่อน ได้ส่งข่าวให้ญาติทางบางหัวย้ายตามไปที่อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในสายของตระกูล นกบรจงบัวทอง บรจจแก้ว บรจจช่วย ประมาณ 11 ครัวเรือน

แท้จริงแล้วการย้ายถิ่นยังมีอีกในยุคของบุคคลรุ่นที่ได้รับการศึกษาหรือสำเร็จการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ ลักษณะการย้ายเข้าสู่เมือง ซึ่งพบมากถึง 104 คน ร้อยละ 65 ของผู้ย้ายทั้ง 2 ลักษณะ ลำพังคนที่มีอายุระหว่าง 20-40 ปี ไปสู่ภาคอุตสาหกรรม การบริการหรือราชการหรือบางส่วนจะกำลังศึกษาอยู่ โดยจะพบมากในทศวรรษที่ 2530 เพียงแต่การเริ่มต้นเมื่อกกลางทศวรรษ 2520 มาแล้ว จากการศึกษาบุคคลที่เป็นกรณีตัวอย่างได้แก่ นายแกบ จิม เรือง อายุ 67 ปีย้ายออกจากบ้านไปอยู่กรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ.2529 แล้วย้ายกลับเมื่อชรา โดยมีลูก ๆ ยังคงรับจ้างและค้าขายอยู่ที่กรุงเทพฯ ต่อไป เขาเล่าว่าเหตุที่ย้ายเพราะว่า

"...ยืมเงิน ธนาคารเกษตร พ.ศ.2511 ...ที่อ้างในใบขอกูว่านำมาทำห้อง
ข้าวแต่ความจริงแล้วเอาเงินไปส่งให้ลูกเรียน 5 คน รวมเงินดอกเบี้ย
จำนวน 97,600 บาท...ไม่หลุดหนี้... แล้วไม่รู้คืนหรือ ถ้ายังคงอยู่
บางหัวก็ไม่มีทางใช้คืน ทำนาไม่ได้ผล น้ำท่วมมั่ง ฝนแล้งมั่ง.....
กูเพิ่มพื้นห้องอีก 40,000 บาท ยืมเพราะลูกกำลังเรียนปีสุดท้าย...บางปี
ก็ได้จ่ายดอกเบี้ย บางปีก็ไม่ได้จ่ายต้องทบต้น....."¹¹²

ตารางที่ 26 จำนวนผู้ย้ายถิ่นบ้านบางหว้า ตามระยะเวลา

ย้ายไป/ประกอบอาชีพ	2505- 2510	2511- 2520	2521- 2530	2531- ปัจจุบัน	รวม/ ร้อยละ
<u>นครศรีฯและอำเภอต่าง ๆ</u>					56(34.16)
ทำสวน	11	1	3	4	19
รับจ้าง	1	3	1	13	18
ค้าขาย	-	-	-	3	3
ทำนา	2	-	-	3	5
รับราชการ	-	4	1	6	11
<u>อำเภอต่าง ๆ ของสุราษฎร์ธานี</u>					20(12.19)
ทำสวน(ท่าชนะ)	1	-	16	3	20
<u>อำเภอต่าง ๆ ของชุมพร</u>					12
ทำสวน(ละแม)	10	-	-	1	11
รับราชการ	-	-	-	1	1
<u>กรุงเทพมหานคร</u>					48(29.26)
รับจ้าง	-	3	3	10	16
บริษัท	-	3	4	11	18
เย็บผ้า	-	-	2	4	6
ค้าขาย	-	1	-	2	3
รับราชการ	-	-	1	4	5
<u>จังหวัดอื่น ๆ</u>					28(17.5)
รับจ้าง	-	1	-	17	18
บริษัท	-	-	-	4	4
ค้าขาย	-	-	1	-	1
รับราชการ	-	2	1	2	5
รวม	24	18	33	88	164
	(14.63	(10.97	(20.12	(53.65)	

จากตัวอย่างของปัจจัยเหตุของการย้ายถิ่นจากลุ่มแกบ จิมเรือ เล่าให้ฟังนั้นพบว่า มีหลายประการ ประการแรก ความต้องการใช้เงินส่งให้บุตรหลานได้ศึกษาเล่าเรียนตามค่านิยมแม้ว่าเขาจะอ้างเหตุผลอันเป็นเท็จในคำขอกู้ว่านำไปใช้ซ่อมแซมฉางข้าวก็ตาม ประการที่สอง สภาพการทำงานที่มีอุปสรรคกับภัยธรรมชาติ เนื่องจากน้ำท่วมในบางปีและฝนแล้งอยู่เสมอๆ ประการที่สาม การต้องชำระดอกเบี้ยทั้งในระบบและชำระดอกเบี้ยเงินกู้เพื่อนบ้านหรือญาติ จากทั้ง 3 ประการนี้เอง จึงตัดสินใจย้ายไปทำงานในโรงงานกรุงเทพฯ เพื่อทำงานจ้างหาเงินสดมิใช่ย้ายไปหาดินหรือทำสวนเช่น 2 ทศวรรษก่อน แต่หลังจากที่ลูกๆ ทนจบการศึกษาก็ช่วยกันทำงานทั้งทำงานโรงงาน บริษัทและขายของและหาเงินช่วยกันชำระหนี้จนหมด ลูกๆ ก็มีครอบครัวรวมทั้งตนเองก็ชราขึ้น จึงกลับมาพร้อมภรรยาเพื่อทำนาจำนวน 30 ไร่อีกครั้งหนึ่งปล่อยให้ลูกเป็นผู้ย้ายถิ่นถาวรต่อไป

อย่างไรก็ตาม บุคคลผู้อุทิศที่ย้ายถิ่นไปแล้วเมื่อชราแล้วก็มักจะคิดกลับมาอยู่บ้านบางหัวหรือให้นำศพหรือมาตายที่บางหัวด้วยความผูกพันกับมาตุภูมิ เช่นนายแกบ จิมเรือ ที่กลับมาเมื่อ พ.ศ.2541 ขณะอายุ 67 ปี หรือนายมนูญ หนูแก้ว หลังเกษียณราชการในตำแหน่งศึกษานิเทศการเขตการศึกษา 2 เมื่อ พ.ศ.2539 ก็เข้าออกบางหัวต่างๆ ที่ไม่มีที่ดินเหลืออยู่เลย เป็นผู้นำในการจัดวางแผนปรับปรุงหรือพัฒนาวัดบางหัวในการก่อสร้างศาสนสถานด้วยการทอดผ้าป่าที่ระดมเจ้าภาพผ้าป่าจากประชาชนชาวบางหัวที่ย้ายถิ่นไปอยู่ตามจังหวัดอำเภอต่าง ๆ ให้กลับมารวมทำบุญสร้างศาสนสถานและพื้นที่วัดจนสำเร็จภายใน 2 ปี

ตารางที่ 27 แสดงถึงการสำเร็จการศึกษาระดับต่าง ๆ บ้านบางหัว

คุณวุฒิประชากร	อยู่ที่บ้าน	ย้ายถิ่น	รวม
ปริญญาตรีและสูงกว่า	3	21	24
อนุปริญญา	4	12	16
ประกาศนียบัตร	1	7	8
มัธยมศึกษาตอนปลาย	3	16	19
มัธยมศึกษาตอนต้น	6	14	20
	17	70	87

บุคคลที่ประสบความสำเร็จในด้านการศึกษา มักจะได้รับการกล่าวถึงของชาวบ้าน บางหัวแหลม คนที่นี้จะพูดถึงบุคคลที่สำเร็จและรับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะย้ายถิ่นออกไปค่อนข้างยาวนานแล้ว เป็นต้นว่า ครูแก้ว ชูทอง นายมนูญ หนูแก้ว อาจารย์สวงศ์ ชุมพงศ์ พระ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก หรือ 3 คนในตระกูลปานนา¹³ ดร.จิตติ หนูแก้ว เป็นต้น ส่วนคนอื่น ๆ ที่มีบทบาทในแวดวงการศึกษามั่นว่าจะพำนักอยู่ในบ้านจะเป็นที่กล่าวถึง แม้ว่าไม่สำเร็จการศึกษาสูง ตัวอย่างของข้าราชการครูบำนาญอย่างนายเวียง ศิริรัตน์ ครูชั้น แก้วบรรจง และผู้อาวุโสอื่น ๆ อีกหลายคน ส่วนผู้นำในระบบราชการไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลจะไม่โดดเด่นหรือยอมรับเท่าบุคคลในกลุ่มการศึกษาหรือสองกลุ่มแรก เพราะเกี่ยวข้องมีความรู้หรือระดับการศึกษา

ลักษณะทางสังคมและความสัมพันธ์

จากการที่สภาพความยากลำบากเนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์และธรรมชาติที่ฝนแล้งก็ขาดน้ำ ฝนตกมากน้ำจะท่วม การเดินทางทางการดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาส่วนที่ขาดจากภายนอกบ้าน ดังนั้นพื้นที่ภูเขาที่อยู่ไม่ไกลด้านตะวันตกของบ้านในเขตอำเภอรัตนพิบูลย์ จึงเป็นพื้นที่ที่ผู้คนบ้านบางหัวเดินทางไปมาหาสู่ในการฝากวัวควายในฤดูฝนและการทำสวนในฤดูแล้ง เป็นขบวนการปกติในชีวิตของผู้คนตามลักษณะมีปัญหาร่วมกันและความต้องการร่วมกัน (Issue and problem base) ประกอบกับความเป็นญาติร่วมกันมีผลทำให้วิถีชีวิตที่มีการรวมกลุ่มกันในการทำงานและเมื่อมีปัญหาร่วมกันก็จะดำเนินการร่วมกันจนเป็นขบวนการเช่นเดียวกับการเดินทางไปภูเขาดังกล่าวแล้ว เพื่อแสวงหาวิธีการดำรงชีวิตที่เหมาะสมร่วมกัน นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร เล่าบรรยากาศของบ้านในการอยู่ร่วมกันว่า.....

“คนบ้านบางหัวแถวปลายบางหัว(ท้าย ๆ ลำคลอง) ขึ้นไปทางทุ่งสงวน ติดกับบ้านบ้านดอนจิกและบ้านหนองไม้แก่น ชาวบ้านที่นี้จะรวมแรงกันแล้วไปช่วยทำนาให้เสร็จกันเป็นเจ้า ๆด้วยการใช้สัญญาณเสียง มีการเป่า..... ตีเจี๊ยะ เป็นการส่งเสียงหรือ ด้วยการใช้สัญญาณผ้าขาวม้า ผูกกับปลายไม้ไผ่ ยกเหมือนธงไปปักนาใคร ก็เป็นที่รู้วันนี้ไปทำนาแล้วทุกคนก็คิดข้าวห่อ ซอปันไปช่วยกันทำเสร็จ ผลัดเปลี่ยนไปเรื่อยจนเสร็จฤดูกาลทำนา ทั้งเก็บและปักดำ ของบ้าน ถ้าจะมีการกินเลี้ยงตามประเพณีชาวบ้าน...ทำกันทุกปี”

นับว่าเป็นขบวนการของชาวบ้าน “ในการลงแขก” หรือ “ออกปาก” เพื่อการผลิตจากสภาพต่างๆ ร่วมกันดังกล่าวข้างต้น เป็นข้อตกลงหรือระเบียบทางสังคม (Social organization) ที่ปฏิบัติจนเป็นปกติ ที่หาพบได้ยากในบ้านอื่นๆ สังคมยุคนั้น จนขบวนการชาวบ้านกับการทำนาแบบนี้ถูกรายงานเข้าสู่หน่วยงานความมั่นคงของทางราชการตามนโยบายของรัฐที่กำลังปราบคอมมิวนิสต์ที่กำลังแพร่ระบาดในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต้นทศวรรษ 2510 ทางราชการกำลังปราบปรามคอมมิวนิสต์แถบบ้านอ้ายเลา ไชใหญ่ เตาปูน หน้าซันท์ วัวหลุง ควนพัง ควนซุม วังซ่อง ไชใหญ่ และเจ้าหน้าที่ทางราชการถูกลอบโจมตีเสียชีวิต 13 ศพ เมื่อตรวจสอบพบว่าผู้คนแถบบ้านดังกล่าวนี้ เชื่อมโยงและเป็นญาติๆ กับผู้คนบ้านบางหว้าและบ้านต่างๆ ใกล้เคียง ของอำเภอเชียรใหญ่¹⁴ ทางราชการก็สรุปว่า เมื่อคนที่บ้านดังกล่าวเป็นคอมมิวนิสต์ คนที่บ้านบางหว้าและบ้านใกล้เคียงที่อำเภอเชียรใหญ่เป็นคอมมิวนิสต์ด้วย ในที่สุดทางราชการสืบหาข่าวเพื่อยืนยันบุคคลแกนนำ หลังจากนั้นก็ดำเนินการจับกุมผู้นำชาวบ้านข้อหาคอมมิวนิสต์ เมื่อกำลังถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวของ พ.ศ.2513 ไปยังไร่ที่บ้านชะเอียน ค่ายวชิราวุธ ได้แก่ นายแจ้ บรรจงแก้ว นายคลิ่ง ทองเจียว นายคลิ่ง บรรจงดวง นายหมุด ทองหวาน นายเซย ศักดิ์เสนา นางพิน ชัยมุสิก นายไพโรจน์ บรรจงแก้ว นายแจ้ นายขอม นายเวส บรรจงแก้ว นายมาก บรรจงแก้ว โดยทหารปลอมตัวไปล้อมบ้านแล้วทำการจับกุมนำชาวบ้านขึ้นเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์บินไปยังไร่ สร้างความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านมากไม่กล้าไปเยี่ยมเพราะกลัวถูกข้อหาคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตาม ปราบปรามการแสวงหาทางที่ดีของการดำรงชีวิต เช่นเดียวกับที่ทางราชการพิจารณาขบวนการของประชาชนเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีให้หลุดไปจากเจตนาประชาชนแล้วดำเนินจับกุมในข้อหาคอมมิวนิสต์ครั้งใหญ่นี้มีใช้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในบ้านบางหว้า เพราะมีการล้อมบ้านเพื่อจะจับกุมครูธรรมบุญ (นามสมมุติ) มาแล้วใน พ.ศ.2508¹⁵ ในฐานะที่ครูธรรมบุญ เป็นแกนนำของชาวบ้านบางหว้าเพื่อการพัฒนากระบวนการผลิตข้าว กล่าวคือ เป็นผู้คิดเรื่องกลุ่มชาวนา ความคิดและรณรงค์การสร้างฉางข้าวกลางของบ้าน การมีกองทุนกลางของบ้านเพื่อให้สมาชิกในบ้านได้หยิบยืมไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร จนทางราชการกำลังจะลงโทษสั่งพักราชการ แต่นายเสริม มุกวิตร ศึกษาธิการอำเภอเชียรใหญ่ขณะนั้น ได้รับรองความประพฤติว่าไม่ได้ฝ่าฝืนคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด จึงไม่ถูกลงโทษ แต่คงต้องถูกติดตามและมีการรายงานความประพฤติต่อมาอีกประมาณ 5 ปี เรื่องจึงยุติ

การดำรงอยู่ท่ามกลางความขาดแคลนและยากแค้น ภายใต้ระบบการผลิตแบบตลาดมีอิทธิพลมากนั้น เช่นเดียวกับที่ระบบราชการอ่อนและมีบทบาทน้อยนั้น **การดิ้นรนการต่อสู้หรือดำเนินการต่าง ๆ อยู่บนพลังของบ้านหรือศักยภาพชุมชน** ที่ต้องตระหนักในการกระทำกับตนเองและรวมกลุ่มกัน ในการจัดการตนเอง ครัวเรือนและชุมชน หรือในบางคราวจำเป็นต้องรวมกลุ่มกับผู้อื่น ชุมชนหรือบ้านอื่น ๆ ที่มีประเด็นปัญหาและความต้องการเดียวกัน ส่วนรูปธรรมการรวมกลุ่มรวมพลังภายในบ้านนอกจากมีตัวอย่างการทำนาจนถูกจับกุมในข้อหาคอมมิวนิสต์ที่ปรากฏการณ์เป็นรูปธรรมแล้ว ยังมีลักษณะอื่นๆอีก เช่น การมีคอกวัวรวมเพื่อป้องกันการลักขโมย เมื่อทศวรรษที่ 2511 นอกจากนี้ประชากรชาวบางหว้า ยังได้ตระหนักในการเรียน หรือมีค่านิยมแห่งการเรียนรู้เพื่อสนองตอบกับคุณสมบัติของบุคคลในสังคมตามระบบการค้าการตลาดให้เท่าทันมิให้เสียเปรียบหรือเป็นการเพิ่มโอกาส ทำให้ผู้นำชุมชนมีการคิดสร้างสถานศึกษาหรือแหล่งการเรียนรู้ของบ้านและบ้านใกล้เคียง พระภิกษุของบ้านบางหว้าจึงเป็นกลไกสำคัญและเป็นแรงผลักดันสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากวัดบางหว้าเป็นหนึ่งในวัดธรรมยุติกายที่มีสายสัมพันธ์กับวัดเกาะจาก อำเภอปากพนัง ¹¹⁶ พระเณรหรือชาวบ้านนิยมเรียกเจ้าอาวาสว่า "สมภาร" หรือสมภารเณร ได้เป็นผู้บุกเบิกจัดตั้งโรงเรียนบางหว้าพิทยฯ อันเป็นโรงเรียนเอกชนในระดับมัธยมศึกษา เพื่อรองรับเด็กนักเรียนจากโรงเรียนประถมศึกษาหรือโรงเรียนประชาบาล มีครูเกษม ชูทอง เป็นผู้ดำเนินการต่อ ปัจจุบันโรงเรียนนี้ได้เลิกกิจการแล้ว ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการอธิบายลักษณะ **"การเป็นบ้านแห่งการเรียนรู้"** หรือมีค่านิยมการศึกษาเล่าเรียน

แน่นอนว่า เมื่อเป็นผู้รู้และบ้านแห่งการเรียนรู้หรือมีค่านิยมการศึกษาเล่าเรียนท่ามกลางความขาดแคลนทรัพยากร และความยากแค้นเพราะสภาพดินฟ้าอากาศและธรรมชาติ หรือการดำรงอยู่อันเนื่องมาจากประเด็นปัญหาและความต้องการร่วม แต่ต้องผลิตข้าวหรือดำรงอยู่ท่ามกลางระบบการค้านี้ ความรู้และความแน่นแฟ้นในการเป็นกลุ่มก้อนทำให้ **ชาวบ้านต้องรวมกลุ่มเป็นขบวนการประชาชน** ขบวนการในลักษณะนี้จึงเป็นปกติของบางหว้า ที่เชื่อมโยงกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้การผลิต การรวมตัวเป็นกลุ่มชาวนาของบ้านบางหว้า จึงเป็นตัวอย่างของกลุ่มชาวนาในกลุ่มน้ำปากพนังที่มีพลังในการดำเนินการช่วยเหลือและแก้ปัญหากันเอง หรือเป็นตัวอย่างสำคัญที่ส่งผลต่อการผลิตในเวลาต่อมา หรือเป็นวัฒนธรรมของการรวมกลุ่มหรือขบวนการประชาชน ผ่านผู้นำ กล่าวคือเมื่อประมาณ พ.ศ.2506 มีผู้นำซึ่งเป็นครูของบ้านนี้ ¹¹⁷ และบ้านอื่นๆ ได้แก่ ครูเกษม ชูทอง , ครูบุญ หนูแก้ว , ครูชื่น โรงเรียน

อ่าวเคียน ครูจำรูญ ระกำทอง , นายพา บรรจงแก้ว นายลาม กำนันสง กำนันขุน ถนอมสิน เป็นต้น เป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาการผลิต กิจกรรมหลักนี้กลุ่มดำเนินการคือ จัดหาและระดมทุนจากสมาชิกกลุ่มในบ้านเพื่อจัดซื้อ "รถไถนาขนาดใหญ่" มาไว้ไถนาบริการแก่สมาชิกและชาวนา จำนวน 2 คัน การที่มีกลุ่มครูร่วมกันเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ว่ามีการร่วมตัวกันในการพัฒนาการทำนา และส่งผลไปยังการจัดตั้งกลุ่มชาวนาอื่น ๆ เป็นต้นว่า กลุ่มชาวนาเขา ตำบลเขาพระบาท¹⁸ ครูสมปอง โชติทอง กลุ่มชาวนาดำบลไสหมาก อันมีและกำนันขุน ถนอมสิน กลุ่มชาวนาบ้านบางคุระ ที่มีครูวิรัตน์ ธรรมชาติ กลุ่มชาวนาบ้านหัวป่าขลุ หรือกลุ่มชาวนาต่าง ๆ นับว่านอกเหนือจากการร่วมพลัง รวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาครัวเรือน ชุมชนหรือบ้านแล้ว ยังเป็นการประสานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน โดยกิจกรรมที่ทำในระดับลุ่มน้ำปากพนัง คือ การส่งสมาชิกหมายถึงผู้นำกลุ่มชาวนาบ้านบางหว้า ผู้นำไปประชุมกลุ่มเกษตรกรชาวนา เมื่อ พ.ศ.2508 ที่นครสวรรค์¹⁹ ที่สามารถผลักดันให้รัฐบาล รู้จักลุ่มน้ำปากพนังในฐานะแหล่งผลิตข้าวของภาคใต้ เพราะเดิมผู้นำรัฐบาล ซึ่งหมายถึง พล.อ.ประภาส จารุเสถียร รองนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ไม่รู้จักว่าภาคใต้มีการทำนาข้าวด้วย "...เขารู้เพียงว่าภาคใต้คือทำสวนยางพารา..." ครูสมปองได้บอกถึงความรู้สึกในการนำเสนอความเห็นต่อที่ประชุม หรือกรณีตัวอย่างที่ครูแกบ ชูทอง และคณะชาวนาเรียกร้องให้จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี มาเยี่ยมประชาชนที่วัดสระใครและได้เรียกร้องให้สร้างถนนบนเส้นทางสันทรายเขียร์ใหญ่สายนครศรีธรรมราช ชะเมา ปอหล่อ หัวไทร ในปัจจุบัน

สำหรับการรวมกลุ่มก่อนทศวรรษ 2500 นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร ได้เข้าร่วมกับขบวนการของกลุ่มคนลุ่มน้ำปากพนัง เชื่อมโยงกับกลุ่มผู้นำรุ่นเก่าที่เป็นนักคิดของลุ่มน้ำ สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเป็นแนวที่ 5 ต่อต้านญี่ปุ่นที่เป็นคนลุ่มน้ำปากพนังปฏิบัติการอยู่ในพื้นที่ เช่น ครูกำน ปานช่วย บ้านเกาะหวด , นายไสว มาลัยเวช บ้านปากเขียร์ มีโรงสีเครื่องโยก , นายชาญ แก้วชูใส เจ้าของเรือเผาหัว บ้านเนินหนองหงส์ และได้ยิงนายพล โมไซโต ตายที่บ้านบางสมบุรณ์ ปากพนัง ขณะที่เกี่ยวเด็กสาวตามการชักนำของขบวนการนี้หรืออีกหนึ่งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและผลการพัฒนาของทางราชการในยุคเดียวกันนี้²⁰ ทางราชการได้ปิดน้ำที่บางจันทร์²¹ ทำให้ข้าวโพด ถั่วเขียว ถูกน้ำท่วม ชาวบ้านในตำบลบางหว้า เขียร์เขาเขียร์ใหญ่ ไสหมาก ได้รวมตัวกันประท้วงที่ศาลากลาง 1 วัน โดยมีการระดมพลังประชาชนทุกระดับไปประท้วง ผ่านผู้นำที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นพระ ครู เช่น ครูแกบ ชูทอง จากโรงเรียนบ้านบางหว้าพิทยา ครูมงคล ศรีมีชัย ด้วยวิธีการปิดโรงเรียนแล้วระดมนักเรียนจากทั้ง 2 โรง

เรียน รวมทั้งชาวบ้านและผู้ปกครองใช้รถยนต์สายชะเมา-นคร 15 คันมารับส่ง เสนอขอเรียกร้องให้เปิดน้ำบางจันท์และทำถนนสายสระใคร-เชียรเขา-บางพระ ยาวประมาณ 13.5 กิโลเมตร จนในที่สุดทางราชการปฏิบัติตามความประสงค์ของชาวบ้าน

ส่วนการดิ้นรนหรือการต่อสู้เพื่อหาวิธีการที่ดีให้กับชุมชนและครอบครัวเป็นการแสวงหาที่ไม่มีสิ้นสุด ที่ชาวบ้านต้องคิดและปฏิบัติตลอดไป²² ดังนั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ก็จะจัดการกันเองในหมู่บ้าน เช่น เมื่อเกิดวิกฤตแห้งแล้งจัดเมื่อ ฤดูแล้งปี 2540-2541 ชาวบ้านได้ไปหาสมภารฟอง เจ้าอาวาสวัดบางนบ อำเภห้วยไทร²³ ให้มาช่วยวิ่งเต้นให้กระทรวงวิทยาศาสตร์ ติดตั้งเครื่องสูบน้ำพลังไฟฟ้าที่บนเหมืองลอยที่ชุดไว้ตั้งแต่หลัง 2531 เพื่อแก้ไขปัญหาขาดน้ำทำนา²⁴ ปรากฏว่านำไปสู่การตั้งข้อตกลงร่วมกันของชาวบ้านในการช่วยกันชำระค่ากระแสไฟฟ้าเพื่อสูบน้ำเข้าตามลำเหมืองดังกล่าวสู่แปลงนาข้าว

หากเป็นประเด็นปัญหาจากภายนอกที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตหรือร่วมกันสร้างสรรค์ในระดับกว้างกว่าศักยภาพของบ้านบางหว่า ชาวบ้านก็จะตอบสนองด้วยการเข้าร่วมเหมือนกับประวัติของบ้านที่ผ่านมาในอดีต เช่น ในทศวรรษที่ 2530 หลังเกิดอุทกภัยเมื่อ 2531 มีชาวบ้านบางหว่าจะเป็นแกนนำเข้าร่วมกลุ่มกับชาวบ้านอื่น ๆ ในลุ่มน้ำปากพนังอย่างแข็งขันเพื่อเรียกร้องให้จังหวัดและรัฐบาลช่วยเหลือ หลังจาก ดร.อนุวัฒน์ วัฒนพงศ์ศิริ รัฐมนตรีว่าการสำนักนายกรัฐมนตรี ที่รับผิดชอบได้จัดงานขับน้ำตาชาวใต้เพื่อช่วยชาวใต้หลังประสบอุทกภัยในปีดังกล่าวนั้น ชาวบ้านโดยเฉพาะคนลุ่มน้ำปากพนังไม่ได้รับการช่วยเหลือ จึงได้จัดชุมนุมที่ศาลากลาง 10 วัน 10 คืน โดยประเด็นเรียกร้องคือให้ช่วยเหลือผู้ประสบภัยในรูปของการขุดไร่นาสวนผสม โดยให้จัดการจัดสรรรถแบคโฮให้อำเภอละ 2 ตัว ขุดทำร่องน้ำ ตำบลเชียรเขา (บ้านบางหว่า) ตำบลท่าขนาน อำเภเชียรใหญ่ ตำบลบ้านราม ตำบลท่าขอม ที่อำเภห้วยไทร และตำบลบางตะพุง ตำบลบางศาลา อำเภปากพนัง การดำเนินการในชุมนุมครั้งนั้นนับอีกตัวอย่างหนึ่งที่มีการรวมตัวในระหว่างชาวบ้านในลุ่มน้ำปากพนัง มีทั้งเกษตรกร ผู้ใหญ่ กำนัน พระ ครู และศิลปินพื้นบ้าน เช่น ผู้ใหญ่สุวรรณ ถนอมกาย นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร จากบางหว่า อาจารย์เกษม จันทวิโรจน์ อาจารย์อารมณ์ มีชัย พระนิพนธ์ โชติโก วัดพรหมมณีนาราม หรือวัดปากเชียรฝั่งตะวันออก, กำนันเอียด ศรีเจ้า ตำบลบางศาลา ผู้ใหญ่ชั้น สุขเกื้อ นายวาสนา สุขเกื้อ จากตำบลเชียรใหญ่ หน้งณรงค์ บ้านน่านอก ห้วยไทร นายหวง ทิพย์บุญแก้ว บ้านราม นายณรงค์ คงมา บ้านเนินหนองหงส์ อำเภห้วยไทร ซึ่งทำให้ราชการดำเนินการให้ตามประสงค์

พัฒนาการของบ้านบางหว้าในรูปแบบต่าง ๆ (ย้ายถิ่น รวมกลุ่ม ไม้เรียน) ตามแต่ศักยภาพที่มีอยู่ส่งผลให้สังคมเกิดพลังงานที่สร้างสรรค์ จนเกิดงานประเพณีของชาวบ้านขึ้นมาต่อเนื่องจนปัจจุบัน คือ “งานวันรวมญาติ เดือน 5” หมายถึง งานสงฆ์ผู้อาวุโส ในช่วงสงกรานต์ ได้เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2523¹²⁵ เนื่องจากเกิดแรงบันดาลใจของครูสมคิด ที่เห็นการเดินทางกลับมาเยี่ยมครวเรือนของผู้คนบ้านบางหว้าที่ย้ายถิ่นออกไปอยู่เมืองหรือย้ายถิ่นไปอยู่ตามพื้นที่ต่างๆหรือไม่ว่าจะไปทำมาหากิน ณ ที่ใด ต้องกลับมาเยี่ยมบ้าน ต้องกลับมาเยี่ยมพ่อแม่ ญาติ ที่บ้านเดิมกันเป็นจำนวนมากทุกๆปี เมื่อมาบ้านถึงแล้วก็จะไปเยี่ยมญาติตามครวเรือนต่างๆ มีการมาร่วมชุมนุมสังสรรค์และการดื่มเหล้าร่วมกันอย่างสนุกสนานทั้งผู้ที่กลับมาและผู้ที่พักอาศัยที่บางหว้า เช่นที่บ้านของนายวาสน์ ชัยมุสิก ซึ่งมีลูก ๆ ครอบครัวนายวาสน์ ชัยมุสิก¹²⁶ การทำลักษณะเช่นนี้ต่อเนื่อง 2-3 ปี เห็นว่าสถานที่คับแคบและอยากให้ร่วมกันทั้งบ้าน จึงมีการคิดกันเพื่อรวมกันจัดเป็นงานของบ้าน ดังนั้น ในปี 2523 จึงได้ย้ายมาชุมนุมที่โรงเรียนบางหว้า โดยมีครูสมคิด ทองแก้ว เป็นผู้ประสานงาน ส่งผลให้เข้าร่วมกันทุกคนทุกครวเรือน และได้กระทำกันทุกปีต่อเนื่องกันมา โดยมีความพยายามการผนวกกิจกรรมสงกรานต์ อาบน้ำผู้อาวุโสของบ้าน และการบันเทิงเข้าด้วยกัน และมีการเชิญบ้านใกล้เคียงมาร่วม สำหรับสาระของกิจกรรมนั้น ในเวลากลางวันจะเป็นการกระทำกิจกรรมสงฆ์ผู้อาวุโสของบ้าน ทำให้บรรดาลูกหลานได้ใช้เวลาธรรมสงฆ์และผู้อาวุโสและได้พบปะลูกหลานอย่างทั่วถึง กลางคืนจะมีการแสดงของนักเรียน ซึ่งครูและนักเรียนต้องเตรียมการไว้ตั้งแต่ก่อนปิดภาคเรียน รวมทั้งมีการแสดงของกลุ่มครวเรือนหรือหย่อมบ้านที่อยู่รอบบางหว้ามาร่วมกันแสดงของหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 ตำบลเขียวเขา และหมู่ที่ 7 ตำบลเขียวใหญ่ ตลอดจนหมู่บ้านอื่นมาเสริมงานให้ยิ่งใหญ่ขึ้น เช่น หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 ที่มีศูนย์ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาที่วัดบางหว้า¹²⁷ และมีญาติมาร่วมกันอย่างแข่งขัน มีการพัฒนางานด้วยการนำพิธีทางศาสนาเข้ามาร่วมด้วย และเมื่อมีการทำกันทุกปีจึงเป็นเหมือนวันแห่งการพบปะมิตร รวมญาติ ที่ทุกคนเมื่อมาบ้านก็จะเข้าร่วมงานนี้กันอย่างเต็มกำลังนับว่าเป็นงานที่ราษฎรคิดสร้างขึ้นด้วยพลังของบ้านอย่างแท้จริง หากคำนึงถึงเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความต่อเนื่องของงาน เพราะว่า ประการแรก บ้านบางหว้ามีผู้นำและคำนึงถึงความเป็นผู้อาวุโสสูงและเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การเคารพ เป็นครูของชุมชนที่สอนในโรงเรียนบางหว้า เช่น ครูชื่น แก้วบรรจง , ครูจิต สุขหวาน เป็นข้าราชการบำนาญ นอกจากนี้ก็ยังมีผู้อาวุโส เป็นที่เคารพนับถืออีกหลายคน รวมถึงพระครูวิเชียรธรรมารักษ์ เจ้าอาวาสวัดบางหว้า เจ้าคณะตำบลเขียวเขา ซึ่งชาวบ้านศรัทธาและเคารพนับ

ถือมาก นอกจากมีผู้นำอาวุโสที่เคารพนับถือแล้วยังมีคนรุ่นหนุ่มสาวที่ได้รับการศึกษาและเห็นคุณค่ามาเป็นพลังของชาวบ้านร่วมกันคิดสร้างสรรค์และเป็นแกนสำคัญในการประสานการจัดการ ประการที่สอง การมีความเป็นญาติ ๆ ที่ผูกพันกันด้วยวิถีชีวิตที่มีประเด็นที่ต้องคิดต้องทำร่วมกันเสมอมา "วัฒนธรรมของการรวมกลุ่ม" กันในการดำรงอยู่ที่ได้ทำให้ง่ายต่อการสร้างงานเพื่อการกตัญญูและ ประการที่สาม การทำงานสงวนน้ำนี้เป็นเหมือนโอกาสในการใช้เป็นแหล่ง Open space หรือ Public Space พบปะชุมนุมญาติที่ย้ายถิ่นออกไปทำมาหากินที่อื่น ด้วยกันเอง และสนุกสนานรวมกัน พร้อม ๆ กับได้แสดงออกถึงความเคารพ บริจาคหรือช่วยเหลือชุมชนในงานดังกล่าว การแสดงให้เห็นถึงพลังภายใน และความผูกพันต่อภูมิลำเนาของทุกคน

สำหรับค่านิยมสำคัญอีกประการหนึ่งของคนบ้านบางหว้า "การรักในการศึกษา" เล่าเรียนมาแต่อดีต และมีโอกาสในการเรียน เช่นเมื่อวันเปิดโรงเรียนประชาบาลตำบลเขียร์เขา 3 บ้านบางหว้า มีนักเรียนมากถึง 98 คน จากที่แจ้งชื่อขึ้นบัญชีไว้ 126 คน²⁸ เพราะมีตัวแบบที่ดี นอกจากนี้เคยเป็นสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นวัดบางหว้า , โรงเรียนบางหว้าและโรงเรียนราษฎรระดับมัธยมศึกษาคือโรงเรียนบางหว้าพิทยาล นอกจากสถานศึกษาที่บ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาคือส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชีวิตแล้ว พบว่า บุคคลของที่นี่มีตัวแบบของผู้ที่สำเร็จในชีวิตที่มีพื้นฐานจากการศึกษาและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป หากกล่าวในเชิงปริมาณแล้วพบว่าคนบางหว้า ทั้งที่ยังอาศัยอยู่ที่บ้านและย้ายไปแล้ว ที่สำเร็จการศึกษาและรับราชการอยู่ตามหน่วยงานต่างๆ มากมาย ผู้คนที่นี่มีการศึกษาสูงสุดคือ ระดับปริญญาเอก²⁹ และปริญญาโท ,ปริญญาตรีหลายคนดูจำนวนจากตารางที่ 27 ที่รับราชการในหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรับราชการครู 13 คน ส่วนในตำแหน่งหน้าที่การงานมีสูงสุดคือ ศึกษาธิการเขต เขตการศึกษา 2 ได้แก่ นายมนูญ หนูแก้ว , ผู้ช่วยนายไปรษณีย์ เขต 8 ทั้งสอง ได้แก่ นายไพฑูรย์ ปานนาค , อาจารย์สงวนด์ ชุมพงศ์ แห่งโรงเรียนกัลยาณิศรีธรรมราช นายอบรม ปานนาค ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนนวมินทราชูทิศ , นายเกษม ชูทอง ครูและผู้นำชาวนา หรือพระอีกรูปหนึ่ง ได้แก่ พระพ้อง เจ้าอาวาสวัดบางนบ อำเภอหัวไทร ที่มีบทบาทในฐานะพระนักพัฒนาซึ่งเป็นพระที่เป็นผู้มีภูมิลำเนาที่บ้านบางหว้า การเป็นพื้นที่หรือชุมชนและมีบุคคลประสบความสำเร็จจากการศึกษาทำให้เป็นตัวอย่าง (Modeling) ของครัวเรือน วงศ์ตระกูลและบ้านบางหว้า บุคคลตัวอย่างรุ่นต่างๆ เป็นต้นว่า นักเรียนรุ่นแรก ได้แก่ ครูชื่น แก้วบรรจง ที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 , ครูชื่น สุขหวาน สำเร็จเปรียญธรรมนักธรรมเอก , ครูเพียร , นางกำแพง ผกากรอง เดิมนามสกุลหนูแก้ว ศึกษาที่โรงเรียนการช่างสตรี นักเรียนรุ่นสอง ได้แก่ ครูลำไพ

หนูแก้ว ครูเฉลี่ย ชุกลื่น ผู้อำนวยการสวศ ชุกลื่น นักเรียนรุ่นที่สาม ได้แก่ ครูมนูญ หนูแก้ว ทำให้บุคคลรุ่นหลังๆ เอาแบบอย่างเรียนหนังสือกันเป็นจรรยาบรรณ “ไม่ว่าจะมีฐานะอย่างไร หรือฝนตก น้ำท่วม ทำลายนาข้าวหรือไม่ แต่การเรียนยังคงเป็นไปตามปกติ” หรือ “ไม่เป็นอุปสรรคใดๆ สำหรับการเรียน” เป็นคำกล่าวของนายธีรพงศ์ พรหมแก้ว³⁰ ที่ขณะเรียนก็ทำงานด้วย เป็นกำลังที่ยืนยันเข้มแข็งของครอบครัวแทนพ่อ เพราะพ่อไปมีภรรยาใหม่ คงมีตัวเขาและน้องอีก 2 คน อยู่กับแม่ที่บ้านบางหว้า เขาต้องช่วยแม่ทำนา 80 ไร่ พร้อมกับเรียนที่สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช แต่ต้องขับรถวิ่งไปทุกสัปดาห์ระหว่างหอพักกับบ้านด้วยรถยนต์บรรทุกเล็ก หรือรถยนต์กระบะ เพราะต้องวิ่งหาซื้อยางรถยนต์ที่ใช่แล้วไปส่งกับร้านค้าประจำ นอกจากนี้ต้องไปช่วยบริหารงานรถไถขนาดใหญ่ของครัวเรือนอีก 1 คัน เมื่อถึงฤดูไถนาก็รับจ้างไถนาหรือ รับจ้างดันบ่อทุ่งในฤดูแล้ง หรือทำถนนรับจ้าง เพื่อให้เพียงพอกับค้างวัดที่ผ่อนส่ง เพราะกำลังจะหมดหนี้ และคาดว่าจะเช่าซื้อรถตัดข้าวในฤดูกาลหน้าอีก 1 คัน เพื่อบริการในบ้านและตำบลใกล้เคียง สำหรับคนอื่น ๆ ในวัยเด็กของที่นี่ยังเรียนหนังสือกันทุกบ้าน ที่ต่างก็เป็นตัวอย่างซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังมีข้าราชการครูที่มีภูมิสำเนาที่นี้ไม่ได้ย้ายหลายคน เช่น ครูสมพงศ์ ชัยมุสิก ครูศรีสมร ชัยมุสิก ก็เป็นตัวอย่างในการเรียนต่อของเด็ก ๆ ด้วยตนเอง เด็กที่บ้านบางหว้าสำเร็จการศึกษาแล้วเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาร้อยเปอร์เซ็นต์³¹ ได้บอกว่าเพื่อนร่วมรุ่นของเขาจบ ป.6 จากโรงเรียนที่บ้านเรียนต่อมัธยมศึกษาปีที่ 1 ทุกคนและศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี ประมาณ 20 คน ทั้งมหาวิทยาลัยปิดอย่างมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หรือมหาวิทยาลัยเปิดรามคำแหง ,สถาบันอุดมศึกษาอื่นเช่น สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช **ค่านิยมการศึกษาเล่าเรียน** จึงเป็นความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นด้วยประการสำคัญประการหนึ่งด้วย เพราะอาจจะย้ายเข้าเมืองไปเรียนในโรงเรียนหรือสถานศึกษา ต่อจากนั้นเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็ต้องหางานตำแหน่งหน้าที่การงานในระบบราชการ มิใช่มาทำนาเหมือนบรรพบุรุษนี้คือ ความเชื่อและนับว่าสอดคล้องกับค่านิยมและมีอิทธิพลต่อปรัชญาของผู้ที่มีการศึกษาของไทยตลอดมา

กล่าวสำหรับการปฏิสัมพันธ์เชิงลบ (Negative Interaction) และการที่เป็น “พลังการจัดการภายในชุมชน” มีมานานแล้ว แต่การเริ่มอย่างเป็นรูปธรรมในยุคการพัฒนา ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เช่น ในกรณีการที่ผู้ใหญ่ทองงาม ร่างกายดี (นามสมมุติ) เอาเงินงบประมาณปี 2540 มีทางราชการจัดสรรให้ไปช่วยเหลือชาวบ้านแต่เขากลับนำเงินดังกล่าวไปซื้อรถมอเตอร์ไซด์ Honda Smile แต่แล้วเหตุการณ์ก็กลับมาเป็นที่รับรู้ของชาวบ้าน

“...ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ไม่ถูกกับผู้ใหญ่ทองงาม (นามสมมุติ) มาบอกให้ชาวบ้านทราบว่าการให้เงินช่วย เหลือแต่ได้นำไปซื้อรถ ในที่สุดก็สำราญชื่อในหมู่ที่ 2 ทั้งหมด โดยเมื่อผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสวิชัย (ลมัย) เป็นผู้นำในการดำเนินการด้วย ให้ อสม. ร่วมเข้าชื่อทุกคน นำเสนอนายอำเภอเฉลิมพระเกียรติ หลังจากนั้นสอบสวน ผลปรากฏความจริงในที่สุดก็ให้ผู้ใหญ่บ้านชำระเงินคืน...”¹³²

สภาพการปฏิบัติต่อเพื่อนบ้านในฐานะผู้นำ ที่ไม่ชอบธรรมดังกล่าวเกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงการประสานร่วมพลังทางสังคม จัดการต่อความไม่ถูกต้องและมีบทลงโทษด้วย เมื่อตอนหลังผู้ใหญ่บ้านเรียกร้องให้ชาวบ้านช่วยเหลือต่อทางราชการกลับถูกชาวบ้านปฏิเสธ¹³³ เป็นต้นว่าการให้นำรายชื่อเข้าบัญชีของหมู่บ้านที่แสดงว่าเป็นผู้เสียหาย เพราะเวลาทางราชการจัดสรรหรือให้สิ่งของจะไม่ได้รับตามบัญชีรายชื่อ นางกลอยใจ มากหลาย บอกว่า “ไม่ต้องการให้เอารายชื่อไปแอบอ้าง เพราะเวลาแจกแล้วไม่ค่อยได้รับ...”¹³⁴ เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนถึงการลงโทษทางสังคมต่อผู้นำ ส่วนพฤติกรรมใดๆ หรือการปฏิสัมพันธ์ที่เปิดเผยมักรับรู้ข้อมูลข่าวสารกันอย่างโปร่งใส แต่ก็มีได้เฉยเมย ต่อการกระทำที่ไม่ถูกต้องของผู้นำหมู่บ้าน ตรงกันข้ามชาวบ้านกลับมีปฏิกิริยาหรือหาวิธีในการจัดการกับความไม่ถูกต้องอย่างไม่หวาดกลัว

อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ ที่ไม่ถูกต้องนั้น ต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตปกติหรือเรื่องปากท้อง มากกว่าจะมีวิธีการจัดการกับทุกเรื่อง เพราะบางครั้งเราแม้ว่าจะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ชอบธรรม แต่ก็ไม่ได้จัดการหรือเพิกเฉยก็ทั้ง ๆ ที่รับรู้ข้อมูลข่าวสาร เช่น กรณีที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 นายเสถียร หนูครุณ เล่าถึงตัวเขาเองได้เขียนโครงการขุดลอกคลองบางหว่า ระยะทาง 5000 เมตร งบประมาณ 1,600,000 บาท ในปีงบประมาณ 2541 เสนอและได้รับการอนุมัติจากกรมชลประทาน จึงเป็นที่มาของความขัดแย้งกับนายสุวรรณโน ถนนอม ภาย ผู้ใหญ่หมู่ที่ 2 เพราะต่างก็แย่งกันเรียกร้องประโยชน์จากบริษัทว่า

“.....ผมเขียนโครงการเอง พออนุมัติผู้รับเหมาโครงการก็มาดูพื้นที่มาติดต่อกับผม ตกลงเสร็จเขาจ่ายเงินให้ผม แต่ผู้ใหญ่สุวรรณโน ไปเอาบริษัทก็ไม่จ่ายให้เพราะเขาเอาไม่เป็น เลยโทรศัพท์ไปห้องที่ชลประทานปากพนัง....”¹³⁵

เรื่องราวในลักษณะนี้ แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ไม่ชอบมาพากล แต่ชาวบ้านเขาก็ไม่ได้สนใจมากมายไปกว่ารับรู้ หรือรับทราบ เพราะเป็นเรื่องที่ไม่ได้ทำความเสียหายให้กับการดำเนินชีวิตหรือ

เขาไม่เสียโอกาส คงมีเพียงมาตรการการพูดคุยในวงสนทนาปกติเท่านั้น หรือในทางกลับกันอาจจะเป็นการขึ้นชมต่อผู้ที่ดำเนินการดังกล่าวว่ามีความสามารถ ซึ่งก็เป็นค่านิยมหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปด้วย เช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อราชการหรือตัวแทนรัฐที่ออกมาตราการใด ๆ ออกมา คงแสดงออกแต่การพูดคุยเมื่อไม่พอใจ หรือคับแค้นใจ ไม่แสดงออกใดๆ ซึ่งเคยมีตัวอย่างเมื่อสมัยนิยมไทย คราวที่ จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้สั่งให้เปลี่ยนการรำไท่นเป็น "รำวง" ซึ่งคนในบ้านบางหัวและลุ่มน้ำปากพนัง ได้มีบทกลอนในยุคนั้นถึงการมีความคิดเชิงประชดต่อราชการว่า

"ที่ดินไว้ปลูกดีปัส
โรงรำไว้ทำส่วมซี่
ลูกเกริกคูนไว้ทำโหลยกยา
พวงมาลัยไว้ส่วมค่อหมา
รำมะนาใส่ข้าวให้หมากิน
คณะโชนจงเลิกกันให้สิ้น
เพื่อแผ่นดินลุ่มน้ำปากพนัง"¹³⁶

นับว่าเป็นบทสะท้อนที่ตอบสนองของชาวบ้านต่อภาคราชการต่อกรณีนโยบายหรือโครงการที่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิต และทำให้ทราบความคิดเห็นต่อการตอบสนองต่อนโยบาย การน่านโยบายไปปฏิบัติหรือแนวทางใดๆ ที่มีได้เป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวหรือพื้นฐานการดำรงชีวิตจริง เขาอาจจะปฏิบัติตามหรือรับรู้หรือวางเฉยมากกว่าการแสดงออกในเชิงปฏิกิริยา แต่ที่สำคัญคือ มีมาตรการทางปัญญาออกมาในลักษณะดังกล่าวนี้เสมอๆ ซึ่งเป็นลักษณะอุปนิสัยของชาวบ้านบางหัวและบ้านอื่นๆที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง

อาชีพ

"ข้าวสั้น" เป็นคำพูดของวิธีการผลิตที่สำคัญที่สุดของบ้านบางหัว ซึ่งเป็นรูปแบบการผลิตด้วยการทำน่าน้ำตามปีละ 2 ครั้ง อันเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ข้าวสั้นมีอายุตั้งแต่ไถ่หัวจนถึงวันเก็บเกี่ยวประมาณ 3 เดือน 15 วัน สามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับน้ำและความแล้งหรือน้ำท่วมได้ และสามารถทำได้ปีละ 2 ครั้ง หรืออาจจะ 3 ครั้ง การตอบสนองในการนิยมทำการปลูกข้าวสั้น จึงเป็นผลที่ชาวบ้านได้เพียรพยายามปรับปรุง คัดสรรและแสวง

หากระบวนการผลิตที่เหมาะสมหรือลงตัวหรือพอดีกับศักยภาพของตนเอง ดังนั้นเมื่อรัฐมีนโยบายส่งเสริมข้าวสัน ทำให้ “ข้าวสันเป็นรูปแบบการผลิตที่ลงตัวระหว่างการผลิตเพื่อการค้าและบริโภค” การผลิตข้าวรูปแบบใหม่นี้ แม้ว่าจะต้องทำให้ยุ่งยาก มีหนี้สินต้องและต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ แต่ก็พอใจในผลผลิต ปรากฏการณ์ที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไร่นาสวนผสมปรับให้เป็นนาข้าวอีกครั้งหนึ่ง ประมาณ พ.ศ.2531 คุณมนูญ ชายวงศ์ เป็นคนภูมิลำเนา หมู่ 1 ตำบลเชียรเขา ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของสถานทดลองข้าวนครศรีธรรมราช ได้มาทำแปลงสาธิตการทำนาข้าวตามปีละ 2 ครั้ง ในขณะที่ชาวบ้านที่นี้มีพื้นฐานของชาวนาที่พัฒนาวิธีการผลิตข้าวอยู่ตลอดเวลาทำให้ชาวบ้านบางห้วยอมรับวิธีการผลิตแบบใหม่นี้อย่างรวดเร็ว เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ ทั้งนี้เพราะในทศวรรษ 2510 เคยมีการส่งเสริมการทำนาปีละ 2 ครั้งจากเกษตรอำเภอนายสำรวจ เลี่ยมแก้ว มาแล้ว และได้เห็นตัวอย่างการผลิตข้าวแบบใหม่นี้ในหมู่อื่นๆ ในตำบลเชียรใหญ่ที่ได้ผลผลิตสูงเป็นตัวอย่างมาแล้ว การทำนาข้าวสันปีละ 2 ครั้งนี้ บ้านบางห้วยมักจะเริ่มครั้งที่ 1 ประมาณเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน, ครั้งที่ 2 ประมาณเดือนมกราคม ถึง เดือนเมษายน จนบ้านบางห้วยและบ้านใกล้เคียงมีความก้าวหน้าในการผลิตแบบใหม่นี้ หรืออาจจะถือว่าเป็นพื้นที่ศูนย์กลางการผลิตข้าวของกลุ่มน้ำปากพอง จนทำให้บางครัวเรือนที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองต้องเช่า ในขณะที่บางคนก็มีมากเกินกำลังต้องให้เช่า และไม่จำเป็นต้องทำในพื้นที่มากๆ ต้องให้เพื่อนบ้านเช่า อย่างไรก็ตามชาวนาบ้านบางห้วย หากพิจารณาจากการถือครองที่ดิน บางครัวเรือนก็มีที่น้าน้อย ในขณะที่บางรายก็มีที่นามาก ดังตารางที่ 28 รูปแบบการทำนาแบบนี้ จึงเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ทำให้การทำนาเริ่มมีบทบาทมากยิ่งขึ้นตามลำดับ โดยที่การถือครองที่ดินที่มีความแตกต่างกันมาก กล่าวคือ ไม่มีเลยร้อยละ 18.75 หรือมีที่นาไม่เกิน 10 ไร่ ร้อยละ 40.26 ส่วนที่มีการถือครองที่นามาก (ประมาณ 10 ไร่เศษ) ร้อยละ 59.36 ดังนั้นเมื่อมีการทำนาแบบใหม่นี้ไม่จำเป็นที่ต้องทำนาเป็นจำนวนมาก เพราะมีการใช้วิทยาการสมัยใหม่เข้าไปช่วย หรือโดยการเพิ่มวิทยาการหรือเครื่องมือที่มีเทคโนโลยีการทำนาสมัยใหม่เข้ามา การทำนาบ้านบางห้วยจึงก้าวหน้าในการใช้เครื่องมือมากประการหนึ่ง ในขณะที่ครัวเรือนที่ไม่มีที่นาหรือมีน้อยก็มีแรงจูงใจในการเช่าที่นาประการหนึ่ง ประกอบกับปริมาณแรงงานการทำนาของที่นี่เฉลี่ยอยู่ประมาณ 2.61 คน ต่อครัวเรือน ประการหนึ่งทำให้ข้าวสันจึงเป็นรูปแบบที่ลงตัวที่สามารถเร่งผลผลิตได้

ตารางที่ 28 ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการทำนา

ขนาดการถือครอง(ไร่)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ไม่มี	6	18.75
1-5	2	6.25
6-10	5	15.62
11-15	8	25.00
16-20	1	3.12
21-25	2	6.25
26-40	6	18.75
41-55	1	3.12
56-70	-	-
71-85	-	-
86 ขึ้นไป	1	3.12
	32	100

ด้วยการเช่าที่นาในอัตราไร่ละ 200 บาทต่อปี อยู่ 13 ครัวเรือนหรือร้อยละ 40.62 ของครัวเรือนทั้งหมด ปรากฏตามตารางที่ 29 โดยปรากฏว่าผู้ที่มีนาเป็นของตนเองก็ยังเช่าถึง 7 ครัวเรือน และเฉลี่ยการเช่าอยู่ที่ 10 ไร่ ดังตารางที่ 29

ตารางที่ 29 จำนวนผู้เช่านาบ้านบางคูระ

ถือครองที่นา (ไร่)	จำนวนเนื้อที่ที่เช่า (ไร่)	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)	จำนวนที่มีอยู่จริง (คน)	แรงงานทำนา (คน)
-	36	1	3	2
13	30	1	4	3
10,10,4,-,-	10	5	4,4,4,5,8	3,2,2,3,8
-	9	1	3	1
40	8	1	3	2
13	5	1	6	2
4	13	1	7	2
12	2	1	5	2
		13	$\bar{X} = 4.53$	$\bar{X} = 2.61$

จากตารางที่แสดงให้เห็นการเช่าที่นาที่มีทั้ง “ครัวเรือนผู้มีนาเป็นของตนเอง” ร้อยละ 53.84 หรือ 7 รายใน 12 ราย เช่นของนางแฉล้ม ทองสิน นางเกษม ศรีเจริญ นางละออง คงเมือง นางปราณี ศิริรัตน์ นางประจักษ์ หมายพราย นางวิจิตรา คงมี ส่วน “ครัวเรือนผู้ไม่มีที่นา” เลยเป็นผู้เช่าร้อยละ 46.15 หรือ 6 รายใน 13 ราย เช่น นายเขต สุวรรณบัณชีณ นางปวีณา หนูครุณ นางรุ่ง นายปราบ จันทุส นายมารี เศรษฐพิทักษ์ โดยมีแรงงานที่เป็นผู้ทำนาในครัวเรือนเฉลี่ย 2.61 คน จากที่มีอยู่จริงเฉลี่ย 4.53 คน ทั้งนี้ เพราะบางครัวเรือนมีผู้สูงอายุ 67,72 ปี หรือ 74 ปี และ 86 ปีก็มี บางครัวเรือนก็มีเด็กในวัยเรียนที่มีอาจใช้แรงงานเพื่อการทำนาได้ อย่างไรก็ตาม จะพบว่าครัวเรือนที่มีที่นาเป็นของตนเองก็มีจำนวนแรงงานโดยเฉลี่ยเท่าๆกัน ดังนั้นการมีที่นาเองและเช่ามาก็จะมีจำนวนผู้เป็นแรงงานในการทำนาไม่ต่างกัน

ในส่วนการใช้วิทยากรและเทคโนโลยีเพื่อการทำนานั้น มีอยู่สูงตามกระบวนการผลิตข้าวสัน หรือน้ำตาม ที่นิยมทำกันปีละ 2 ครั้ง การมีรถไถเดินตาม 14 ครัวเรือนหรือร้อยละ 43.75 เพื่อใช้ทั้งไถนาและปรับเป็นเครื่องสูบน้ำและสุดท้ายคือการปรับเป็นเครื่องนวดข้าว โดยที่บ้านบางหว้ามีรถไถนาขนาดใหญ่ถึง 3 คัน ของนายไสว ,นายตู้หรือนายธีระพงศ์ พรหม

แก้วและนายเล็ก ใช้บริการไถนาให้กับเพื่อนบ้านในอัตราไร่ละ 400 บาท ดังนั้นบางครัวเรือนต้องการมีเครื่องมือหรือปัจจัยในการทำนาเป็นของตนเอง จึงจำเป็นต้องทำกุย๋ม จึงเป็นบ่อเกิดของหนี้ประการหนึ่ง อย่างไรก็ตาม จากการที่บางแห่งเป็นพื้นที่ที่มีการทำนาที่ทางราชการสนใจและให้ความสำคัญเป็นพิเศษทำให้สำนักงานเกษตรอำเภอจัดสรรรถไถนาแบบรถเดินตามให้กลุ่มเกษตรกรบางแห่ง จำนวน 80 ครัวเรือน ผ่านผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2535 1 คัน โดยสมาชิกกลุ่มร่วมสมทบเงินซื้อท่อสูบน้ำ โดยมีข้อตกลงว่า ทุกคนที่นำไปใช้ไถนาและสูบน้ำ โดยมีข้อตกลงในการปฏิบัติว่า 1) เมื่อนำส่งคืนน้ำมันต้องเต็มถัง 2) สภาพดีหากชำรุดต้องซ่อม 3) การได้ใช้บริการต้องจับฉลาก แต่ในที่สุดรถก็ต้องพังหรือชำรุดอย่างรวดเร็วและไม่สามารถใช้ได้ในระยะ 2 ฤดูกาลทำนา เพราะมีการละเมิดด้วยการนำรถไปให้ผู้อื่นใช้สิทธิแทนอยู่ 2 - 3 ราย

นอกจากนี้มีการซื้อเมล็ดพันธุ์ทุกครั้งมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่จะเก็บไว้ ไว้ทำเมล็ดพันธุ์ในฤดูกาลต่อไป การใช้เมล็ดพันธุ์แบบใหม่เป็นพันธุ์ กข.7,13 และ 15 พร้อม ๆ กับการปลูกข้าวแบบนาหว่าน ต้องใช้ปุ๋ยเร่งทำให้นาจึงมีความต้องการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์กันอย่างเข้มข้น กลอยใจ มากหลาย³⁷ กล่าวว่าต้องใส่ปุ๋ยไร่ละ 1 กระสอบต่อการผลิต 1 ครั้ง รดตัดข้าวมี 1 คัน ค่าจ้างตัดในอัตราไร่ละ 350 นายตู้หรือนายธีรพงศ์ พรหมแก้ว ซึ่งเป็นเจ้ารถไถและเป็นผู้นำรถตัดข้าวมาบริการในหมู่บ้าน บอกว่าทุกคนต้องตัดข้าวมีฉะนั้นจะไม่ทันกับนก หนู เพราะเป็นข้าวสั้น ทำให้เขามีรายได้มากกว่าจ้างตัดปีแรก สามารถเช่าซื้อรถแบคโฮได้ 1 คัน เหล่านี้แม้ว่าข้าวสั้นให้ผลดีอย่างงาม แต่ต่างกับการผลิตข้าวแบบเดิมทั้งวิธีการและต้นทุนยิ่งสูงขึ้น ดังตารางที่ 30

ค่าใช้จ่ายหรือเพิ่มต้นทุนในการผลิตเป็นต้นทุนการดำเนินการที่สูงมากในแต่ละฤดูกาล หากฤดูกาลใดดินฟ้าไม่เอื้ออำนวยหรือมีศัตรูข้าวที่สำคัญมากคือ "หนูนา" มาทำลาย ก็จะทำให้ขาดทุนมากอย่างในฤดูกาลผลิต 2540 ที่มีเหตุจากแล้งขาดน้ำและหนูนากัดต้นข้าว เกษตรกรขาดทุนเป็นหนี้สินค่าปุ๋ยมาก กลอยใจ กล่าวว่า "ฉิบหายที่ปุ๋ย" คือบทสรุปการเป็นหนี้ของการทำนบบางแห่งหรือหนี้สินจากข้าวสั้น อีกประการหนึ่งด้วย

ตารางที่ 30 กรณีตัวอย่างต้นทุนดำเนินการปลูกข้าวนาน้ำตม

รายการจ่าย	จำนวนเงิน (บาท)
ค่ารถไถ ไร้ละ	400
ค่าเมล็ดพันธุ์ ไไร้ละ 3 ถัง	270
ค่าปุ๋ย ไไร้ละ 1 กระสอบ	400
ค่าน้ำมันเครื่องสูบน้ำ วันละ 1 แกลลอน	2-3 ไไร้
ค่าจ้างตัดข้าว ไไร้ละ	350
ค่าเช่าที่นา(หากต้องเช่า) ไไร้ละ 200 : ปี	100 (ฤดูกาลละ)
ค่าจ้างบรรทุกข้าวเปลือกกลับบ้าน	
หรือบรรทุกไว้ริมถนนเกวียนละ	350

แหล่งข้อมูล : จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร ,11 กุมภาพันธ์ 2542

จากการสัมภาษณ์นายวาสน์ ชัยมุสิก , 4 กันยายน 2541

จากการสัมภาษณ์นายสมพงศ์ คงขั่ง , 30 กันยายน 2541

จากการสัมภาษณ์นายธีรศักดิ์ พรหมแก้ว , 30 กันยายน 2541

ดังนั้น การทำข้าวสันแบบนาตมที่ชาวบ้านต้องทำเพราะการถือครองที่ดินค่อนข้างจำกัดสำหรับครัวเรือนและต้องใช้วิทยากรหรือเทคโนโลยีในการผลิต นำไปสู่รายได้ที่สามารถเก็บเงินได้และอาจจะก่อหนี้เช่นเดียวกันได้เสมอ ทำให้เกษตรกรที่นี้บางรายก็มีฐานะดีมากในขณะที่บางรายก็ยากจนเป็นหนี้สินโดยเฉพาะปัจจัยเกี่ยวกับการซื้อทำปัจจัยหรือวิทยากรการผลิต ดังตัวอย่างในตารางที่ 31

ทั้งนี้ คนบ้านบางหว้ามีอาชีพหลักเพียงประการเดียว ทั้งๆ ที่ไร่นาสวนผสมได้เข้ามาสู่บ้านนี้พร้อมๆ กับการปลูกข้าวสันกล่าวคือ ช่วงประมาณ 2534 โดยคุณอำนวย เจ้าหน้าที่สถานีทดลองข้าวจังหวัดพัทลุง บ้านเดิมอยู่ที่นี้และเคยทำงานที่สถานีทดลองข้าวจังหวัดนครศรีธรรมราชและสุราษฎร์ธานี มาซื้อที่นาไไร้ละ 4,000 บาท แล้วขุดเป็นคันดินปลูกพืชแทนข้าว จึงเริ่มนิยมปฏิบัติตามกันไปตามครัวเรือนต่าง ๆ เป็นต้นว่า นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร ได้ขุด 7.5 ไไร้ ปลูกสะท้อน มะพร้าว น้ำหอม นายแก้ว ขุดนาเป็นไร่นาสวนผสมจำนวน 10 ไไร้ และ

ตารางที่ 31 ตัวอย่างเปรียบเทียบฐานะการเงินจากการทำน้าบบางหัว

การมีฐานะดีจากการทำน้า			การเป็นหนี้จากการทำน้า		
กรณีตัวอย่าง	จำนวน	ลักษณะการเก็บ	กรณีตัวอย่าง	จำนวนหนี้	แหล่งหนี้
วิจิตร ธงศ์ทอง	170,000	ธนาคาร	ปราณี ศิริวิทย์	4,000	7%
ลาด หนูเกตุ	5,000	ธนาคาร	ศรีสมร ชัยมุสิก	300,000	สหกรณ์ฯ
ปราบ จันทุส	40,000	ธนาคาร	สมใจ จิมเรือง	96,000	ธนาคาร
คัมภีร์ ชัยมุสิก	10,000	ธนาคาร	มาลี เศรษฐพิทักษ์	100,000	ญาติพี่น้อง
			กนอม เคยเป็นหนี้ธนาคาร แต่ชำระหมดแล้ว		
			นายแกบ จิมเรือง	97,600	ธนาคารชำระหมดแล้ว

ขยายไปตามบ้านต่าง ๆ ทำให้ช่วงนั้นมีการทำไร่นาสวนผสมและนาข้าวควบคู่กันไป ผู้นำในบ้านนี้และชาวบ้านจึงได้ร่วมเข้าชุมนุมให้ทางราชการช่วยเหลือการขุดไร่นาสวนผสม ที่ศาลากลางด้วย อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันนี้พบว่าไร่นาสวนผสมได้เปลี่ยนค่านิยมลงไปมากคงเหลือแต่เพียงร้อยละ 28.12 หรือ 9 ครัวเรือนเท่านั้น เพราะไม่ได้ผลทางด้านตลาดและทำเลการทำน้าน้ำตม ปลุกข้าวสันได้ดีกว่า นางรุ่น บอกว่า “ทำน้าน้ำตมดีกว่า ได้มากกว่า เนื้อที่ไม่ต้องมาก เหนื่อยก็เท่าๆ กัน”¹³⁸ แต่นาข้าวไม่ต้องไถยา ใช้แต่ปุ๋ยกับพันธุ์ข้าว ทำให้ชาวบ้านพยายามจ้างรถมาปรับดินคันดินไร่นาสวนผสมให้เป็นนาข้าวอีกครั้งหนึ่งและทำกันมากโดยค่าจ้างไร่ละ 4,000 บาท การที่ปฏิเสธไร่นาสวนผสม แต่ข้าวสันได้รับการตอบสนองแม้ว่าเยาวชนรุ่นใหม่ ก็ยอมรับ ตัวอย่าง นางสาวสุภาภรณ์ เขียมสุด ที่ถูกปลดจากพนักงานห้างเซ็นทรัล หัวหมากหลังวิกฤตเศรษฐกิจ 2540 บอกว่า “ทำข้าวสันไม่หนักไม่เหนื่อย นาด้าเมื่อก่อนหนักกว่า”¹³⁹ นั้นหมายถึงการใช้เครื่องมือวิทยาการเข้าไปช่วยอย่างมาก

เมื่อมีการทำน้าแบบน้ำตมข้าวสัน ปีละ 2 ครั้ง ระบบชลประทานเพื่อส่งน้ำจากคลองเชียรใหญ่ ต้องมีการปรับปรุงซึ่งทางราชการได้ช่วยเหลือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะหลังจากการมีโครงการพระราชดำริ เช่น ปิ๊งประมาณ 2541 ได้โครงการขุดลอกบางหัว 5,000 เมตรงบประมาณ 1,160,000 บาท จากกรมชลประทาน ตามที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ทำโครงการขอ

ไปรับการช่วยเหลือ สำหรับปีงบประมาณ 2537 ได้รับงบประมาณชุดคลองส่งน้ำจากคลองเชียรใหญ่ กว้าง 1 เมตร ยาว 5,000 เมตร เพื่อส่งน้ำให้เกษตรกรได้ใช้ทำนาตาม โดยกรมชลประทานจะส่งเครื่องสูบน้ำมาติดตั้งดันน้ำจากคลองเข้าสู่คูส่งน้ำ ในการทำครั้งที่ 2 เดือนมีนาคม-เมษายนของทุกปี สำหรับในพื้นที่หมู่ที่ 2 ก็เช่นเดียวกันมีโครงการเกี่ยวกับชลประทานเพื่อนำน้ำจากคลองเชียรใหญ่เข้าสู่นาข้าวตั้งแต่ พ.ศ.2532 ชาวบ้านเรียกว่า “เหมืองลอย” เป็นโครงการของสภาตำบลที่ได้รับเริ่ม โดยชาวบ้านตอบสนองด้วยการสละที่ดินเพื่อจัดทำคูน้ำ โดยผู้ริเริ่มเป็นบุคคลภายในตำบล คือนายสอด อำไพทอง และอาจารย์อารมณ มีชัย ที่ผลักดันไปยังสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตลุ่มน้ำปากพนัง โดยมีการสูบน้ำด้วยพลังไฟฟ้า ซึ่งวางเครื่องไว้ที่คลองเชียรใหญ่ ในพื้นที่ของหมู่ที่ 2 บ้านบางหัว และนับว่าเป็นความสะดวกที่ทำให้เกษตรกรสามารถใช้น้ำทำนาข้าวสันปีละ 2 ครั้ง

อันที่จริงแล้ว เศรษฐกิจครัวเรือนดังที่กล่าวข้างต้น มีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจของบ้านและลุ่มน้ำหรือเศรษฐกิจชาติอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการทำนาของที่นี่ มีการทำเพื่อขาย¹⁴⁰ นางปลีก หนูไฟ อายุ 83 ปี ได้เล่าประสบการณ์การไปขายข้าว เคยจ้างเรือแจวบรรทุกข้าวไปขายที่ปากพนัง เชียรใหญ่ หรือยายปลีก เล่าว่า การซื้อข้าวมีเรือรับซื้อข้าวมารับซื้อถึงบางหัว แล้วชาวบ้านจะขายโดยไม่ต้องไปถึงโรงสีก็ได้ ขายง่าย และทำให้เศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มผลผลิตให้ได้สูง เพื่อขายในการศึกษาเล่าเรียนและใช้จ่าย ประกอบกับมีความต้องการข้าว ทำให้การพัฒนากระบวนการผลิตไม่หยุดนิ่ง การค้าขายข้าวนี้เป็นปัจจัยดึงดูดหรือเร่งเร้ากิจกรรมต่าง ๆ เช่น มีการรวมกลุ่มชาวนา การรวมกันไปทำนาจนถูกจับข้อหาคอมมิวนิสต์ เช่นเดียวกันหรือการรวมกันจัดทำคอกวัวรวม เพื่อป้องกันโจรผู้ร้ายลักขโมย เหล่านี้เป็นพัฒนาการของการรวมกลุ่มทางสังคม ที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจและปัจจัยการผลิตปัจจุบัน เช่น การทำเหมืองลอยหมู่ที่ 2 การทำเหมืองส่งน้ำในหมู่ที่ 1 และแม้กระทั่ง “การจัดตั้งธนาคารหมู่บ้าน” เมื่อ พ.ศ.2534¹⁴¹ เพื่อรวมกลุ่มสร้างแหล่งการเงินของบ้านหรือแหล่งเงินของชุมชนเพื่อไว้ใช้ในบ้าน การนำเอาแนวคิดธนาคารหมู่บ้านมาชักชวนเพื่อนบ้านและจัดตั้งได้เจริญก้าวหน้า ข้อมูลเมื่อ พ.ศ.2537 พบว่า มีสมาชิกถึง 196 คน สะสมค่าน้ำ ๗ ละ 10 บาท และสมาชิกต้องถือหุ้นคนละไม่ต่ำกว่า 5 หุ้น และกู้ได้ไม่เกิน 3 เท่าของเงินสะสม ขณะนั้นมีเงินทุนประมาณ 207,500 บาท ประธานคือนายเวียง ศิริรัตน์ โดยมีนายไพโรจน์ ชูวงศ์กร เป็นผู้จัดการธนาคาร ความเติบโตของธนาคารก็ด้วยเหตุทางสังคมเพราะมีพื้นฐานการรวมกลุ่ม และการเป็นสังคมที่เน้นการค้าขาย นับว่าเป็นความพยายามที่จะเลือกรับเอาแนวคิดที่เหมาะสม

กับศักยภาพและความต้องการของบ้านมาปฏิบัติจนเกิดประโยชน์ เมื่อบ้านมีความต้องการเงินเพื่อไว้ใช้จ่ายในรูปแบบต่างๆ เช่น เป็นทุนทำนาและส่งเสียลูกหรืออื่นๆ แต่ชาวบ้านๆไม่อาจจะได้รับโอกาสนี้จากแหล่งการเงินภายนอกชุมชน ดังนั้นกระบวนการคิดและการสร้างแหล่งเงินของชุมชนขึ้นมาจึงเป็นการแก้ปัญหาข้อจำกัดหรือภาวะขาดแคลนเงินและเป็นการเลือกสรรตามสภาพภาพของชุมชน และพื้นฐานของการรวมกลุ่มก็เป็นปัจจัยพื้นฐานที่เกื้อหนุนให้ธนาคารดำรงอยู่จนปัจจุบันนี้ อย่างไรก็ตาม โดยข้อเท็จจริงแล้วธนาคารหมู่บ้านของบ้านบางหว้าก็มีปัญหาเรื่องการบริหารที่เกี่ยวกับการนำเงินไปใช้ไม่ตรงวัตถุประสงค์ของสมาชิกตลอดจนวินัยของสมาชิกในการชำระเงินคืนและพฤติกรรมการบริหารของผู้นำ ที่นำโดยนายไพโรจน์ ชูวงศ์กร ไม่อาจจะตอบคำถามสมาชิกได้ว่าจะทำอย่างไรกับสมาชิกกู้ไปแล้วไม่ส่งหรือชำระเงินคืนธนาคาร และเงินที่เก็บมาจากการชำระคืนจากสมาชิกแล้วไปอยู่ที่ไหนเนื่องจากสมาชิกจะขอกู้แต่ไม่มีเงินสดมาบริการสมาชิกได้อีก ธนาคารก็เลยชะงักไป แต่ในที่สุดธนาคารหมู่บ้านก็สามารถแก้ไขปัญหานี้ไปได้โดยมาตรการทางสังคม ที่หลีกเลี่ยงการใช้กฎหมายฟ้องร้อง กล่าวคือ สมาชิกได้ร่วมกันประชุมที่โรงเรียนบ้านบางหว้า เมื่อสิงหาคม 2541 ได้เลือกประธานใหม่ ได้แก่ นายประสาธ และคณะกรรมการชุดใหม่เข้าไปแก้ปัญหาสภาพการเงินให้คลี่คลาย.

เอกสารและบุคคลที่อ้างอิง

- ¹ จากเอกสารการพัฒนาวัดพระพุทธรูปให้เป็นศูนย์รวมใจและการท่องเที่ยว ในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ของพันเอกวิจักขณ์พันธ์ เรืองรอง มณฑลทหารบกที่ 41 ค่ายวชิราวุธ เพื่อการหาทุนสร้างมณฑป ปี 2542
- ² จากการคำนวณในทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนายวิเชียร ณ นคร และ นายสมพุด ธุระเจน , นักวิชาการท้องถิ่นที่เดินทางไปดูสถานที่จริงกับผู้วิจัย เมื่อ กันยายน 2541
- ³ สอดคล้องกับบ้านใกล้เคียงที่เกี่ยวข้องกับการเดินทัพ เป็นต้นว่า บ้านชาวง บ้านทางพล บ้านหัวค่าย บ้านในวัง
- ⁴ นอกจากนี้ก็มีแต่เล็กๆ ที่ชาวบ้านในภาษาเรียกว่า "ควน" ได้แก่หมู่บ้านควนเคร็ง และเนินเขาที่ตำบลเชียรเขา
- ⁵ จากการคำนวณอายุของนายพุดแก้ว อายุประมาณ 20 เศษ มีบุตรคือพ่อหมิงจันทร์แก้ว บุญขวัญ และอายุ 20 เศษมีบุตร ชื่อพระครูสงบ เจ้าอาวาสวัดนางพญา อำเภอเมืองอายุ 61 พรรษา และ การเสีย 4 บาท น่าจะเป็น การเก็บเงินแทนค่าเข้ารับการเกณฑ์ที่เกิดก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ปฏิรูปการปกครอง เมื่อ 2435
- ⁶ ส่วนหมอนจะเป็นทางหรือพื้นที่สาธารณะยาวในกับพื้นที่นา เพื่อให้วัว ควาย เดิน
- ⁷ ภาษาที่ชาวบ้านเรียก คือ "เหล็กขาว"
- ⁸ ที่เรียกว่า พ้า
- ⁹ เช่น บ้านนายกระบวน พูลวาสน์ บ้านนายสุชาติ นายรุ่ง นางเจียว ปรางค์แก้ว บ้านนายสุทิน นางพัน บุญญา บ้านนางทองใหม่และลูกๆ นางตุง นายสังข์ บ้านนายสำรวย นายเอียด บ้านลูกนายเฉลิม เกี่ยวสังข์ บ้านนายดำ นาง บ้านนางเกษร นายสมชาย บ้านนายแอ้ว บ้านนางสมพงศ์ บ้านนางพา เป็นต้น
- ¹⁰ จะแตกต่างกับลานบ้านในอำเภอแถบริมเทือกเขาหลวง ที่ดูสะอาด ทรายขาว
- ¹¹ จากการสัมภาษณ์นางเจียว จงไกรจักร , 12 กันยายน 2541
- ¹² ปู่เสื่อแสง พรหมสุทธิ
- ¹³ บริเวณโรงเรียนวัดพระบาทปัจจุบัน
- ¹⁴ เป็นการเก็บเงินแทนค่าเข้ารับการเกณฑ์แรงงานที่เกิดก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ปฏิรูปการปกครอง เมื่อ 2435
- ¹⁵ ที่ถือว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์มีปฎิหาริย์ที่เคยแสดงให้เห็น และเล่าขานสืบต่อกันมา
- ¹⁶ เป็นค่านามที่ใช้ในหย่อมบ้านเมื่อก้าวถึงทางน้ำเล็กๆที่ไหลลงจากภูเขา และเป็นแอ่งเก็บน้ำ
- ¹⁷ โดยเฉพาะในฤดูแล้งของทุกปีในระยะ พ.ศ.2505-2520 จะมีประชาชนบ้านตรุด บ้านดอนขลุ บ้านหนองสี - ขวัญซึ่งตั้งอยู่ห่างจากบ้านนี้ไปประมาณ 2,000-3,000 เมตร เดินทางมาหาบน้ำ ทุนน้ำ ด้วยภาชนะต่างๆ หลังจากอาบเสร็จแล้ว ตอนกลับบ้านก็จะหาบน้ำสำหรับผู้ชาย และทุนสำหรับผู้หญิง เดินทางไปกลับกันเป็นแถวตามคันนา นับว่าเป็นเหตุการณ์ปกติที่ประชาชนต่างถิ่นกับบ่อน้ำนี้จะสัมพันธ์กันตลอดฤดูแล้งจนฝนตก
- ¹⁸ ปัจจุบันนี้ได้ปฏิบัติเช่นนี้ 7 บ้าน
- ¹⁹ โดยมีวัยเด็ก (แรกเกิด -12 ปี) 57 คน หรือร้อยละ 25.33 ผู้ที่อายุสูงสุด 90 ปี คือ นางกิมพู่ หนูเกด (เดิมอยู่หนองสีขวัญ) นางพร้อม คงมา อายุ 85 ปี ส่วนรองๆลงมาพบว่ามีประชากรอยู่วัยชรา (อายุเกิน 60 ปี) 33 คนหรือร้อยละ 14.66)
- ²⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา , 2529 , หน้า 83

- ²¹ คนในลุ่มน้ำปากพนังย้ายแบบนี้อย่างมาก โดยไปตั้งถิ่นฐานแถบจังหวัดชุมพร ละแม สวี ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา กระบี่ ตรัง และท่ามาตทางด้านตกเขาของนครศรีฯ ได้แก่ทุ่งสง ชะงะไน้ ทางเหนือได้แก่ สีชล ท่าศาลา
- ²² ในจำนวนนี้มีนายดับ วัลย์ดาว เป็นตัวอย่างคนย้ายถิ่นยุค 2505 (เสียชีวิตขณะอายุ 73 ปี เมื่อ พ.ศ.2539) ที่นับว่าเป็นบุคคลที่โดดเด่นที่สุดของบ้านในการย้ายจากบ้านไปทำงานรับจ้างแรงงานการเกษตร หรือทำสวน หรือเข้าปรับจ้างทำงานที่สวนปาล์ม เพราะกลัวถูกพาดพิงเกี่ยวกับการเป็นพรรคพวกและให้ที่หลบซ่อน เสือแสง พรหมสุทธิ ได้ย้ายออกจากบ้านไปเมื่อขณะที่ตำรวจขึ้นล้อมปราบเสือแสง(2505) เพราะกลัวว่าหาก อยู่บ้านตำรวจก็จะกล่าวหาว่าเป็นพวกเสือแสง จึงตัดสินใจย้ายคนเดียวทิ้งลูก ๆ 9 คนไว้กับภรรยา นางทอง ไหม วัลย์ดาว ออกจากบ้านครั้งนั้นไปรับจ้างถางป่าและตัดไม้หนลาที่จังหวัดกระบี่ เมื่อชราาก็กลับอยู่บ้านอีกครั้ง เมื่อชราช่วง พ.ศ.2534 โดยที่ในช่วงที่ออกจากบ้านไปนั้น ได้ย้ายไปเคลื่อนที่ไปทำงานรับจ้างในเขตจังหวัด พังงาบ้าง เช่นเดียวกันเมื่อลูกได้อยู่ในวัยทำงานและจบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้วจากโรงเรียนวัดพระ บาทแล้วทุกคนออกจากบ้านไปทำงานจ้างติดตามเขาไปด้วย สามารถส่งเงินมาให้ทางบ้านซื้อที่นาและที่ดินตั้ง บ้าน 4 แปลง ประมาณ 15 ไร่ การสร้างบ้านบ้านใหม่และแต่งงานให้ลูกชาย ลูกสาว และมีลูกเพียง 2 ราย เท่านั้นที่ย้ายกลับมาอยู่บ้านแล้ว ดังนั้นทำให้บุคคลอื่น ๆ ในบ้านเอาเยี่ยงอย่าง ด้วยการย้ายตามกันไป จำนวนมาก
- ²³ นายพน นางแดง พรหมสุทธิ แท่นายกล้ำตาย (2515) หญิงนครอายุความ 20 ปี จะกลับเข้าบ้านไกรไทยเมื่อ พ.ศ.2538 จากบ้านบางปิ้ง กระบี่ จนมาที่บ้านวังวิเศษ จังหวัดตรัง โดยเข้าร่วมกับคอมมิวนิสต์ด้วย
- ²⁴ เช่น การปล้นรถทัวร์ที่พังงาแล้วปะทะกันจนมีนายสนุกสนาน ประสานความจริง (นามสมมุติ) ถูกยิงตายบนรถ ทัวร์
- ²⁵ พ.ศ.2540 เธอได้หมดว้ยในการเย็บผ้าแล้ว ได้ย้ายกลับไปติดตารางพาราพร้อมกับเลี้ยงหลานและทำนาที่ ไกรไทย ถือว่าเป็นบุคคลรายแรกของผู้ที่ย้ายหนีนาหาเมืองที่เดินทางกลับมาอยู่บ้านไกรไทย
- ²⁶ นางสมตระกูลพงศ์ ตัวตุน นามสมมุติ) และในที่สุดได้สามีเป็นชาวออสเตรเลีย ไปอยู่กินที่ประเทศดังกล่าว และยังชักชวนลูกติดจากสามีเดิมไปทำงานที่นั่นด้วย กลับมามีเงินมาสร้างบ้านเมื่อปลาย พ.ศ.2538 ราคา 200,000 บาท พร้อมกับซื้อที่นาในปีต้น พ.ศ. 2541 จำนวน 8 ไร่ ราคา 200, 000 บาท
- ²⁷ นางเลิศลักษณ์ , นางมณฑาทิพย์ , นางรายเรียง , นางอวบอัน : เหล่านี้เป็นนามสมมุติ
- ²⁸ เป็นบุตรนางคลี ประสาทพนั มีลูก 5 คน ใน 6 คน ไปทำงานที่กรุงเทพ ทั้งเย็บผ้า ขายของ โดยที่ นายธรรมรัตน์ เป็นผู้ที่รับราชการคนเดียวในบ้าน
- ²⁹ คงมีเฉพาะครัวเรือนนายสวน บุญขวัญ นายสุชาติ จันทร์ทอง นางเหม บุญขวัญ ครัวเรือนละประมาณ 4-10 ตัว ที่เลี้ยงไว้เพื่อขายเท่านั้น เขาไม่ได้เลี้ยงไว้ใช้ไถนาอย่างเช่นในอดีต
- ³⁰ เพราะการปราบปรามของเจ้าหน้าที่ตำรวจต่อผู้ที่ย้ายถิ่นออกทำงานในต่างถิ่นแล้วไปปล้น หรือก่อคดีลักขโมย
- ³¹ จากการสัมภาษณ์นายปิ่นเพชร บุญขวัญ, 3 กันยายน 2542
- ³² มีบุคคลในถิ่นได้เข้าซื้อที่ดินกะบะซื้อขายผัก 3 ราย ได้แก่ นางยุพางงส์ นายสุภาพ และนายมด
- ³³ ซึ่งมีปัจจัยต่างๆมากมาย ในการกำหนดราคา โดยสามารถศึกษาจากงานวิจัยเรื่องโครงสร้างผลผลิตตลาดหัวอูฐ โดย ผศ.ปัญญา เลิศไกร ภายใต้โครงการเดียวกันนี้
- ³⁴ การรับหว่า หมายถึง การที่เป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างเจ้าของนายินยอมให้ผู้อื่นมาทำนาตามจำนวนเนื้อที่ แล้วแต่ตกลงกัน โดยผู้ใช้นั้นจะต้องจ่ายเงินสดครั้งเดียว จำนวนตามแต่ตกลงกัน ก็ปีก็ได้ โดยไม่กำหนดเวลา

เมื่อเจ้าของนานำเงินคืนตามจำนวนเท่าเดิม ก็นำนามาทำปกติ การรณนา

³⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา , 2529 , หน้า 83-84

³⁶ เช่น โกยี้ , โก้เกี้ยว , โก้แซ้ จะเรียกว่า , เจ้าแซ้ โกยี้ , เจ้าเกี้ยว , เจ้าแซ้

³⁷ จากการพูดคุยนางอรณณ์ จิรจิต ,เมื่อ 13 กรกฎาคม 2541

³⁸ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ , 2541 , หน้า 165-184

³⁹ จากการสัมภาษณ์นางพร้อม นพมา,8 มีนาคม 2541

⁴⁰ ความก้าวหน้านางอรณณ์ทำให้บุคคลจากภายนอกบ้านไกรไทยมาสมัครเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นด้วย

⁴¹ ผู้ใหญ่แม่นิงนางเบนและนายเพิ่ม เนื่องจากขโมยวัว , เสือเอี่ยม ที่พยายามฆ่าเสือแสง ก็ถูกฆ่าตาย แล้วนำไปเผาบนเนินเขาพระบาท เสือเหวียน ก็ถูกหักหลังแล้วถูกฆ่าตาย นายประเสริฐ หยุแก้ว ทีมงานคนสำคัญของเสือแสง ผู้หักหลังด้วยการส่งข่าวให้ทางตำรวจยกกำลังขึ้นล้อมปราบจนเสือแสงต้องถูกปราบจนตายก็ถูกฆ่ากลางวันตายโดยนายสงวน บุญสวยขวัญ เมื่อ 2508 จนทำให้ครอบครัวและสายญาติของนายประเสริฐ หยุแก้ว ต้องย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นหมด

⁴² เป็นคำที่มาจากกรรมการสัมภาษณ์ของนางเจียว ปรางค์แก้ว,10 กันยายน 2541

⁴³ เช่น ผู้ใหญ่คูลิ่ง ถูกนายแขวก คงสงค์ ตีด้วยขวานตาย เพราะเรื่องที่ดิน ผู้ใหญ่บ้านแม่น ถูกนายกวี สอนแก้ว ยิ่งตายเรื่องแย่งตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่เบี่ยน ถูกเสือแสงยิงตาย

⁴⁴ เช่นตัวอย่างที่นายกวี สอนแก้ว ผ่านนายจันทร์ บนศาลาวัดพระบาท หรือนายลอบ นิลพัฒน์ ใช้ลูกหลาน สับหัว(ศีรษะ) นายมีด ชุมทอง ขณะหาบไถกลับบ้าน การปล้นไก่แซ้ ที่หัวเขาเมื่อมาซื้อหมู นายพลอย บ้านบ่อหลา ถูกนายพบยิงตายที่ต้นมะขามกลางนาข้าว

⁴⁵ เช่นกรณีนายประเสริฐ หยุแก้ว อดีตสายลับที่หักหลังนำความเคลื่อนไหวของเสือแสงไปบอกตำรวจ จนถูกนายสงวน บุญสวยขวัญ ผู้ใหญ่บ้านยิงตายกลางวันที่สี่แยกบ้านปากคลอง เพราะลักขโมยวัวจนเกล้า บุญสวยขวัญ และกำลังล่ารายชวบ้านชื่อเพื่อต้องการปลดนายสงวน บุญสวยขวัญ ออกจากผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ตำบลเขาพระบาท

⁴⁶ เช่น นายสนุกสนาน ประพจน์ (นามสมมุติ) และการปล้นหรือลักขโมยแล้วไปติดคุก เช่น นายสรรเสริฐ รักอมตะ (นามสมมุติ) ติดคุกที่จังหวัดกระบี่ โดยนายอรณณ์ ชูสง่า (นามสมมุติ) ปล้นแล้วถูกจับติดคุกที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

⁴⁷ เช่น รับจ้างฆ่าภรรยาบ่อยที่จ้างโดยภรรยาหลวง ที่บ้านราม จนถูกติดตามปราบปราม และได้หนีไปได้ จนบางคนหายสาบสูญจากบ้านมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เช่น นายยุทธโกษ ศักดิ์เทวดา (นามสมมุติ)

⁴⁸ ซึ่งเป็นคดีอุกฉกรรจ์ทั้งสิ้น เช่น นายแขวัง (นามสมมุติ) หนีคดีขยาักญาและผงขาว โดยเพื่อนๆร่วมคดีเกี่ยวกันถูกจับเมื่อ 2540 ถูกพิพากษา 24 ปี , นายเชวิด (นามสมมุติ) นายหอย (นามสมมุติ) ใช้พร้าฟันคอ นายจิต (นามสมมุติ) เกือบขาดเมื่อ 2538 ทั้งสองหนีหนีคดีและครอบครัวได้ย้ายตามไปสมทบในภายหลัง , นายอรณณ์ (นามสมมุติ) ฆ่าชีวิตแดง และนายยุทธโกษ ศักดิ์เทวดา (นามสมมุติ) หนีคดีปล้นฆ่าที่บ้านราม

⁴⁹ เช่น นายพน พรหมสุทธิ์ ที่ฆ่าคนต่างบ้านด้วยการแทงตายในบ่อนไก่ชน เมื่อ พ.ศ.2514 จนสามารถกลับเข้ามาบ้านได้เมื่อ ปี 2539 ด้วยการหนีเข้าป่าแถบกระบี่ ตรัง และครอบครัวได้ย้ายตามไปอยู่อาศัยร่วมกันในพื้นที่ต่างๆ 4 แห่ง โดยไปร่วมกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์บ้างในบางช่วง ทำให้ไม่เถื่อนและทำไม้หาลำรับจ้างบาง

- ⁵⁰ นางโรย บุญสวยขวัญ เล่าว่า หลังสามี คือนายสงวน บุญสวยขวัญ ผ่านนายประเสริฐ หยุแก้ว โดยไปอยู่ที่
โรงพยาบาลใหญ่ วังเต็นคตังจนไม่ต้องติดคุกสักวัน แต่ต้องให้เงินเป็นหนี้สินกว่าจะหมดหนี้ต้องใช้เวลา 20 ปี
- ⁵¹ จากการพูดคุยกับนางบุญเลิศ นิลพัฒน์, 3 มีนาคม 2542
- ⁵² ในความหมายที่อธิบายได้ว่า เป็นผู้มียูกเมียมาแล้วทั้งสิ้นที่มาบวช หรือบวชพระตอนอายุมาก หรือหมดสภาพ
ทางโลก
- ⁵³ จากการสัมภาษณ์นายด่วน ยิ้มแย้ม, 12 กันยายน 2541, ที่ให้ข้อมูลพระภิกษุดังกล่าว เป็นต้นว่าเจ้าอาวาส
หลวงพ่อบุชขึ้น (นามสมมุติ) และหลวงพ่อบุชสงแสง (นามสมมุติ) ก็เป็นผู้ที่บวชตอนชราทั้งสิ้น
- ⁵⁴ เช่น หลวงพ่อบุช (นามสมมุติ) มีภรรยามาก่อน, พระอธิการสวญาม (นามสมมุติ) มีปัญหาเรื่องทำให้สึกข้าง
วัดทองและคลอง จนมีการฟ้องร้องกันในที่สุดก็หลบหนีไปในภาคกลาง รวมถึงพระแสง (นามสมมุติ) ก็
เป็นในทำนองเดียวกัน เกี่ยวกับตามข่าวมีสัมพันธ์ทางเพศกับสึกข้างวัด
- ⁵⁵ เช่นสมัยพระทวีปซึ่งเป็นพระที่เรียนหนังสือหลังจากไปเรียนที่กรุงเทพมหานคร และไปเที่ยวเชียงใหม่ ได้แรง
บันดาลใจ การสร้างทางขึ้นวัดดอยสุเทพ จึงคิดโครงการใหญ่มาก คือ ได้ริเริ่มจัดสร้างบันไดขึ้นวัดพระบาท
เมื่อ พ.ศ.2514-2517 โดยได้ถ่างป่าบนเนินเขาเกือบทั้งหมด ทั้งที่เป็นป่าบริเวณป่าช้าเป็นเส้นทางสร้างบันได
นาคทางขึ้นวัดด้วยความต้องการจัดสร้างตามตัวอย่างที่ได้ประสบการณืมา ซึ่งต้องใช้งบประมาณมากและมี
แนวโน้มใช้เวลานานแต่ก็ไม่สำเร็จ จากนั้นวัดก็มีโครงการใหม่สักหนึ่งโครงการ คือ การใช้รถตัดเป็นถนนทางขึ้น
วัดยาวประมาณ 1 กิโลเมตร ทำลายบันไดเก่าไป 2 จุด และถางป่าบริเวณวัดทั้งหมด เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ
คือ สะตอและมะม่วงหิมพานต์ รวมทั้งดันปรับพื้นที่บริเวณวัด และต้นไม้ใหญ่ออกทั้งหมด
- ⁵⁶ จากการสัมภาษณ์นายสวน บุญขวัญ, 19 มิถุนายน 2542
- ⁵⁷ มักมีการกล่าวว่าบางคนเป็นพวกลักขโมยวัวผู้เฒ่ามาก่อน และมักลักเล็กขโมยน้อย หรือนักการพนันเข้าไปเป็น
กรรมการ
- ⁵⁸ ซึ่งเป็นประธานเททองโดยนายชวน หลีกภัย และแม่ทัพภาคที่ 4 ไปเป็นประธานนำประดิษฐาน
- ⁵⁹ ดังนั้นการเป็นโจรก็ไม่ได้หมายความว่าบุคคลบ้านอื่นหรือบุคคลในบ้านใกล้เคียงจะไม่ถูกขโมย กลับตรงข้ามการ
ที่ลักขโมยกลับเป็นประเด็นทางสังคมด้วย
- ⁶⁰ มีสภาพคล้ายเกาะกลางทะเลหรือโอเอซิสกลางทะเลทราย
- ⁶¹ ซึ่งเป็นคลองสาขาสายใหญ่ที่สุดของแม่น้ำปากพนัง ที่วังขนานไปกับทะเล
- ⁶² จากการสัมภาษณ์ เมื่อ 2538 ในนัทธิ ภคเทรวี
- ⁶³ เพราะเขาเกิดที่นี่เช่นเดียวกับพ่อ แม่ ปู่ ย่า ในเมื่อเขาอายุ 83 ปี แม่เขาจะมีอายุมากกว่าเขาประมาณ 20 ปี
เศษ ส่วนปู่ย่าอายุมากกว่าอีกประมาณ 20 ปีเศษ รวมแล้วประมาณ 140 ปีเศษ ดังนั้นคำนวณในเชิง
ประมาณการณืว่าหากปู่ย่าเขาเกิดที่นี่ด้วย ทวดเขาจะมีอายุมากกว่าไปอีก 20 ปีเศษ จึงรวมประมาณ 160
ปีเศษ
- ⁶⁴ บาง หมายถึง ลำคลองเล็กๆ
- ⁶⁵ จากการสัมภาษณ์นางสาวพันธุ์ทิพย์ เกื้อเพชรแก้ว, 29 ตุลาคม 2541, คำว่า "บนเล" หมายถึงริมทะเลอันเป็น
คำเรียกพื้นที่และผู้คนหมู่ที่ 6 ที่อาศัยริมหาดทรายและหลังหาดริมทางหลวงแผ่นดิน สาย 4012 ปากพนัง-
หัวไทร-ระโนด-สงขลา

- ⁶⁶ เช่นในปี 2531 ที่คลื่นหักหาดทำให้น้ำเค็มน้ำไหลเข้าสู่นาข้าว พร้อมกับเป็นเหตุผลให้เกษตรกรนาทุ่งยกมาอ้างว่าน้ำเค็มที่เข้าสู่นาจาก่อนหน้านั้นมิใช่น้ำเค็มจากนาข้าว ปี 2543 คลื่นหักหาดสูงในคราวเดียวกับที่หาดขยอม คลื่นซัดปลามาค้างอยู่บนทางหลวงแผ่นดิน จากการบอกเล่าของเจ้าหน้าที่ อบต.
- ⁶⁷ ดูรายละเอียดความขัดแย้งกันในหัวข้ออาชีพเนินหนองหงส์ หรือสนใจดูณรงค์ บุญสวยขวัญ.2536
- ⁶⁸ จากการสัมภาษณ์นายอำพล เพชรแก้วเพชร, 20 ธันวาคม 2541
- ⁶⁹ จากการสัมภาษณ์นางดำ เพาะสะเหล๊ะ, 23 ตุลาคม 2541
- ⁷⁰ จากการสัมภาษณ์นายสวาสดี เอียดตน, 20 กรกฎาคม 2535 ใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 38
- ⁷¹ จากการสัมภาษณ์ (นามสมมติ)เมื่อ 15 มิถุนายน 2535 ในณรงค์ บุญสวยขวัญ 2536 , หน้า 38
- ⁷² จากการสัมภาษณ์ (นามสมมติ)เมื่อ 1 กรกฎาคม 2535 ใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 38.
- ⁷³ จากการสรุปของนที ภาคเมธาวิ, 2536 , หน้า 18
- ⁷⁴ สนใจดูการเปลี่ยนแปลงการทำนาทุ่งในตำบลเกาะเพชร อันมีข้อมูลบ้านเนินหนองหงส์อยู่ด้วย ในณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 213-222
- ⁷⁵ หนังสืออำเภอหัวไทร ที่ นศ 1007/4982 ลงวันที่ 9 กันยายน 2534
- ⁷⁶ จากการสัมภาษณ์นายสวาสดี เอียดตน, 20 กรกฎาคม 2535 ใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 56
- ⁷⁷ ในณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 80-100
- ⁷⁸ ดูการย้ายถิ่น
- ⁷⁹ จากการสัมภาษณ์นางนุ้ม บุญสะอาด, 2 กันยายน 2541
- ⁸⁰ จากการสัมภาษณ์นางจุปิ่น, 2 กันยายน 2541
- ⁸¹ ส่วนที่ดินนาข้าวที่เหลือถูกน้ำเค็มปกคลุมปล่อยทิ้งร้างไว้ ไม่อาจจะทำนาข้าวอีกเลย
- ⁸² จากข้อมูลที่เก็บ 43 ครวเรือน
- ⁸³ สำเร็จปริญญาโทจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , เกษียณอายุเมื่อตุลาคม 2542
- ⁸⁴ สำหรับน้ำดินนั้น เดิมเคยมีอย่างสมบูรณ์ สามารถหาได้ง่าย ไม่ต้องซื้อขาย ทั้งในเนินหนองหงส์หรือจะไปหาบหรือทุนน้ำมาจากบ้นิมทะเลที่บ้านเกาะเพชร แต่เดี๋ยวนี้อันได้ฟรีแล้ว น้ำมีราคาแพงมาก หากครัวเรือนใดมีแหล่งน้ำก็ต้องเก็บไว้กินไว้ใช้ในครัวเรือนเอง หรือต้องซื้อขายกันแทน โดยมีการดัดแปลงรถกระบะมาบรรทุกน้ำขาย ซึ่งเป็นหนึ่งในธุรกิจที่เกิดขึ้นในพื้นที่นาทุ่ง
- ⁸⁵ ทุ่งที่ผลิตได้ไม่ได้ใช้บริโภคในครัวเรือน เพราะต้องการขายส่งออกไปต่างประเทศ
- ⁸⁶ จากการสัมภาษณ์นางชลธิรา บุญญานุพงศ์ ,เจ้าหน้าที่การเงินของคณะกรรมการคณะกรรมการณรงค์ต่อต้านยาเสพติดหมู่ที่ 4 ตำบลเกาะเพชร, 10 ตุลาคม 2541
- ⁸⁷ เป็นที่ดินของนางสุนันท์ เหมทานนท์ และนางอวรณ์ สุวรรณรัตน์ บริจาคให้เป็นที่ตั้งชั่วคราว
- ⁸⁸ ทำให้มีการตั้งนามสกุลของคนที่นี่ด้วยคำว่า “คุระ” นำหน้ากันเป็นจำนวนมาก ดูในประชากร
- ⁸⁹ จากการสัมภาษณ์นางหริน รักษาพล, 18 กันยายน 2542
- ⁹⁰ เช่น สมาชิกในตระกูลคำปล้องหรือลูกหลานนายบ้น คำปล้อง บางคนได้รับราชการเป็นผู้พิพากษา และเป็นผู้อำนวยการกอง ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ลูกนายลี ทองมี) , บางคนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.สืบพงศ์ ธรรมชาติ) มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ , การศึกษาระดับปริญญาโท เช่น ศึกษานิเทศก์ของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ นายธีรศักดิ์ สงทอง , เป็นนัก

- เขียนหรือคอลัมนิสต์ชื่อดังในหนังสือพิมพ์มติชน ได้แก่ นายพิเชียร คุระทอง
- ⁹¹ สุดท้ายกลุ่มและรถไถเล็กกิจการ เพราะสูตรได้นายทุนจากภายนอกไม่ได้
- ⁹² จากการสัมภาษณ์นายธำรงค์ ขวัญศรี, 15 สิงหาคม 2541
- ⁹³ ภรรยาเป็นครูโรงเรียนเดียวกัน
- ⁹⁴ จากการสัมภาษณ์นายพื้นดิน มะพร้าวงาม (นามสมมุติ), 11 กันยายน 2541 และเขาระบุว่าผู้ใหญ่มีการเลี้ยงวัวจำนวนมาก เป็นการสะท้อนถึงผลการเข้าร่วมโครงการของราชการที่ไม่ใช่จะได้รับสิ่งของจากทางราชการ หรือทุกคนไม่ได้รับของแจกจากราชการ จนเป็นที่ขบขันนินทา โดยเฉพาะวัวนั้น ต่างก็ต้องการกันมากเนื่องจากหญ้ามีมากและสามารถเลี้ยงไว้เพื่อเป็นแหล่งรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำ หากต้องการขาย
- ⁹⁵ นายธีร ส่งคุณค่า (นามสมมุติ), จากการสัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2541, เป็นคำที่ตรงกับที่อาจารย์สืบสกุล ตามสบาย (นามสมมุติ) ได้เล่าและอธิบายให้ผู้วิจัยฟังมีค่าและเหตุการณ์ที่ตรงกัน
- ⁹⁶ คำที่นายธีร ส่งคุณค่า เล่าให้ฟังและจากการใช้คำลักษณะนี้ในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่มีความหมายสอดคล้องกันและตรงกับที่คำที่ตรงกับที่อาจารย์สืบสกุล ตามสบาย
- ⁹⁷ เสือผู้โด่งดังแห่งลำคลองใหญ่แห่งหนึ่ง
- ⁹⁸ ผู้รับรถไถไปดำเนินการต่อ คือ สมภารวัดบางคุระ ปัจจุบัน
- ⁹⁹ เช่น พริก กล้วย
- ¹⁰⁰ พร้อมแจกพันธุ์พืช ไม้ยืนต้น และปุ๋ย ให้ครัวเรือนต่างๆ
- ¹⁰¹ โดยทางสำนักงานเกษตรจังหวัดจันทบุรีมีเงื่อนไขว่าที่ดินนาต้องตั้งใกล้ถนน ใกล้แหล่งน้ำ, จากการสัมภาษณ์นายสุจริตรณารักษ์
- ¹⁰² ปริมาณการใช้อย่างมากเกินไปเพื่อต่อสู้กับแมลงจนเกษตรกรเองไม่กล้าแม้จะอาบน้ำในคูไรนาสวนผสม
- ¹⁰³ เสียชีวิตไปประมาณ 20 ปีแล้ว ปัจจุบันได้รื้อย้ายบ้านออกไปหมดแล้วส่วนลูกหลานได้ย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นกันเป็นส่วนใหญ่
- ¹⁰⁴ อันเป็นคลองสาขาสายสำคัญทางการคมนาคมและการค้าขายของกลุ่มน้ำมาแต่โบราณ เชื่อมระหว่างอำเภอเขียร์ใหญ่ไปเขียร์เขาและชะเมา ต่อไปถึงโคกคราม และเสาชอง อำเภอร่อนพิบูลย์
- ¹⁰⁵ ปัจจุบันเป็นบ้านร้างเพราะมีการย้ายไปอยู่ริมถนนนครหัวไทร หรือที่เรียกว่า บนเนินสันทรายเขียร์ใหญ่หมดแล้ว
- ¹⁰⁶ มีคนตระกูลบัวทองในบางหว้าหลายครัวเรือน
- ¹⁰⁷ การที่โรงเรียนเป็นศูนย์กลางจัดงานวันสงกรานต์ต่อเนื่องมาเกือบ 20 ปี นับว่าเป็นตัวบ่งชี้ความผูกพันของศิษย์เก่าต่อโรงเรียนได้เป็นอย่างดี
- ¹⁰⁸ จากการสัมภาษณ์นางสมเกียรติ บัวทอง, 9 กันยายน 2541
- ¹⁰⁹ หากคำนวณจากผู้ที่มีอายุ 19 ปี - 60 ปี จำนวนสัดส่วนเพิ่มขึ้น คือร้อยละ 49.60
- ¹¹⁰ ที่เป็นผู้ย้ายมาจากชนบท
- ¹¹¹ จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร, 11 กุมภาพันธ์ 2542
- ¹¹² จากการสัมภาษณ์นายเกษม จิมเรือง, 6 กันยายน 2541
- ¹¹³ อบรม, ไพฑูรย์ และชุมพล ปานนาค ทั้งสามพี่น้องนี้เป็นที่กล่าวถึงของชาวบ้านบางหว้ามากที่สุด

- ¹¹⁴ แท้จริงแล้วในการแลกเปลี่ยนข้าว ผลไม้ และเป็นที่พักชั่วคราว หรือไปทำสวนเมื่อหมดฤดูกาลทำนา
- ¹¹⁵ ในเวลาใกล้เคียงกันทางราชการได้สั่งพักราชการและครุอารมณ์ การดูแล ครุที่ตำบลบ้านใหม่ปากพ่อง ด้วยข้อหาเดียวกัน โดยถูกสั่งพักราชการหลายปี จนได้กลับเข้ารับราชการในเวลาต่อมา ,จากการสัมภาษณ์ นายธรรมบุญ (นามสมมุติ), 3 ธันวาคม 2542
- ¹¹⁶ ที่เป็นแหล่งคัดสรรและส่งผ่านบุคคลให้เข้ารับการศึกษาว่าเรียนจนสำเร็จเป็นพระราชาคณะมากที่สุดใน ลุ่มน้ำปากพ่อง ถึง 8 รูป, จากการสัมภาษณ์พระราชธรรมนิเทศ(พระมหาระบบ, 24 กันยายน 2542
- ¹¹⁷ ครูแก้ว รุทอง เสียชีวิตแล้ว : ตอนหลังสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร , ครุบุญ หนูแก้ว เข้าราชการ บำนาญ : ตำแหน่งสุดท้ายคือ ศึกษาธิการเขตการศึกษา 2 , ครุจำบุญ ระกำทอง ตอนหลังสมัครเป็นสมาชิก สภาผู้แทนราษฎร
- ¹¹⁸ มีครุพล ณ นคร ครุบุญแก้ว สุทธิพงศ์และนายจิต สมัย
- ¹¹⁹ จากการสัมภาษณ์นายสมปอง โชติทอง, 5 พฤศจิกายน 2541
- ¹²⁰ สมัยนายบุญลุล สุภาชัยกิจ เป็นปลัดจังหวัดนครศรีธรรมราช , สมัยนายอำเภออาทิตย์ สุภาชัยกิจ เป็น นายอำเภอเชียรใหญ่ ซึ่งชาวบ้านรักใคร่ เนื่องจากปราบปรามโจรลักขโมยวัว
- ¹²¹ ลำน้ำสาขาปากคลองเชียรใหญ่ เส้นทางบ้านหนองเล ห้วยใหญ่ ช่างขาด ไปเชื่อมคลองบางไทร ปากพ่อง
- ¹²² ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการปรับปรุงจากการผลิต การย้ายถิ่น การเรียนรู้ การไปอบรมกับครูเฉลิม วรรณงาม บางบูชา เมื่อ พ.ศ.2522 ซึ่งมีรูปแบบต่างกันไปตามสภาพแห่งปัจจัยเหตุไม่ว่าจะเป็นการค้า ธรรมชาติและรัฐ
- ¹²³ ซึ่งเป็นคนภูมิลำเนาเดิมบ้านบางหว้า
- ¹²⁴ จากการสัมภาษณ์นางกลอยใจ มากหลาย, 5 กันยายน 2541
- ¹²⁵ จากการสัมภาษณ์ครูสมคิด ทองแก้ว และครูเกษม มีใหม่, 6 กันยายน 2541
- ¹²⁶ เพราะมีลูกชาย เช่น นายสมพงศ์ นายสุภาพ เป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกันกับนายสมคิด
- ¹²⁷ เขตบริการวัดบางหว้า มิใช่จำกัดเฉพาะบ้านบางหว้า แต่มีบ้านหนองไม้แก่น บ้านดอนจิก
- ¹²⁸ โรงเรียนบางหว้า , 2542
- ¹²⁹ พระครูสมุทร ดร.สุกิจ สมจิตโต (ชัยมุสิก) วัดเขมาภิไธยาราม นนทบุรี และ อาจารย์ ดร.จิต หนูแก้ว อาจารย์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ลาดกระบัง สำเร็จปริญญาเอกสาขาคอมพิวเตอร์ จากมหาวิทยาลัยนาโกยา เมื่อ พ.ศ.2540
- ¹³⁰ จากการสัมภาษณ์นายธีรพงศ์ พรหมแก้ว, 30 กันยายน 2541 อายุ 22 ปี บ้านเลขที่ 011 หมู่ที่ 2 เป็นกรณีตัวอย่างที่กำลังศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต วิชาเอกคณิตศาสตร์ ชั้นปีที่ 3 สถาบันราชภัฏ นครศรีธรรมราช
- ¹³¹ จากการสัมภาษณ์นายสมพงศ์ คงขั่ง และนายธีรศักดิ์ พรหมแก้ว, 30 กันยายน 2541
- ¹³² จากการสัมภาษณ์นายธี (นามสมมุติ), นายสอด้คล้อง (นามสมมุติ) , 30 กันยายน 2541
- ¹³³ จากการสัมภาษณ์นายธีรศักดิ์ พรหมแก้วและนายสมพงศ์ คงขั่ง, 30 กันยายน 2541
- ¹³⁴ จากการสัมภาษณ์นางกลอยใจ มากหลาย, 5 กันยายน 2541
- ¹³⁵ จากการสัมภาษณ์นายเสถียร หนูครุ, 5 กันยายน 2541
- ¹³⁶ จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร, 11 กุมภาพันธ์ 2542
- ¹³⁷ จากการสัมภาษณ์นางกลอยใจ มากหลาย, 5 กันยายน 2541

¹³⁸ จากการสัมภาษณ์นางรุ่น, 5 กันยายน 2541

¹³⁹ จากการสัมภาษณ์นางสาวสุภาภรณ์ เขี่ยมสุด, 7 กันยายน 2541

¹⁴⁰ จากการสัมภาษณ์นางปลื้ม หนูไฟ , 5 กันยายน 2541 ได้เล่าประสบการณ์เรือบรรทุกข้าวจม เมื่อสมัยยังสาว ๆ

¹⁴¹ ที่ได้ถือว่าเป็นสถานที่แรกของลุ่มน้ำปากพนังหลังจากนั้นได้กระชายไปยังบ้านอื่นๆ ที่นำโดยนายไพโรจน์ ชูวงศ์กร และนายสุวรรณโน ถนอมกาย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ซึ่งได้รับการพัฒนาจากอาจารย์ของ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 4

พลวัตการพัฒนาของกลุ่มน้ำปากพนัง

ผลการศึกษาบทนี้ว่าด้วย "บทบาทของภาครัฐและบทบาทภาคสังคม" พัฒนาการของกลุ่มน้ำปากพนังเป็นการนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีการนำเสนอ 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นเพียงปรากฏการณ์พัฒนาการการพัฒนาอันเนื่องมาจากการดำเนินงานรัฐหรือของทางราชการและภาคสังคม โดยไม่ได้มุ่งเน้นแนวทางการศึกษาในมิติประวัติศาสตร์ ประการที่สอง เป็นการนำเสนอสาระสำคัญที่ทางราชการและภาคประชาชนที่ดำเนินงานในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพนังเด่นๆในแต่ละยุค สำหรับรายละเอียดในแต่ละช่วงเวลาตามที่พบในการศึกษาภาคสนามหรือการค้นคว้าจากเอกสาร ส่วนรายละเอียดของข้อมูลปรากฏในภาคผนวกแล้ว

บทบาทของกลไกรัฐหรือข้าราชการ

การพัฒนาในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพนัง จะทำการแบ่งออกเป็น 3 ช่วง โดยเกณฑ์หรือเงื่อนไขสำคัญที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ประการหนึ่ง บทบาทรัฐหรือข้าราชการที่มาจากลักษณะการดำเนินงาน ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือข้าราชการที่มีต่อประชาชน ประการที่สาม จัดเน้นการพัฒนาว่าในยุคนั้นเน้นวิธีการพัฒนา (Mean) หรือเป้าหมายการพัฒนา (End) ซึ่งเป็นวิวาทะของนักวิชาการและนักการพัฒนามาตลอดว่า การพัฒนาควรจะเน้นที่จุดใด โดยที่ประการหลังนี้นับว่าเป็นกระแสหลักการพัฒนาชนบทของตลอด 40 ปีที่ผ่านมา ' ดังนี้

2505 - 2510 ยุคการพัฒนาเป็นแบบอุดมการณ์และรัฐอ่อน

การพัฒนาเป็นแบบอุดมการณ์ หมายถึงว่า การพัฒนาเป็นเพียงการประกาศหรือการประชาสัมพันธ์ของทางราชการเท่านั้นหรือไม่มีผลในเชิงปฏิบัติหรือไม่พบว่ามีโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาตามพื้นที่ต่างๆ ทั้งนี้อาจจะเป็นระยะเริ่มต้นของการที่รัฐไทยปฏิบัติ

ตามแนวทางการพัฒนาประเทศตามที่สหรัฐอเมริกาชี้แนะ ที่นำการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 มาใช้ คงมีการจัดตั้งหน่วยงาน เช่น กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ กลไกต่างๆ ในการพัฒนาจึงขาดแคลน ขาดความพร้อมหรือมีข้อจำกัด การพัฒนาจึงเป็น "การเล่นคำหรือภาษา" ที่รัฐพยายามยัดเยียดหรือซึบเข้าไปสู่ประชาชนในเชิงอุดมการณ์มากกว่าปฏิบัติจริง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในอีกมิติหนึ่งพบว่า การพัฒนาก็ไม่ได้เป็นเพียง "คำหรือภาษา" เท่านั้น แต่ได้มีการริเริ่ม ปฏิบัติจริงในระดับชาวบ้าน กล่าวคือ การร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาถิ่นที่อยู่ของตนเองมีปรากฏไปทั่ว เช่น การขุดถนน คลอง ที่เป็นผลงานของการร่วมมือกันทุกขั้นตอน และพึ่งตนเองทั้งสิ้น บทบาทการพัฒนาจึงอยู่ที่ประชาชนในการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมปฏิบัติ โดยมี ผู้นำในท้องถิ่น อันได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครูและพระเป็นผู้ประสานงาน ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จะหมายถึง รัฐอ่อน (Weak state) ในขณะที่ชุมชนหรือสังคมเข้มแข็ง (Strong Society) ในการพัฒนานั้นเอง ดูแผนภูมิที่ 2

บทบาทรัฐหรือข้าราชการ เป็นบทบาทการส่งเสริม อำนาจการหรือประสานงาน อาจจะเป็นเพราะลุ่มน้ำปากพนัง **ไม่เป็นที่รู้จักหรือขาดความรู้หรือไม่เข้าใจต่อสภาพภาพของพื้นที่**ของข้าราชการใหญ่ระดับชาติ ที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ ต่อพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังว่ามีสภาพหรือธรรมชาติเป็นอย่างไร หรือมีความรู้ไม่สอดคล้องกับความจริงของพื้นที่ ที่สรุปว่า

"...พลเอกประภาส จารุเสถียร ได้ตั้งข้อสงสัยเชิงตำหนิในที่ประชุมสัมมนาของตัวแทนกลุ่มชาวนา จำนวน 15 วัน เมื่อ พ.ศ.2508 ที่จังหวัดนครสวรรค์ ในทำนองสงสัย ว่าลุ่มน้ำปากพนังมีการปลูกข้าวด้วยหรือ ที่จริงมีการปลูกผลไม้ จนมีการลุกขึ้นชี้แจงในที่ประชุมและอภิปรายกันหลายคนที่ไม่ร่วมประชุมกันมาก ว่าที่ความเป็นจริงของลุ่มน้ำปากพนังเป็นพื้นที่ราบลุ่ม และประชาชนทำนาเป็นหลัก ประชาชนประสบกับปัญหาหลายอย่าง เป็นผลให้ในตอนเย็นหลังเลิกประชุมกลับที่พักแล้ว พลเอกประภาส และคณะคนสนิท ได้ตามมาพูดคุยตอถึงห้องพัก ในทำนองขอบคุณที่ทำให้เกิดความกระจำขึ้น และจะช่วยส่งเสริมให้รับได้การพัฒนาต่อไป"²

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือข้าราชการที่มีต่อประชาชน มี 2 คือ **ลักษณะแรก** ได้แก่ รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางบวก (Positive Interaction) ความร่วมมือ (Cooperation) และการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน (Exchange) มากกว่าใช้การแทรกแซง หรือกล่าว

ได้ว่ารัฐแทรกแซงตัวในสังคม ในท้องถิ่นน้อย การเกณฑ์แรงงานประชาชนเพื่อการพัฒนา ทั้งนี้อาจจะมาจาก "ข้าราชการในระดับปฏิบัติการโดยเฉพาะอย่างยิ่งตำรวจ ครู เกษตร หรือพ่อค้า" จะมีจำนวนน้อย และส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่ลุ่มน้ำปากพนังมากกว่า³ ทำให้ความสัมพันธ์ในการปฏิบัติงานร่วมกันสะดวกและใกล้ชิด ไม่มีความรู้สึกว่าถูกกำกับหรือการควบคุม แต่รู้สึกว่าเป็นอิสระ กรณีตัวอย่างรูปแบบของกิจกรรมการพัฒนาระดับชาวบ้าน ปรากฏในรูปของการเกณฑ์แรงงานคนเพื่อปฏิบัติงานสาธารณะ เช่น ถนน หรือคูน้ำ เป็นต้น โดยกำหนด ผู้ใหญ่บ้านและครูหรือโรงเรียนร่วมด้วยเสมอ กระนั้นก็ดี ในการพัฒนาบางกรณี พบว่าจำเป็นต้องอาศัยเงื่อนไขพิเศษ คือ การพัฒนาที่เน้นเป้าหมายใหญ่หรือมากๆ เช่น ต้องการถนน หรือคูน้ำสายใหญ่ๆ จะต้องอาศัยอำนาจบารมี อันได้แก่ พระผู้ใหญ่ ที่มีชื่อเสียง และเป็นที่เคารพหรือเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชนมาช่วยจัดการเกณฑ์แรงงานจึงจะสำเร็จ เช่น การพัฒนาถนนสายท้ายทะเล ในท้องที่ตำบลเขาพระบาท ถึงตำบลเกาะเกด ที่เกณฑ์คนได้ทั้งอำเภอประมาณ 5,000 คนเศษ ช่วยขุดถนนเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เมื่อประมาณ 2510⁴ โดยมีมาตรการกับคนที่ไม่ให้ความร่วมมือ 1 ด้วยการให้ผู้ใหญ่บ้านและกำนันส่งรายชื่อส่งนายอำเภอ แล้วจะมีผลต่อการไม่มั่นใจเกี่ยวกับ การถูกตีตราว่า "อันธพาล" ในระยะต่อไปหรือไม่

การส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มชาวบ้าน เป็นต้นว่า ที่พบมากที่สุดได้แก่ กลุ่มชาวบ้านว่า กลุ่มชาวนาเขาพระบาท กลุ่มชาวบ้านบางกระบือ โดยมีโครงสร้างพิเศษ คือ การให้ครูและกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำกลุ่ม และประสบความสำเร็จในระยะแรกๆ สถานภาพของกลุ่มจะระดมสมาชิกในท้องถิ่นนั้นๆ แล้วมีการลงทุนร่วมกันจัดซื้อรถไถนา (รถแทรกเตอร์) คนละ 500-1,000 บาท เพื่อให้บริการแก่สมาชิกกลุ่ม⁵

ลักษณะที่สอง เป็นความสัมพันธ์เชิงลบ (Negative Interaction) รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือข้าราชการมีต่อประชาชนมีเครื่องมือสำคัญๆ คือ กฎหมายอันธพาลยา และการปราบปรามอย่างรุนแรงกับปัญหาทางด้านสวัสดิภาพของประชาชน เช่น การกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์และโจรผู้ร้าย ทั้งที่โจรผู้ร้ายระดับ "อ้ายเสือ" ที่มีชื่อเสียงมีค่อนข้างน้อยหรือมักจะมีเป็นกลุ่มใหญ่และมีอิทธิพลต่อสวัสดิภาพของประชาชนแต่ที่เน้นการควบคุม ปราบปรามและชวนเชื่อ นอกจากนี้การส่งเสริมให้ประชาชนใช้เทคโนโลยีในการผลิตแบบใหม่ เป็นต้นว่า กรณีการล้อมปราบเสือแสง พรหมสุทธิ ที่บ้านไกรไทย หมู่ที่ 4 ตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ อันถือได้ว่าเป็นหมดยุคเสือหรือ "อ้ายเสือยุคสุดท้าย" เป็นการแสดงพลังอำนาจของกลไกรัฐให้เป็นที่ประจักษ์กับประชาชนหรือเป็นกิจกรรมความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ในอีกมิติหนึ่งที่สร้างภาพลักษณ์ใน

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน ให้เป็นที่หวาดกลัว^๑ เป็นการป้องกันที่สร้างความเกรงกลัวต่อประชาชน

จุดเน้นการพัฒนา เข้าข่ายการให้ความสำคัญกับวิธีการมากกว่าเป้าหมายการพัฒนา ทั้งนี้เพราะการดำเนินการพัฒนาจะกระทำในระดับพื้นที่ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือสูงสุดในระดับอำเภอเป็นผู้ประสานงานหรือผู้นำ โดยประชาชนเข้าร่วม และที่สำคัญมากคือ กิจกรรมการปฏิบัติงานพัฒนาใดๆ ประชาชนได้รับประโยชน์โดยตรง

ทศวรรษที่ 2510 - 2520 ยุคการพัฒนาตามการชี้นำจากรัฐกลาง หรือ ขยายบทบาทการให้

บทบาทรัฐสอดแทรกตัวเข้าสู่ชุมชนหรือท้องถิ่นค่อนข้างมากหรือโครงการการพัฒนาของรัฐเป็นเครื่องมือหรือเป็นสื่อในการแทรกตัวของรัฐเข้าสู่หมู่บ้านลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งนี้เพราะการตัดสินใจการดำเนินงานของรัฐเป็นโครงการหรือกิจกรรมขนาดใหญ่มาก เกินอำนาจของหน่วยงานระดับพื้นที่ ทำให้อำนาจการตัดสินใจในอดีตที่เคยอยู่กับพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ไม่ว่าจะเป็นระดับหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ กลับตรงข้าม เมื่อโครงการเหล่านั้นเป็นการตัดสินใจในที่สูงกลางหรือระดับกรม ผลของโครงการห่างไกลในการเข้ารับบริการ และไม่สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะหน้า หรือประชาชนต้องการด้านอาชีพ หรือมีปัญหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทำนา แต่กลับจัดโครงการในรูปแบบอื่น แม้กระทั่งโครงการชลประทานแต่เป็นระบบชลประทานขนาดใหญ่ที่มีความมุ่งหมายเพื่อเก็บกักน้ำมากกว่าหวังให้ชาวนาดันน้ำเข้าสู่แปลงนาข้าวเพื่อการเพาะปลูก น้ำเป็นปัจจัยการผลิตข้าวแต่อยู่ในแม่น้ำ หรือคลอง แต่มีข้อจำกัดในการใช้เพื่อการเกษตร เป็นลักษณะการพัฒนาที่รัฐเน้นเป้าหมาย มากกว่าวิธีการพัฒนาที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างยุคแรก เช่นเดียวกับเป้าหมายในบางโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการหรือปัญหาที่เป็นจริง ในขณะที่บางกิจกรรมก็เป็นเรื่องใหม่ และบทบาทรัฐเริ่มให้ (To Give) จะเริ่มปรากฏมากในยุคนี้ พร้อมกันนี้ ข้าราชการจะเป็นผู้ที่เข้ามาใหม่ ส่วนมากจะเป็นบุคคลที่ไม่ได้มีภูมิลำเนาในพื้นที่ เพราะมีความรู้สูง

กว่าหรือถูกมอบหมายให้เข้ามาปฏิบัติงานใหญ่หรือโครงการใหม่ๆ ที่เกิดศักยภาพข้าราชการในพื้นที่

จุดเน้นการพัฒนา ประการแรก ในระยะเวลาดันของช่วงนี้จึงเป็นความพยายามของรัฐใน **“การพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน”** การพัฒนาที่ถูกกำหนดโดยทางราชการหรือเป็นความต้องการของนโยบายระดับมหภาคตามความประสงค์ของทางราชการส่วนกลาง ทั้งนี้ อาจจะมีวัตถุประสงค์หลายประการ แต่ไม่อาจจะแก้ปัญหาความขาดแคลน อันได้แก่ ถนนสายสำคัญ เช่น ทางหลวงแผ่นดินสายนครศรีธรรมราช-หัวไทร เสร็จเมื่อ พ.ศ.2518 เริ่มก่อสร้างถนนสายป่อลื้อ - ชะอวด และถนนสายชายทะเลปากพนังฝั่งตะวันตก-เชียรใหญ่ ถนนริมทะเลปากพนัง-หน้าโกฏี-หัวไทร เป็นต้น เป็นที่น่าสนใจ คือ ถนนใหญ่ที่ใช้ได้ดีตลอดปีและบางฤดูกาล แต่ไม่มีถนนเชื่อมโยงโครงข่าย แต่หลัง พ.ศ.2518 ถนนเชื่อมโยงเครือข่ายมีความชัดเจนขึ้น สภาพตำบลชุดถนนตามโครงการเงินผัน ส่วนระบบชลประทานเป็นระบบชลประทานขนาดใหญ่และขนาดกลาง เช่น โครงการปากพนัง โครงการบ่อคนที ที่ไม่อาจจะนำน้ำเข้าสู่นาข้าวได้ อาจจะเป็นเพราะต้องการเพียงการกักเก็บน้ำมาก ประการที่สอง **การพัฒนาด้านอาชีพ** ก็เป็นความพยายาม ได้แก่การส่งเสริม การสาธิตและส่งเสริมการทำนาถ่วง การผลิตข้าวด้วยเทคโนโลยีใหม่ ที่ประกอบด้วยพันธุ์ข้าวใหม่ การทำนาปีละ 2 ครั้ง หรือข้าวนาปรัง ซึ่งราชการได้เร่งรัดตั้งแต่ พ.ศ.2513 ให้ผลผลิตสูงสุดใน พ.ศ.2516-2518 และลดลงใน พ.ศ. 2518 เพราะน้ำจากระบบชลประทานไม่เพียงพอ มีการประกวดพันธุ์ข้าว การจำกัดหนุ่่นา พร้อมกับช่วงท้ายๆของยุคนี้ การเกณฑ์แรงงานและวัฒนธรรม “การออกปาก กินวาน” ได้หมดไปพร้อมกับการเร่งจ้างงานเข้ามาแทน เมื่อ ประชาชนในลุ่มน้ำปากพนังต้องปฏิบัติเหมือนกับประชาชนชนบททั่วประเทศในการเข้าร่วมโครงการเงินผัน ประการที่สาม **การพัฒนาคุณภาพชีวิต** ด้านการศึกษา ได้มีการขยายโอกาสทางการศึกษากว้างขวางขึ้น กล่าวคือ ประมาณ พ.ศ.2514 มีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมระดับอำเภอ เช่น โรงเรียนเชียรใหญ่ โรงเรียนหัวไทรบำรุงราษฎร์ จากเดิมมีเฉพาะโรงเรียนปากพนังและสตรีปากพนัง ส่วนการศึกษาผู้ใหญ่ก็เกิดขึ้นครั้งแรกในจังหวัดนครศรีธรรมราชที่อำเภอหัวไทร อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่เน้นผลผลิต หรือประสิทธิภาพให้มากที่สุด ไม่คำนึงถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม การเสื่อมโทรมของดิน น้ำ

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน นอกจากการปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบกิจกรรมการพัฒนาตามความประสงค์ของรัฐ (State Imposition) ดังกล่าวข้างต้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ในบางรูปแบบที่น่าสนใจมาก ได้แก่ ประการที่หนึ่ง การกวาดล้างประชาชน ที่เลื่อมใสในลัทธิคอมมิวนิสต์ เมื่อประมาณ 2513 ซึ่งมีครั้งใหญ่และเป็นครั้งแรกและครั้งเดียวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง (ไม่รวมอำเภอชะอวดและอำเภอร่อนพิบูลย์) ที่บ้านบางหัวและบ้านหนองไม้แก่น หมู่ที่ 1 ตำบลเชียรเขา อำเภอเชียรใหญ่ ได้ผู้ที่ทางราชการคิดว่าเป็นคอมมิวนิสต์ จำนวน 10 คน⁸ ประการที่สอง การตรวจเยี่ยมประชาชน หลังประสบภัยธรรมชาติครั้งสำคัญ เช่น กรณีผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช นายคล้าย จิตพิทักษ์ กับคณะหลังมีอุทกภัย เมื่อ 19-23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516 ออกตรวจเยี่ยมประชาชนในเขตลุ่มน้ำปากพนัง อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทรและอำเภอชะอวด⁹ โดยช่วงที่ผ่านทางเรือมาจาก เชียรเขา บางหัว บางจันทร์ หัวใหญ่ หนองเล โรงเรียนบ้านช่องขาด บางตะพง บางไทร บ้านใหม่ เกาะจาก เกาะหวด และบางจาก กลับนครศรีธรรมราช เพื่อเยี่ยมประชาชน ในฐานะเป็นครูใหญ่โรงเรียนบ้านช่องขาดขณะนั้น เล่าให้ฟังว่า

“..ได้รับแจ้งจากเรือตำรวจนำขบวนว่าผู้ว่าจะไม่แวะ จึงได้ออกอุบายให้คนแก่จำนวนมากมานั่งถือธงคอยอยู่พร้อมกับติดติดเครื่องไฟ จนตำรวจนำขบวนโกรธมาก กล่าวว่า ครูใหญ่นี้ไม่เจริญแน่ พอเรือขบวนมาถึงผู้ว่าหยุดแวะจริง ดีใจกันมาก... จึงได้ร่วมกับชาวบ้านร้องทุกข์ขอให้ผู้ว่าช่วยขุดลอกคลอง ที่บางจันทร์ หัวใหญ่ หนองเล บ้านช่องขาด ผู้ว่าฯ รับปากได้ช่วยกันแถมมะพร้าวก่อนเลี้ยง และตัดแจกธงเรือผู้ว่าและคณะหลายลาย แต่เรือตำรวจไม่ให้กินกันเลย...หลังจากนั้น 3 เดือน ผู้ว่าฯได้มีหนังสือมาถึงนายอำเภอเชียรใหญ่ อนุมัติการขุดลอกคลองดังกล่าวจำนวน 300,000 บาท พร้อมกับนายอำเภอให้งบประมาณเพิ่มอีก 30,000 บาท.....”¹⁰

ทศวรรษที่ 2520 - 2530 ยุคแสวงหาทางเลือกเพื่อการพัฒนาโดยรัฐ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นอุดมการณ์ของวิธีการพัฒนา

บทบาทของรัฐในการพัฒนามากขึ้นหรือความเข้มแข็งมากขึ้น ในส่วนของบทบาทรัฐในส่วนกลาง ยังคงไว้ซึ่งความเด็ดขาดในการตัดสินใจและเป็นเจ้าโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนา นั่นคือ การมีบทบาทในวางแผน หรือคิดค้นหรืออนุมัติโครงการการ

พัฒนา มักจะเป็นบทบาทของข้าราชการส่วนกลาง ส่วนบทบาทของรัฐหรือข้าราชการในพื้นที่ โดยเฉพาะข้าราชการหรือหน่วยงานในระดับจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่พยายามเพิ่มบทบาทหรือเปลี่ยนจากเดิมที่มีบทบาทน้อยมากหรือสอดคล้องไปในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมากขึ้น กล่าวคือ มี**ข้าราชการในระดับพื้นที่ หรือในระดับจังหวัดคิดวางแผน โครงการ กิจกรรม** หรือหรือเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายนโยบายการพัฒนาจากทางรัฐส่วนกลาง มีความพยายามคิดโครงการพัฒนาต่างๆ ที่มีขนาดใหญ่ เกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานออกมา อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เหมือนกันระหว่างหน่วยงานสองระดับนี้ คือ มีวิธีการที่เหมือนกับรัฐส่วนกลางเคยปฏิบัติ กล่าวคือ การคิด ตัดสินใจเองโดยประชาชนมีส่วนร่วมน้อยมาก” เป็นต้นว่า 1) แผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ขอความร่วมมือไปยังสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพื่อศึกษาวางแผนทางการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น รัฐบาลออสเตรเลียตกลงให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าด้วยการให้บริษัท Antara Austral Asia เพื่อสำรวจข้อมูลทางเศรษฐกิจ สังคม และทางธรณีวิทยาเพื่อหาแหล่งน้ำใต้ดิน เมื่อเดือนมีนาคม 2529¹² 2) สำนักงานชลประทานที่ 11 ได้เสนอโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง มีเป้าหมายพื้นที่ 629,700 ไร่ และได้สร้างอาคารบังคับน้ำเสร็จ 11 แห่ง ขุดลอกคลอง 51 สาย ตั้งงบประมาณ 302,228,700 บาท” อย่างไรก็ตาม ข้าราชการจึงมีลักษณะเป็นวิชาชีพหรือเฉพาะด้าน การคิดเพื่อการพัฒนาจึงมักปรากฏว่า “คิดให้และพัฒนาแบบให้” ยังคงเป็นเรื่องที่เน้นและสำคัญ

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน มีข้อค้นพบเบื้องต้นที่น่าสนใจ คือ ประการแรก **การจัดตั้งบุคคลหรือกลุ่มคนเพื่อเป็นตัวเชื่อมโยงในการพัฒนา** รองรับการปฏิบัตินโยบายหรือแผนงาน โครงการ (Implementation) ที่ได้รับการอนุมัติ อาจจะเป็นการเลือกสรรมาจากผู้นำ อันได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือบุคคลที่มีความสัมพันธ์หรือสนิทสนมกับผู้นำข้าราชการในระดับจังหวัด อำเภอ แล้วอนุมัติ จัดสรร กิจกรรมต่างๆ ถือได้ว่าเป็น การมีส่วนร่วมการพัฒนาของประชาชน อย่างไรก็ตาม กลไกของชุมชนที่เป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลง (Agent of Change) เพื่อการพัฒนาต่างจากอดีต กล่าวคือ ในยุคนี้จะประกอบด้วย กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำที่ทางราชการจัดตั้ง ส่วน ครู พระภิกษุ” ที่เคยเป็นหนึ่งในทางเป็นตัวเชื่อมโยงการพัฒนา (Link man) ถูกตัดออกบทบาทออกไป ประการที่สอง “แผนงาน โครงการ เป็นเครื่องมือในการพัฒนา” โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลายเป็นแนวทางใหม่ที่จำกัดอยู่เฉพาะ

ข้าราชการบางกลุ่มหรือบางคนเท่านั้น หรือไม่สามารถหาคุณสมบัติดังกล่าวนี้กับข้าราชการทั่วไป อย่างไรก็ตาม การวางแผน หรือการคิดค้นโครงการจึงจำกัดอยู่ในวงแคบ ขาดการมีส่วนร่วม แต่มีผลผูกพันการพัฒนา ข้าราชการที่รับผิดชอบการคิดโครงการ หรือวางแผนการพัฒนามักจะเป็นบทบาทของข้าราชการส่วนกลาง หรือเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายนโยบายการพัฒนาจากทางรัฐส่วนกลาง ประการที่สาม การเกณฑ์ประชาชนเข้าร่วมประชุม หรือคัดเลือกประชาชนเพื่อจัดตั้งเป็นบุคคลหลักของแต่ละหน่วยงาน หรือการคัดเลือกเพื่อกำหนดให้บางหมู่บ้านหรือบางชุมชนเป็นเป้าหมายในการพัฒนา ในกิจกรรมต่างๆ เป็นต้นว่า การเป็นสมาชิกลูกเสือชาวบ้าน การเป็นสมาชิกกลุ่มไทยอาสาป้องกันชาติ หรือเป็นหมู่บ้านดีเด่น เป็นต้น

จุดเน้นการพัฒนา ทางราชการมีการเชื่อมโยงโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาต่อเนื่องจากระยะที่ผ่านมา อาจจะเป็นการทำโครงการพัฒนาเชื่อมโยงไปสู่การเกษตรและประชาชนได้รับบริการมากขึ้น จะพบว่า โครงการหรือกิจกรรม มี 2 ลักษณะ ได้แก่ ประการแรก โครงการด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะเรื่อง น้ำ อันได้แก่ มีทั้งโครงการขนาดใหญ่และขนาดกลาง ได้แก่ โครงการแพรงเมือง และโครงการชลประทานขนาดเล็ก ได้ถูกดำเนินการให้ต่อเนื่องกับโครงการขนาดใหญ่และขนาดกลาง พบว่า ในอำเภอปากพนังมี 5 โครงการ อำเภอเชียรใหญ่มี 8 โครงการ และอำเภอหัวไทรมี 13 โครงการ นอกจากนี้ มีการขุดถนนเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน ตำบล มากมี อันเนื่องมาจากโครงการเงินผัน และมีการปรับปรุงถนน นับว่าเป็นการพัฒนาที่ประชาชนได้ใช้ประโยชน์มากโดยตรง หรือแก้ปัญหาหรือตอบสนองประชาชนโดยตรง เป็นต้นว่า การที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราชได้เปลี่ยนพื้นที่เป้าหมายในการสร้างถนนมาสู่พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2520 จากนโยบายเดิมเน้นการพัฒนาในด้านทิศตะวันตกของนครศรีธรรมราช อันได้แก่ เขตท้องที่อำเภอฉวาง ลานสกาทุ่งสง ได้แก่การสร้างถนนสายเชื่อมระหว่างอำเภอปากพนัง กับ อำเภอเชียรใหญ่ ผ่านตำบลบางตะพวง และตำบลไสหมาก เพื่อเชื่อมต่อกับสายอำเภอเชียรใหญ่ ปอหล่อ บ้านตุล อำเภอชะอวด ด้วยสาเหตุ คือ

“....ถนน “ด้านเขาดก” มีมาก เชื่อมโยงเป็นร่างแหแล้ว ประกอบกับเครื่องจักรกลถูกผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ทำลาย และเจ้าหน้าที่ถูกลอบยิง พร้อมกันนี้มาจากการเร่งเร้าของทางจังหวัด อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ ที่ต้องการเร่งให้ “ขุดเป็นคันดินกันน้ำเค็ม” และผู้แทนฯ อาจารย์จรัส โพธิศิริ ที่ต้องการปรับทั้งสองวัตถุประสงค์เข้าด้วยกัน ตอนแรกที่ปักแนวและ

ชุยเซตทาง บอกชาวบ้านและให้กำนันขอที่ดินทำถนน ชาวบ้านไม่เชื่อ
ว่าเป็นไปได้ เมื่อตอนทำถนนก็มีการลักน้ำมัน มีการตึงถนน (ถนน) จนถูก
ร้องเรียนหนังสือพิมพ์มติชนว่า ทำถนนออกจากแนวสำรวจเดิมเพื่อหวัง
ให้ถนน (ถนน) ไปรับใช้นายทุน เป็นโรงสีที่บางตะพุง....."¹⁵

ประการที่สอง **การส่งเสริมด้านวิทยาการแผนใหม่ในการอาชีพ** ด้วยการจัดตั้งโครงการ
นำร่อง การจัดตั้งกลุ่มพลังมวลชน กลุ่มอาชีพ และบุคคลตัวอย่าง เป็นต้นว่า โครงการนา
น้ำ ตม กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มธนาคารข้าว มีการสร้างยุ้งฉางใน พ.ศ.2526 กองทุน
สุขาภิบาล จากการสนับสนุนขององค์การยูนิเซฟในบางพื้นที่ ส่วน **กิจกรรมการพัฒนา**
เป็นการเน้นการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะการพัฒนาอาชีพ ทางราชการได้
พยายามปรับปรุงรูปแบบการเกษตรเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีการและเป้าหมายที่เกษตรกร
ดำเนินงานจนประสบความสำเร็จในแปลงนาข้าวของตนเอง รูปแบบที่ทางราชการคิดขึ้นจึง
เป็นการต่อยอดประสบการณ์หรือการเรียนรู้และการพัฒนาของเกษตรกร อันได้แก่ “ไร่นา
ผสม” จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรจังหวัดฯ ทราบว่า เดิมชาวบ้านได้ขุดนา
ร่องหรือ “เกษตรกรยกร่อง” กันอยู่แล้ว แต่ยังไม่เป็นรูปแบบที่ชัดเจน บางแปลงก็มีและบาง
แปลงก็ไม่มีคูน้ำ จึงยังไม่เกิดประโยชน์สูงสุด ทางราชการจึงเข้าไปปรับปรุง จึงเข้าไปดำเนิน
การ โดยทางราชการแจกปัจจัยการผลิตพร้อมแจกเงิน 500 บาท ต่อแปลง¹⁶ ส่วนในปลาย
ทศวรรษที่ 2530 นี้ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้เสนอ “โครงการพัฒนาข้าว
เพื่อการส่งออก” ที่ประกอบด้วย 4 โครงการหลักและ 5 โครงการย่อย โดยที่มีการพัฒนาปศุ
สัตว์ด้วยการจัดตั้งสำนักงานปศุสัตว์อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทรและอำเภอปากพนัง รวม
ถึงการส่งเสริมการประมงในการเลี้ยงกุ้งทะเลและกุ้งก้ามกราม ของกรมประมงด้วย” ในบาง
กิจกรรม เช่น การเพาะปลูก และการเลี้ยงกุ้งนั้นเป็นการพัฒนาที่มองจากภายใน กล่าวคือ
เป็นการเรียนรู้ร่วมหรือถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างกัน โดยมีเกษตรกรเป็นตัวนำในการ
พัฒนาอาชีพและภาครัฐหรือราชการพยายามจะพัฒนาต่อเนื่อง ดังกรณีตัวอย่างการพลิกพื้น
นาเป็นไร่นาสวนผสม ที่ อนุวัต พานทอง¹⁷ ศึกษาแล้ว สรุปได้ความว่า “การทำไร่นาสวนผสม
ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเริ่มต้นที่เกษตรกร” เนื่องจากประชาชนมีความจำเป็นต้องคิด
ค้น การเรียนรู้ ประกอบกับความล้มเหลวหรือกิจกรรมการพัฒนาของรัฐไม่อาจจะตอบสนอง
จากภาครัฐ จึงทำการแสวงหาทางเลือกการพัฒนาด้วยตนเอง กิจกรรมการพัฒนาในยุคนี้จึง
เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะด้านการอาชีพ กรณีตัวอย่าง กลุ่มชาวนาใน
บริเวณตำบลคลองน้อย บ้านบางนุชาวมกลุ่มกันเองและพัฒนาเอง เพื่อการ “ปลูกพริก” ใน

พ.ศ.2522 ที่นำโดยอาจารย์เฉลิม วรรณงาม¹⁹ กลุ่มชาวบ้านเนินหนองหงส์ กับการปลูกพริก “พันธุ์แดงสวาสดี” นำโดยนายสวาสดี เอียดตน²⁰ ช่วง พ.ศ.2524 ทั้งสองกรณีตัวอย่าง นี้เป็นการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของกระบวนการผลิตในลุ่มน้ำปากพนังค่อนข้างมากและเป็นจุดพลิกผัน กล่าวคือ เป็นการขุดดินในแปลงนาข้าว เป็นร่องหรือ “โคก” เพื่อการปลูกพริก ทั้งที่อดีตที่ผ่านมาเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังไม่เป็นที่นิยมการขุดร่องปลูกพืช สำหรับการเลี้ยงกุ้ง เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งในการพัฒนาอาชีพอันเป็นผลจากการเรียนรู้ของประชาชนที่ศึกษายังกลุ่มอื่น ที่ปฏิบัติมาก่อน เช่น สหกรณ์นิคมประมงนครศรีธรรมราช จำกัด ที่ตั้งเมื่อ 20 พฤษภาคม 2517 ²¹ อันเป็นกลุ่มสหกรณ์การเลี้ยงกุ้ง ซึ่งทางราชการส่งเสริมที่อำเภอปากนคร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ประการที่สาม การพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้มีการร่วมมือในการผลักดันจากราชการในจังหวัดหรือระดับพื้นที่ร่วมกับภาคประชาชนเพื่อยกระดับให้เป็นปัญหาและแนวทางการแก้ไขหรือเป็นนโยบายระดับชาติ (Policy) ด้วยแนวทางการพัฒนาพิเศษที่นอกเหนือจากการพัฒนาตามระบบราชการปกติ²²

ทศวรรษที่ 2530 - 2540 ยุคการพัฒนาตามนานาทัศนะและประสบการณ์ที่หลากหลาย

บทบาทการพัฒนาของรัฐ ในทศวรรษปัจจุบันในการพัฒนานั้น กิจกรรมด้านการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพจะเป็นกิจกรรมหลัก ที่ควบคู่กับโครงสร้างพื้นฐาน²³ ประเด็นที่ค้นพบมีดังนี้ 1) รัฐเน้นบทบาทการให้หรือแจก (To Give) การให้หรือการแจกเป็นหัวใจ เป็นกิจกรรมที่พบในระดับที่สูงมากและต่อเนื่อง กล่าวคือ การจัดสรรสิ่งของจากทางราชการ เป็นต้นว่า เข้าโครงการขุดไร่นาสวนผสม การแจกเมล็ดพันธุ์พืช การแจกพันธุ์สัตว์ อาจจะเป็นเหมือนสูตรสำเร็จกับมาตรการหรือแนวทางการพัฒนา ในทัศนะนี้เป็นการมองจากประชาชน ในบางครั้งไม่ได้ประโยชน์ แต่ต้องรับเกินความต้องการ ไม่จำเป็น อย่างไรก็ตาม การให้หรือการแจก ก็มีได้กระทำที่ขาดกฎเกณฑ์ แต่รัฐได้กำหนดเหมือนกันในทุกหน่วยงาน นั่นคือ การกำหนดให้ประชาชนรวมกลุ่มกันขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่พบว่ามีการจัดตั้งกลุ่มในเขตหมู่บ้านหนึ่งๆ ที่กระทำโดยการเข้าชื่อกันเป็นบัญชี ผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งไม่แน่ว่าแต่ละคนที่ผ่านไปเป็นสมาชิกกลุ่มจะได้รับการตรวจสอบถึงคุณสมบัติใด อาจจะเป็นเป็นที่ไม่เหมาะสม เพราะมีการตั้งปัจฉาในทำนองที่นายพิภพ กาลาศรี²⁴

ที่สะท้อนให้ฟังอย่างต้งอกต้งใจและเชิงน้อยใจว่า เมื่อคราวเข้าร่วมงานโครงการปรับปรุงพันธุ์ข้าว ที่หมู่ที่ 4 บ้านบางคุระ ตำบลบ้านใหม่ ในงานดังกล่าวนี้มีรองผู้ว่าราชการจังหวัด นครศรีธรรมราช นายวิฑูรย์ ทองสงค์ มาเป็นประธานพิธีเปิด “ คนจนมักจะไม่ได้รับแจก แต่จะ ได้รับกับคนที่มั่งคั่งมาก ... พวกเขายังต่าง ..พรรคพวกญาติผู้ใหญ่หรือญาติ อบต. แทบทั้งสิ้น” ในลำดับต่อไปก็จะรอวัสดุหรือสิ่งของที่รัฐจัดสรรมา การณ์ดังกล่าวนี้ อาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นเหมือนตั้งกลุ่มเพื่อรองรับการให้หรือการแจกนั้นเอง ทั้งนี้เป็นเพราะ ว่าไม่พบว่ามีกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกใดๆ เพิ่มเติมในการตั้งกลุ่มครานั้นอีกเลย 2) ความทันสมัยแต่ไม่พัฒนา คือ ยังเป็นเหมือน ทศวรรษก่อน กล่าวคือ อาจจะเป็นการเลือกใช้หรือการประยุกต์ใช้กระบวนการบริการบางขั้นตอนก็ได้ แต่ที่ตัดออกไปเป็นสิ่งที่น่าเสียดายและทำให้กระบวนการปฏิบัติงานลดความสมบูรณ์หรือขาดประสิทธิภาพหรือมีผลกระทบถึงประสิทธิผล นั่นคือ ที่กระบวนการวางแผนหรือวงจรการวางแผนหรือการกำหนดนโยบาย (Public Policy) ไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ คงพบแต่ขั้นตอนการวางแผน และขั้นตอนการปฏิบัติการเท่านั้น ส่วนขั้นตอนการประเมินผล การติดตามผล ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งกลับถูกลดบทบาทลงเกือบสิ้นเชิง กระนั้นก็ดี การเขียนแผนงาน โครงการ เนื้อหาสาระ คือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการให้หรือแจก แต่ค่อนข้างจะขาดการมีส่วนร่วมทางการคิดร่วมกันของประชาชน (People participation) การวางแผนจึงยังคงเป็นหัวใจในการบริหารและเป็นการคิดแทน 3) การระดม (Social Mobility) จากสมาชิกกลุ่มที่จัดตั้งไว้ค่อนข้างดีแล้ว²⁶ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับผู้นำหมู่บ้าน กำนัน โดยที่กลุ่มดังกล่าวนี้มีลักษณะวัฒนธรรมองค์กรที่เป็นที่ยอมรับชัดเจน เช่น การมีสัญลักษณ์ เช่นเสื้อผ้าที่เหมือนกัน การร่วมได้สวดหรือทำนาบุญหรือร้องเพลงได้ จะให้ความร่วมมือกับผู้นำเสมอ เช่นในการเกณฑ์ไปรื้อรับ หรือไปตั้งขบวนรับการตรวจตรา หรือแสดงพลังความพร้อมเพรียงของหมู่บ้าน ซึ่งมีการดำเนินการอยู่เสมอ 4) **ตั้งกรรมการศึกษาข้อเท็จจริงหรือกรรมการสำรวจข้อมูล** เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่พบว่ามีความ ควบคู่กับการพัฒนาที่เร่งผลผลิต หรือการผลิตที่เปลี่ยนไปจากโครงสร้างการผลิตแบบเดิม กระบวนการผลิตแบบเดิมหรือเป็นการชะลอการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคม (Social Conflicts) ของฝ่ายราชการ ที่เป็นความขัดแย้งอันมีมูลเหตุมาจากประชาชนกับประชาชน ประชาชนกับรัฐหรือราชการ 5) **การจัดตั้งบุคคล หรือกลุ่มบุคคล**หรือกำหนดพื้นที่เป้าหมาย เพื่อรองรับกับโครงการพัฒนา หรือมีตัวเชื่อมโยงระหว่างราชการ ในขณะที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้านรุ่นใหม่ ที่เป็นวัยหนุ่มจะชอบ เพราะว่าเป็นผลงานของตนเอง 6) **การขัดกันระหว่างหน่วยงานต่อหน่วยงาน** หรือข้า

ราชการด้วยกันเองหรือการมองถึงการได้รับโอกาสและเสียโอกาสที่จะปฏิบัติงานในพื้นที่ลุ่มน้ำ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยเหตุมาจากการแย่งงาน หรือแย่งเงินงบประมาณ เช่น กรณีกรมปศุสัตว์ที่งบประมาณจะต้องแบ่งอยู่ในแผนงานที่บริหารหรืออยู่ในความรับผิดชอบของกรมส่งเสริมการเกษตร²⁶ หรือแย่งบทบาทในการได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานปฏิบัติตามโครงการพระราชดำริ เช่น การมอบหมายและการยกเลิกการตัดสินใจตามงบประมาณ กปร. ปีงบประมาณ 2537 สายท่าขนาน การระดม ระหวางองค์การบริหารส่วนจังหวัด กับสำนักงานเร่งรัดการพัฒนาชนบท

7) **นักการเมืองเริ่มรณรงค์**ให้มีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในเชิงสาธารณะ เช่น นายน้อม อุปรมัย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้พยายามผลักดันการพัฒนาด้วยการบุกเบิกการทำถนนสายตะวันออกไปตะวันตก คือสายปากพนัง เขียวใหญ่ บ่อล้อย ชะอวด ลำทับ²⁷ และทำสะพานแม่เจ้าอยู่หัว จากการสัมภาษณ์นายธานี ศักดิ์เศษฐ์ ตำแหน่งขณะนั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครศรีธรรมราช หัวข้อปัญหาการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ตามโครงการศึกษานโยบายสาธารณะทางวิทย์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 20 กันยายน 2533 ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย 8) ข้าราชการมีจำนวนมากและมีความความชำนาญเฉพาะทางขึ้น มีความหลากหลายในวิชาชีพ โครงการแผนงานต่างๆ ของแต่ละหน่วยงานมีมากมาย มีความซับซ้อน เป้าหมายทั้งพื้นที่และเป้าหมายบุคคลถูกกำหนดจากภาคราชการ อย่างเต็มที่ จนกระทั่งมีการกำหนดแผนตามแนวพระราชดำริ เป็นการบูรณาการแผนการพัฒนาที่นำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและพิเศษจากการพัฒนาในระบบปกติ

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน จากการที่ให้หรือแจกที่มีมากรูปแบบ ความสัมพันธ์จึงเป็นลักษณะของการให้ที่มากเกินไป ในทางตรงกันข้ามการให้ความรู้หรือเทคนิควิธีการผลิตยังอยู่ในระดับต่ำ ทำให้ "การให้" ไม่มีคุณค่าในการพัฒนา นายถาวร พัฒนาการอำเภอเขียวใหญ่²⁸ กล่าวว่า "ให้มากหมดความศักดิ์สิทธิ์... ยิ่งให้ยิ่งถูกร้องเรียน.." และผลเป็นจริง เมื่อสถานการณ์ยุคพัฒนาปัจจุบันยังมีการร้องเรียน ร้องทุกข์ ขอความเป็นธรรมจากประชาชนไปยังหน่วยงานต่างๆ มากมาย

จุดเน้นการพัฒนา ในทศวรรษปัจจุบันในการพัฒนานั้น กิจกรรมด้านการ **ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต** โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพจะเป็นกิจกรรมหลัก ที่

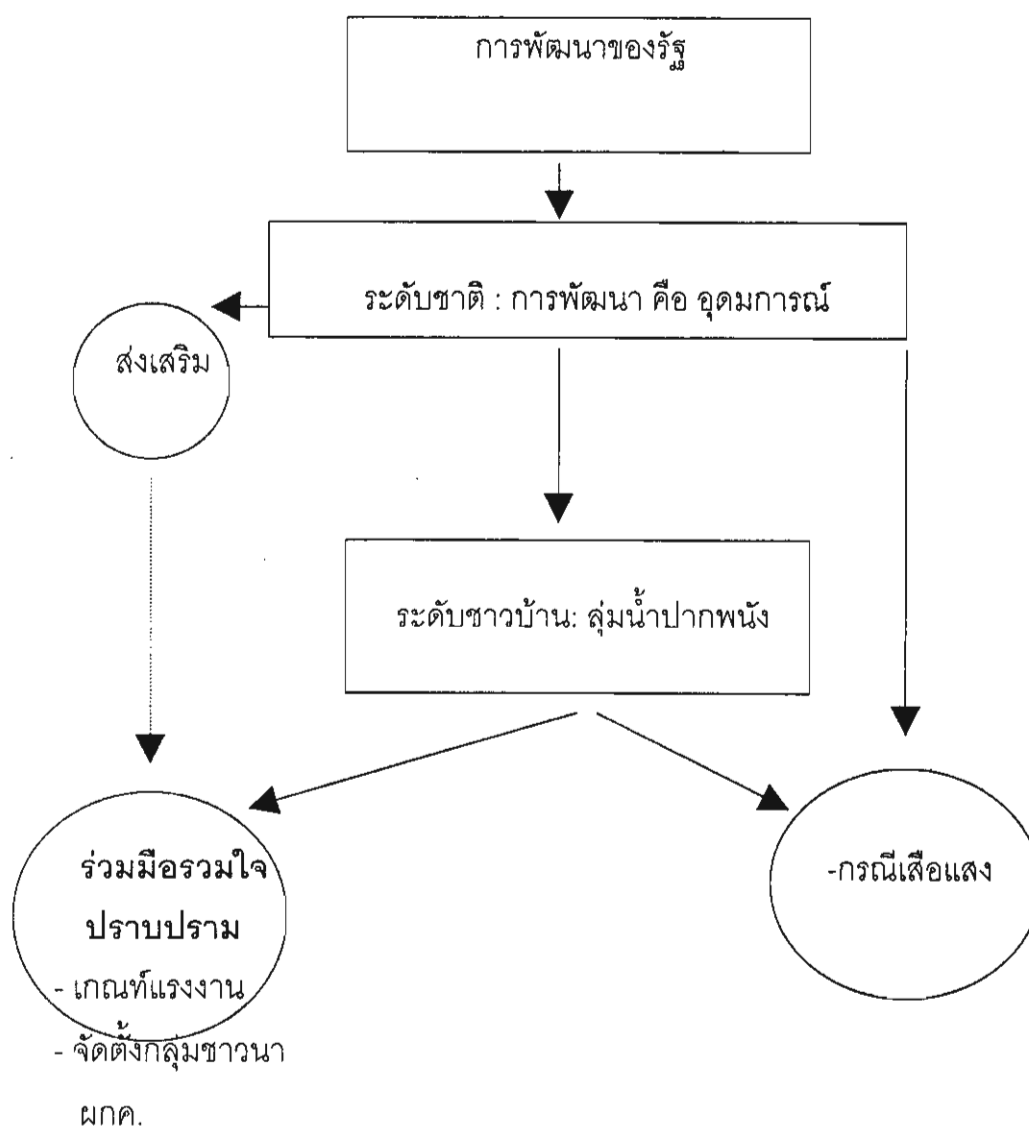
ควบคู่กับโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งทั้งสองกิจกรรมที่เน้นตลอดมากกว่า 2 ทศวรรษ เพียงแต่ในช่วงนี้ทั้งสองกิจกรรม ได้รับการปฏิบัติควบคู่กันไปทั้งสองด้าน ไม่พบว่าด้านใดด้อยกว่ากันและกันในการเปรียบเทียบทุกเกณฑ์ โดยที่น่าสนใจ คือ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา ตามนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ตามแผนงานการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนาระบบงานชลประทานและการเกษตรแผนใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ตลอดจนกำหนดให้แหลมตะลุมพุก เป็นแหล่งท่องเที่ยว²⁹

สรุปสาระสำคัญการพัฒนา

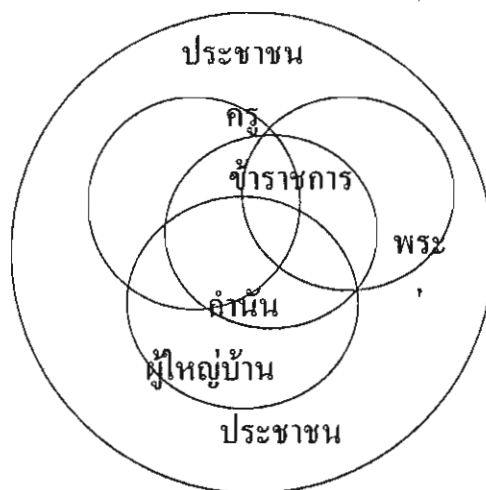
การพัฒนาในยุคที่หนึ่ง 2504-2510 การพัฒนาแบบอุดมการณ์ และรัฐอ่อน

เป็นการเริ่มต้นที่รัฐไทยได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางที่สหรัฐอเมริกาชี้แนะ ในระยะแรกของระดับมหภาค รัฐมีการจัดตั้งองค์การต่างๆ เพื่อรองรับมากกว่าที่จะนำเอา "การพัฒนา" ไปสู่การปฏิบัติจริง ส่วนในระดับจุลภาค หรือการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้น การพัฒนาเป็นแค่การพูดหรือการรณรงค์ในเชิงแนวคิดหรืออุดมการณ์ของรัฐผ่านผู้นำ อันหมายถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและครูประชาบาลมากกว่า อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่ยังคงมีปรากฏอยู่ ได้แก่ การขุดถนน ขุดลอกคูคลอง ซึ่งเป็นการเกณฑ์แรงงานประชาชน โดยให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและครูหรือโรงเรียน ซึ่งให้นักเรียนเข้าร่วมตามแนวการพัฒนาด้วย ส่วนในกิจกรรมขนาดใหญ่มักจะใช้บารมีของพระภิกษุเข้ามาช่วยในการเกณฑ์บทบาทการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในระยะแรกจึงเกี่ยวข้องกับกลไกทางสังคมทั้ง 4 ดังกล่าวแล้ว และที่สำคัญยังเป็นส่วนหนึ่งของกลไกรัฐด้วย ดังแผนภูมิที่ 2 และ 3

แผนภูมิที่ 2 การพัฒนายุคแรก 2504-2510

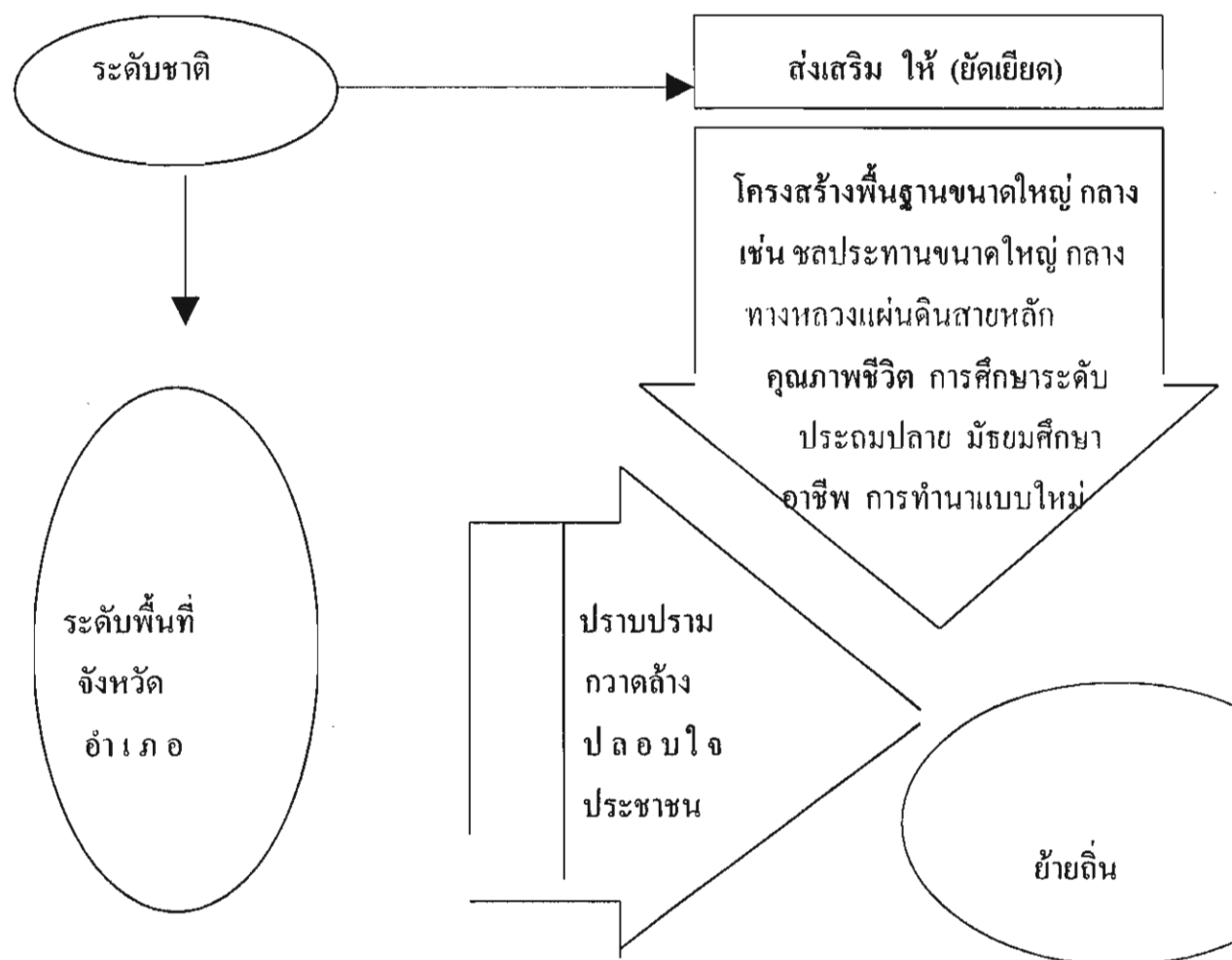
แผนภูมิที่ 3 บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับกลไกทางสังคมต่างๆ
ยุคที่หนึ่ง 2504-2510

การพัฒนายุคที่สอง 2511-2520 การพัฒนาตามการชี้นำจากรัฐส่วนกลาง หรือบทบาทการให้

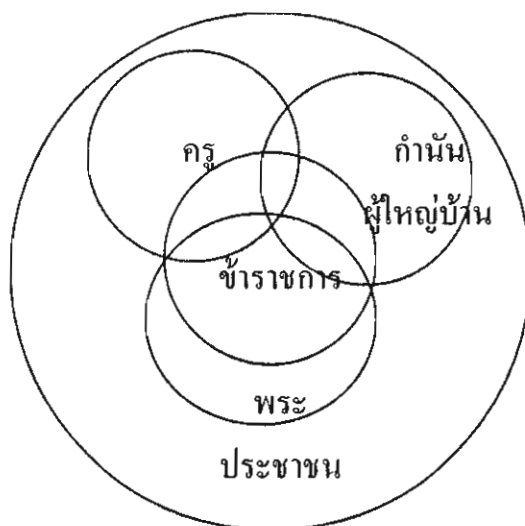
เป็นการพัฒนาที่รัฐส่วนกลางเพิ่มหรือขยายบทบาทสู่ชนบท โดยเฉพาะจุดเน้นการพัฒนา คือบทบาทการให้ เป็นการให้ โครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ดังแผนภูมิที่ 4 การพัฒนาถูกรัฐเข้าไปแสดงตนเป็นผู้มีบทบาทหลัก ในขณะที่บทบาทกลไกสังคมถูกผลักดันออกมาจากการที่เคยเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาดังแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 4 การพัฒนาตามการชี้แนะจากรัฐส่วนกลาง หรือบทบาทการให้

แผนภูมิที่ 5 บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับกลไกทางสังคมต่างๆ

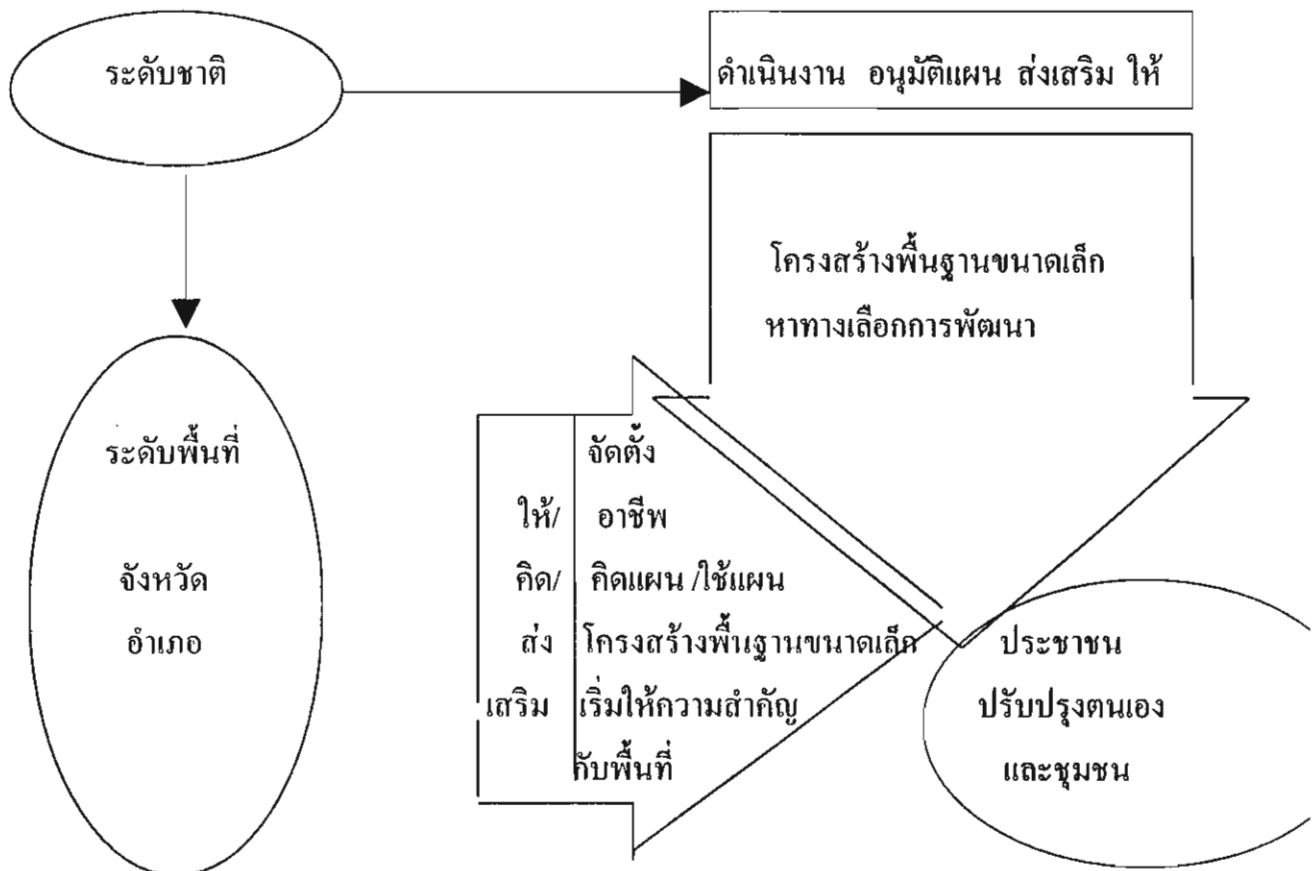
ยุคที่สอง 2511-2520

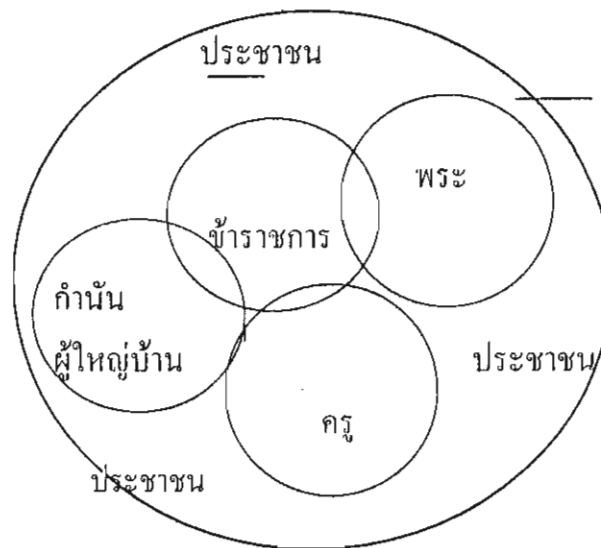
การพัฒนายุคที่สาม 2521-2530 การแสวงหาทางเลือกการพัฒนาโดยรัฐ การมีส่วนร่วม
ร่วมเป็นอุดมการณ์ใหม่

รัฐกอบทบาทการพัฒนาค่อนข้างเบ็ดเสร็จ โดยเฉพาะกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่องจากยุคที่ผ่านมา ด้วยการเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ต่อเนื่อง เป็นโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาขนาดเล็กที่แทรกตัวเข้าสู่ชุมชนหรือหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นมิติการพัฒนาที่ถูกยกเข้ามาในทำนองคล้ายกับเป็นอุดมการณ์การพัฒนาใหม่ ตามที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีขณะนั้น ได้ประกาศให้เป็นทศวรรษการพัฒนาชนบทไทย (2523-2533) ซึ่งเริ่มให้บทบาทการพัฒนากับประชาชนด้วย นอกจากนี้ มีการใช้ “แผน” เข้ามาเป็นเครื่องมือพัฒนา ในขณะที่กลไกรัฐในระดับพื้นที่ หมายถึง จังหวัด อำเภอ ก็เริ่มขยายบทบาทในการพัฒนามากขึ้น กลายเป็นบทบาทการพัฒนาที่ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคหรือพื้นที่ได้เพิ่มบทบาทการแข่งขันการพัฒนา ดังแผนภูมิที่ 6 ทำให้กลไกสังคมอันมีพระ ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาถูกผลักดันให้ออกจากการพัฒนามากยิ่งขึ้น ดังแผนภูมิที่ 7

แผนภูมิที่ 6 การแสวงหาทางเลือกการพัฒนาโดยรัฐ การมีส่วนร่วมเป็นอุดมการณ์ใหม่

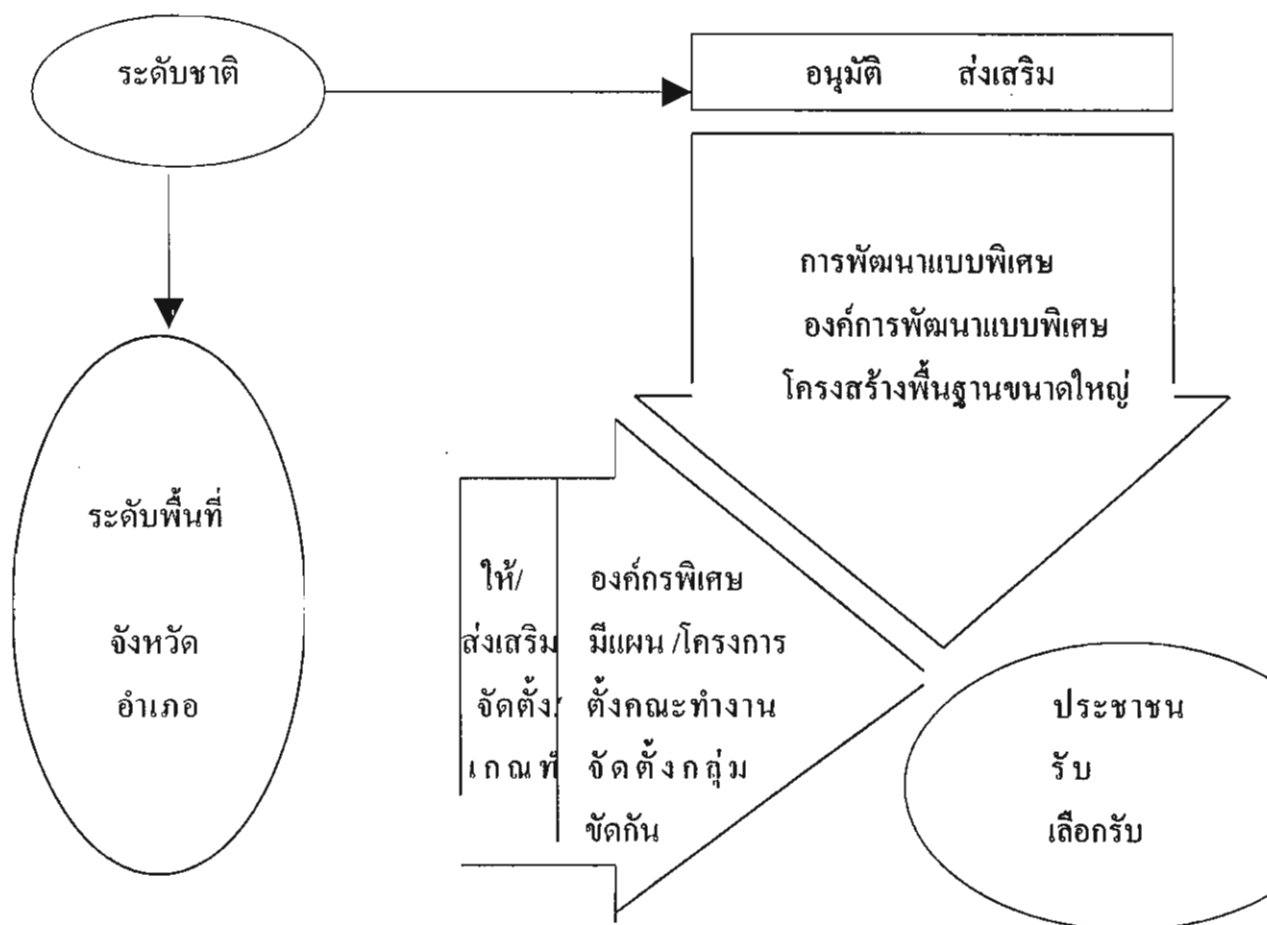
แผนภูมิที่ 7 บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับกลไกทางสังคมต่างๆ
ยุคที่สาม 2521-2530

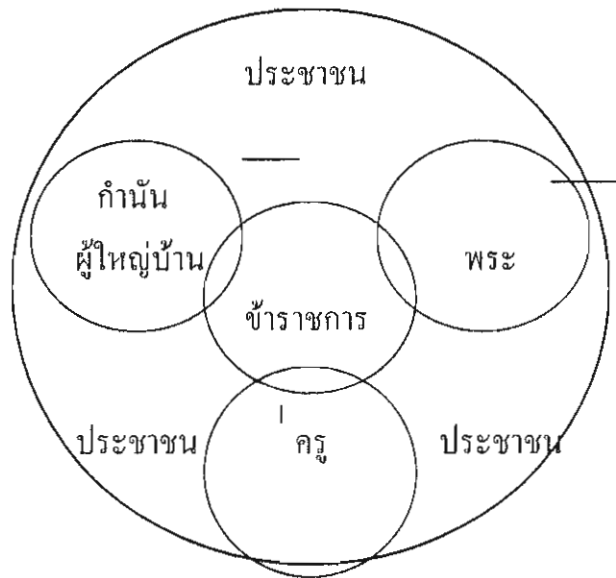
การพัฒนายุคที่สี่ 2531-2540 การพัฒนาตามทัศนะและประสบการณ์ที่หลากหลาย

เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การส่งเสริมและพัฒนาาร่วมกันเกี่ยวกับอาชีพต่าง โดยในช่วงหลังวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2537 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ก็มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่สุดเท่าที่ปรากฏ การพัฒนาโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ในอดีตยุคที่สอง กลับจำเป็นต้องริเริ่มใหม่ และปรับปรุงอย่างต่อเนื่องและมากมาย การพัฒนาพิเศษ และแนวทางพิเศษที่รัฐส่วนกลางและภูมิภาคคิดค้นได้ถูกนำไปปฏิบัติอย่างรีบเร่ง เพื่อหวังให้ประชาชนได้รับ กิจกรรม “การให้” ต่างก็ถูกส่งผ่านไปยังประชาชนได้รับบริการ ดังแผนภูมิที่ 8 การพัฒนายิ่งกลายเป็นบทบาทของรัฐยิ่งมากขึ้น กลไกสังคมเกี่ยวกับการพัฒนากลับต่างฝ่ายต่างทำกันอย่างชัดเจน แผนภูมิที่ 9

แผนภูมิที่ 8 การพัฒนาตามทักษะและประสบการณ์ที่หลากหลาย

แผนภูมิที่ 9 บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับกลไกทางสังคมต่างๆ
ยุคที่สี่ 2531-2540

บทบาทภาคสังคม

พบว่าพลังและศักยภาพของภาคสังคม ที่ปรากฏจากการเกิดกลุ่มธรรมชาติหลายกลุ่ม ในหลายๆบ้านและครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีความพยายามจัดการดำเนินชีวิตตนเอง ครัวเรือนและชุมชนด้วยการพึ่งพาศักยภาพของตนเอง (Self help) มาโดยตลอด ทั้งนี้พบว่ามีรูปแบบของขบวนการทางสังคม (Social movement) ได้ปรากฏขึ้นหลายลักษณะ เป็นต้นว่า ด้านจัดการตนเองเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาพธรรมชาติที่ผันแปรตลอดเวลา มีการดำเนินการในกิจกรรมที่คล้ายกัน เช่น การจัดสร้าง "นบ" บนที่ดินของใครคนใดคนหนึ่งในบ้าน แต่มีทำเลที่ลุ่มทางน้ำไหลผ่าน เพื่อจะได้เก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งให้ทั่วและใช้น้ำร่วมกัน นอกจากนี้เป็นแหล่งปลาของบ้านที่ทุกคนสามารถมายกยอ หรือหาปลาในรูปแบบที่ไม่ทำลาย ดังนั้นนบจึงเป็นมีสิทธิ์ที่เข้าร่วมกันไม่แตกต่างไปกว่าเจ้าของที่ดินอันเป็นที่ตั้งนบ ด้านจัดการแก้ปัญหาสังคม อันเป็นเรื่องของความปลอดภัยในทรัพย์สิน ที่ทุกบ้านเคยที่ "การทำคอกร่วม" เพื่อนำวัวของทุกครัวเรือนมาพักนอนกลางคืนกันเพื่อป้องกันลักขโมย

วัว ที่เป็นปัญหาของกลุ่มน้ำปากพองตลอดมา เป็นการแก้ไขปัญหากันเองโดยมีการผลัดเปลี่ยนกันมาเฝ้าเวรยามร่วมกัน เพียงแต่คอกวัวไม่มีตั้งแต่ทศวรรษ 2520 และหมดไปในทศวรรษ 2530 ทั้งนี้ เพราะวัวไม่ได้เป็นปัจจัยในการผลิตอีกต่อไปแล้ว ประกอบกับมีการเลี้ยงวัวน้อยลง และสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ลักขโมยก็มีน้อยเช่นเดียวกัน สำหรับบทบาทในการจัดการด้านอาชีพ พบว่ากลุ่มน้ำปากพองมีขบวนการของประชาชนที่ก้าวหน้า (Radical) จะพยายามคิดค้นวิธีการประกอบการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตมากที่สุดตลอดมา ทั้งการปรับปรุงกระบวนการผลิต และปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต ให้สอดคล้องกับสังคมแห่งการค้าที่เป็นอิสระมาแต่โบราณ ในทศวรรษ 2500 พบว่ามี "กลุ่มชาวนา" เกิดขึ้น แม้ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายรัฐในยุคนั้นก็ตาม แต่ก็เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าสภาพรัฐอ่อนแอในการพัฒนามากในพื้นที่นี้ แม้ว่ามีแผนพัฒนาแล้วก็ตาม ดังนั้นกลุ่มชาวนาในทัศนะของคนกลุ่มน้ำปากพองไม่อาจจะบอกได้ว่าเหมือนหรือแตกต่างกันกับของรัฐ เพียงแต่กลุ่มชาวนาเกิดขึ้นตามสภาพเงื่อนไขและสถานการณ์การผลิตข้าวภายในเป็นด้านหลัก ส่วนในระยะของทศวรรษ 2510 จะเป็นช่วงที่สภาพดินฟ้าอากาศผันผวนตลอดเวลา ขบวนการพัฒนาการผลิตในรูปแบบต่าง ตามบ้านต่างๆที่มีความเป็นอิสระในการศึกษาหาความรู้ วิธีการที่เหมาะสมของครัวเรือน และชุมชนเองได้หาข้อสรุปกันกว้างขวางมากขึ้น เมื่อรูปแบบการปลูกพืชในนาข้าว ด้วยการขุดดินนาข้าวเป็นร่อง หรือยกเป็นโคกปลูกพืช ผักขาย ในบางตำบลของอำเภอปากพอง และอำเภอหัวไทร ได้รับความนิยมต่อเนื่องจนในทศวรรษ 2520 นับว่าเป็นรูปแบบการผลิตแบบใหม่ขยายตัวอย่างรวดเร็วมาก คำว่า "ไร่นาสวนผสม" เป็นนามที่ใช้เรียกขบวนการผลิตดังกล่าวที่ผ่านการสรรค์สร้างทางเลือกให้ตนเองและชุมชนตลอดจนกลุ่มน้ำปากพอง จนทางราชการได้ผลักดันให้เป็นกิจกรรมหลักในแนวทางการพัฒนาอาชีพในโครงการพัฒนาพื้นที่กลุ่มน้ำปากพอง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อ พ.ศ.2537 เป็นต้นมา

ประเด็นทางสังคมที่เป็นขบวนการทางสังคมอีกประการหนึ่งที่สำคัญของกลุ่มน้ำปากพอง คือ การเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย (Socail Network) นั่นคือ ผลจากการการที่มีประเด็นปัญหาและความต้องการหรือสภาพภูมิศาสตร์ร่วมกัน (Issue and Problem Base) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนทั้งในการฐานการซื้อขายและการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง แม้กระทั่งนวัตกรรมทางความคิดหรือสิ่งสร้างสรรค์ต่างๆ นับว่าเป็นขบวนการที่มีมาแต่อดีตและมีบทบาทเป็นอย่างยิ่งในแผนในยุคการพัฒนาทศวรรษ 2530 หรือตามโครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริหลัง พ.ศ.2537 รูปแบบการทำไร่นาสวนผสม การทำนาทุ่ง หรือธนาคารหมู่บ้าน

และการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กร ชมรมในลักษณะชื่อเรียกหรือวัตถุประสงค์ต่างๆ ได้เกิดขึ้น และมีกิจกรรมเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกหรือขยายขอบข่ายออกไปสู่แวดวงที่กว้างขึ้นตลอดเวลา³⁰ และที่สำคัญคือ มีความพยายามรวบรวมกลุ่มเหล่านั้นให้มีพลังต่อการพัฒนาครัวเรือน บ้านและลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งแสดงออกมาในรูปการต่อสู้ เรียกร้อง เสนอแนะ อย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในทศวรรษ 2530 มีการเชื่อมโยงนักวิชาการและสถานบันอุดมศึกษาภายนอกให้เข้ามาสนับสนุน ส่งเสริมหรือเป็นที่ปรึกษาในการพัฒนาอาชีพมากยิ่งขึ้น³¹

เอกสารและบุคคลอ้างอิง

- ¹ ฉะนั้น จะไม่เสนอช่วงเวลาตามระยะเวลาตามแผนพัฒนาแต่อย่างใดหรือตามเวลาที่ทางราชการกำหนด ทั้งนี้เพราะการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหัดนั้น ได้เริ่มมีชื่อ "ลุ่มน้ำปากพนัง" ปรากฏในแผนพัฒนาฉบับที่ 6
- ² ดังผลจากการอภิปรายกลุ่มย่อย "ประชาคมไสหมาก" ของนายสมปอง ไซดิทอง, 10 ตุลาคม 2541
- ³ จากการสัมภาษณ์นายสงวน บุญสวยขวัญ, 20 กุมภาพันธ์ 2541 และจากการสัมภาษณ์นายวิรัตน์ ธรรมชาติ, 23 เมษายน 2541
- ⁴ จากการสัมภาษณ์นายสำรวล เลี่ยมแก้ว, 21 พฤษภาคม 2541
- ⁵ จากการสัมภาษณ์นายวิรัตน์ ธรรมชาติ, 23 เมษายน 2541
- ⁶ จากการสัมภาษณ์นางจำเรียง พรหมสุทธิ, 13 กุมภาพันธ์ 2541
- ⁷ ประวิทย์ ไตรวัฒน์, 2534, หน้า 53
- ⁸ จากการสัมภาษณ์นายราเชนทร์ เมืองแก้ว, 15 ตุลาคม 2541, และจากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร,
- ⁹ สารนครศรีธรรมราช ปีที่ 4 ฉบับที่ 7 มกราคม - กุมภาพันธ์ 2517 , หน้า 65-74
- ¹⁰ จากการสัมภาษณ์นายสมปอง ไซดิทอง , อดีตสมาชิกกลุ่มชาวนาไสหมาก , อภิปรายกลุ่มย่อย "ประชาคมไสหมาก, 10 ตุลาคม 2541
- ¹¹ อาจจะ ในฐานะวิชาชีพ ที่ต้องอาศัยความรู้เทคนิค ที่ซับซ้อนขึ้น กล่าวคือ การวางแผนของรัฐได้ กีดกันประชาชนออกไป โดยเฉพาะมักจะอ้างกันว่า การวางแผนจะต้องใช้ความรู้ความสามารถเป็นพิเศษ ต้องใช้ข้าราชการที่มีความรู้เฉพาะทางเท่านั้น ประชาชนเป็นเพียงมารู้รับฟังหรือรับทราบที่ทางราชการอ้างว่า เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชน
- ¹² รายงานการประชุมพิจารณาผลความก้าวหน้าแผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง วันที่ 9 พฤศจิกายน 2526 ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช
- ¹³ หนังสือที่ นศ 0015/40064 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2526
- ¹⁴ ซึ่งเคยมีบทบาทและเป็นผู้นำตามธรรมชาติกับผู้นำทางการ
- ¹⁵ จากการสัมภาษณ์นายเอกวิทย์ ยอดระบำ, 16 มิถุนายน 2541
- ¹⁶ จากการสัมภาษณ์นายสุวิทย์ สุจิรัตนรักษ์, 22 เมษายน 2541
- ¹⁷ รายงานการประชุมพิจารณาผลความก้าวหน้าแผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง วันที่ 9 พฤศจิกายน 2526 ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช หน้า 4-6
- ¹⁸ อนุวัต พานทอง , 2540 , หน้า 5-6
- ¹⁹ จากการสัมภาษณ์อาจารย์เฉลิม วรรณงาม , 3 กรกฎาคม 2541
- ²⁰ จากการสัมภาษณ์นายสวาสดี เอียดตน , 18 กรกฎาคม 2541
- ²¹ ศิริรินทร์เพ็ญ หนูนาค , 2532 , หน้า 9
- ²² จากการสัมภาษณ์นายสมบุญ เกตุแก้ว, 18 กรกฎาคม 2541
- ²³ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เน้นตลอดมากกว่า 2 ทศวรรษ เพียงแต่ในช่วงนี้ ได้เดินควบคู่กันไปทั้งสองด้าน ไม่พบว่าด้านใดด้อยกว่ากันและกันในการเปรียบเทียบทุกเกณฑ์

- ²⁴ จากการสัมภาษณ์นายพิภพ กาลาศรี, 11 กันยายน 2541
- ²⁵ มิใช่กลุ่มตามข้อ 2 แต่จะเป็นกลุ่มวงใน หรือ Core group
- ²⁶ จากการสัมภาษณ์นายเชาวลิต ธาณิรัตน์, 16 มิถุนายน 2541
- ²⁷ จากการเล่าของนายวิเชียร ณ นคร, 10 ธันวาคม 2541
- ²⁸ จากการสัมภาษณ์นายถาวร พัฒนาการอำเภอเขียร์ใหญ่, 21 สิงหาคม 2541
- ²⁹ สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2530 , หน้า 332-333
- ³⁰ ในทางตรงกันข้ามกับกลุ่มที่ทางราชการพยายามจะจัดการให้เกิดขึ้นก็ได้เพียงแค่เริ่มต้นแบบราชการแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จทั้งการดำรงอยู่ของกลุ่มและการปฏิบัติตามภารกิจในระยะยาว
- ³¹ จะตรงกันข้ามกับนักการเมืองในระดับต่างๆที่บทบาทกลับฝ่อตัวลงไปมากขึ้นเช่นเดียวกัน.

บทที่ 5

สรุปผลและการวิเคราะห์

พลวัตชีวิตทัศน์ของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในบทนี้จะนำเสนอถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป โดยจะนำเสนอให้เห็นถึงปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงและผลการเปลี่ยนแปลง เป็นการสังเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มน้ำปากพนังระดับมหภาคและระดับจุลภาค

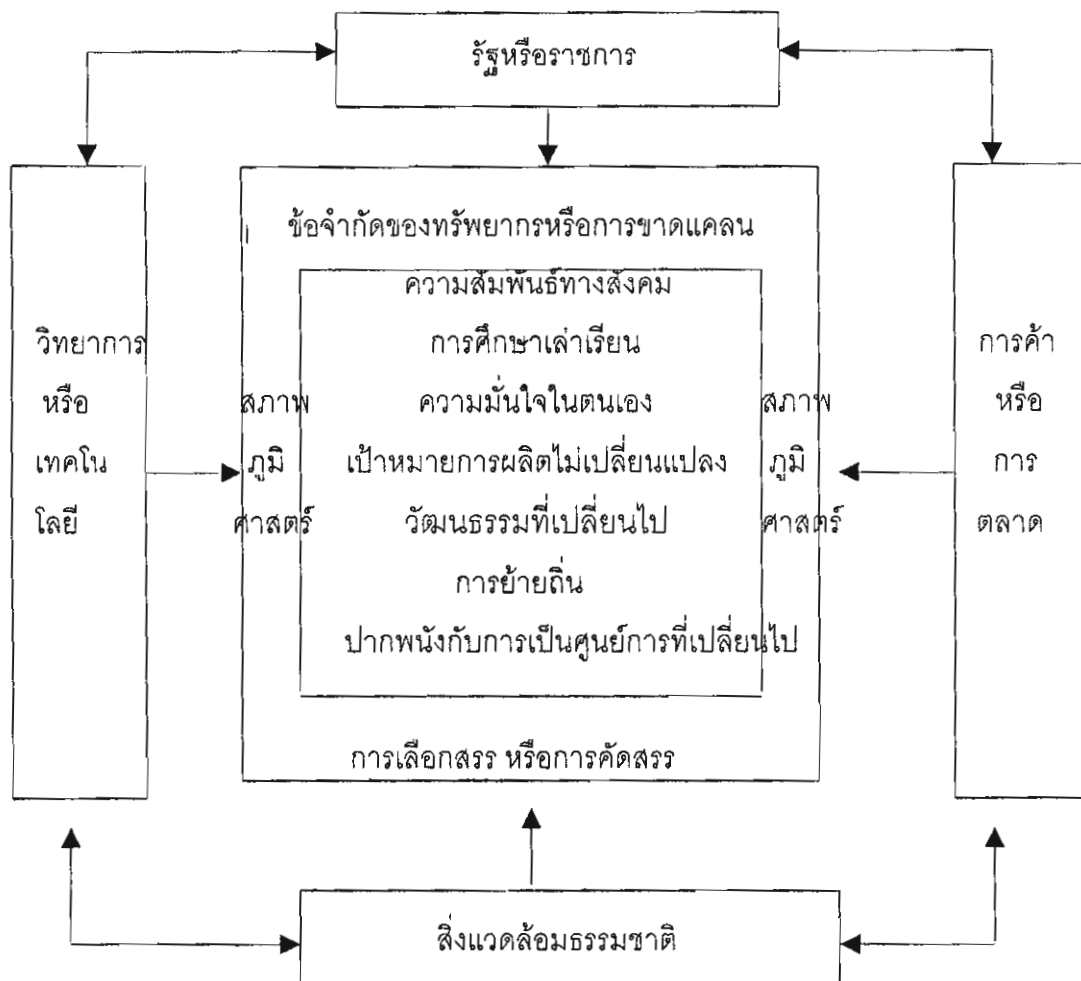
ปัจจัยเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง

ปัจจัยเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่มีบทบาทสำคัญมากนั้น ประกอบด้วย 2 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยภายนอก (External Factor) กับปัจจัยภายใน (Internal Factor) โดยที่ปัจจัยภายนอกที่พบว่ามีพลังต่อพลวัตของวิถีชีวิตประชาชนพบว่า มี 4 เงื่อนไข กล่าวคือ 1) บทบาทของรัฐหรือราชการ , 2) ระบบการค้าขาย , 3) เทคโนโลยีหรือวิทยาการ และ 4) สภาพสิ่งแวดล้อมหรือดินฟ้าอากาศ อย่างไรก็ตาม ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่ 1) สภาพภูมิศาสตร์แบบเปิด , 2) ข้อจำกัดของทรัพยากรหรือการขาดแคลน , 3) การเลือกสรรหรือการคัดสรรเพื่อการปรับตัวศักยภาพภายใน ดังแผนภูมิที่ 10 ส่วนรายละเอียดแต่ละปัจจัยจะนำเสนอ ดังนี้

ปัจจัยภายนอก (External Factor)

ปัจจัยภายนอกที่เป็นปัจจัยเหตุในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่สำคัญ พบว่ามี 4 ประการ คือ พลวัตการพัฒนาของรัฐ หรือบทบาทของรัฐหรือราชการ , ระบบการค้าขาย , เทคโนโลยีหรือวิทยาการ และสภาพสิ่งแวดล้อมหรือดินฟ้าอากาศ

แผนภูมิที่ 10 ปัจจัยเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง

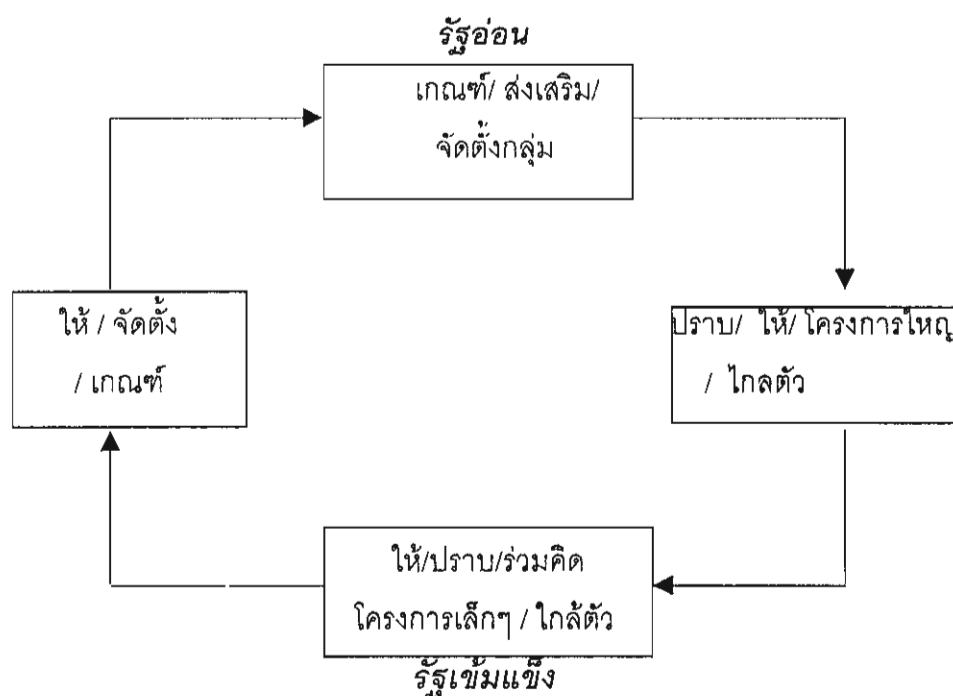

1. พลวัตหรือพัฒนาการของรัฐ

บทบาทรัฐในการพัฒนาของรัฐหรือราชการในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพองตลอดระยะเวลาแผนพัฒนาที่ 1-8 เป็นวงจรหรือเป็นวัฏจักร กล่าวคือ เริ่มต้นที่บทบาทรัฐอ่อน (Weak State) การพัฒนาจึงเป็นบทบาทของกลไกทางสังคมหรือกลไกในชุมชนที่ผ่านผู้นำในลักษณะต่างๆ โดยที่บทบาทรัฐก็ค่อยๆ ขยายบทบาทการพัฒนาให้รัฐมีบทบาทเข้มแข็ง (Strong state) มากขึ้น จากนั้นเริ่มเข้าสู่บทบาทที่อ่อนตัวอีกครั้งหนึ่งในปัจจุบัน เช่นเดียวกับกลไกทางสังคมหรือชุมชนในการพัฒนาเริ่มขยายบทบาทในการคิดพิจารณากิจกรรมการพัฒนาทั้งการมีส่วนร่วม

ร่วมการพัฒนาและคิดพึ่งตนเองมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะผลการพัฒนาไม่สามารถตอบสนองได้ตรงกับความต้องการ ดังนั้น บทบาทการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับประชาชนเปลี่ยนแปลงไป เป็นวัฏจักรหรือวงจรดังแผนภูมิที่ 11 กล่าวคือ เริ่มจาก การเกณฑ์ประชาชน การส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเพื่อให้ประชาชนได้คิดค้นการพัฒนาด้วยตนเอง ไปเป็นการให้โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ การปราบปรามและการปลอมใจ หลังจากมีเหตุการณ์ต่อสู้ทางลัทธิการเมือง และพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังประสบภัยธรรมชาติตามลำดับ ส่วนขั้นตอนต่อมา บทบาทการจัดตั้งกลุ่มคน การให้ หรือการแจก เข้ามาอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือปัจจุบันบทบาทรัฐเริ่มอ่อนตัวลงอีกครั้งหนึ่ง และสวนทางกับบทบาทประชาชนที่เข้มแข็งขึ้นตามการพยายามคิดค้นและแสวงหาวิธีการเพื่อความลงตัวและดำรงอยู่รอดของเขาเองตามอุปนิสัยของอิสระชน

แผนภูมิที่ 11 วัฏจักรของบทบาทรัฐต่อการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของรัฐหรือราชการก่อนทศวรรษ 2500 จะมีลักษณะรวมศูนย์อยู่ที่ปากพนัง มีความสัมพันธ์กับประชาชนและบ้านต่างๆค่อนข้างน้อย เพียงแต่การพัฒนาของรัฐที่สำคัญ คือ ระบบการศึกษา ที่คนในลุ่มน้ำปากพนังให้การยอมรับกันมาก เพียงแต่ความสำเร็จในการที่ทำให้คนในพื้นที่นี้ยอมรับระบบการศึกษามาจากบทบาทของคณะสงฆ์

ที่เป็นพระอันมีภูมิลำเนาในลุ่มน้ำปากพนังที่มีส่วนในการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้การที่ปากพนังได้รับการยกระดับให้เป็นเทศบาลตำบลปากพนังอันเป็นรูปแบบการปกครองท้องถิ่นมานานแล้วก็ตามแต่ก็มีได้หมายความว่าบทบาทของรัฐจะขยายเข้าไปมีอิทธิพลในบ้านอื่นๆ กระนั้นก็ดี รูปธรรมของบทบาทรัฐพบว่ารูปแบบการเกณฑ์แรงงานคนในลุ่มน้ำปากพนังมีมานานแล้ว กล่าวคือ การเกณฑ์แรงงานเพื่อการขุดคลองสุชุม ในสมัยพระยาสุชุมฯ และคลองอื่นๆ แต่ความสำเร็จในการขุดคลองนั้นก็กระทำผ่านระบบจูงใจโดยที่ทางราชการมอบที่ดินข้างคลองให้ผู้ที่มาขุดคลองเท่ากับความยาวของที่ดินที่ขุดคลองขนานไปกับคลอง แท้จริงแล้วพลังการเกณฑ์แรงงานของราชการมีประสิทธิภาพต่ำกว่าบทบาทของศาสนาหรือคณะสงฆ์ เช่น กรณีการขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองบางไทรกับคลองชะเมาสำเร็จลงได้เพราะบารมีของพ่อท่านม้วย ที่เป็นผู้นำการขุดจนมีการเรียกกันในนาม “คลองท่านม้วย” ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นบทบาทของรัฐอ่อน (weak state) ในการพัฒนา ทำให้บทบาทของภาคสังคม ได้แก่ พลังของครัวเรือนและบ้านหรือชุมชนต่างๆ มีศักยภาพจัดการตนเองสูง โดยไม่ได้คำนึงหรือสนใจต่อบทบาทรัฐหรือทำแทนรัฐ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้สอดคล้องที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์จากวรรณกรรมภาคใต้แสดงให้เห็นถึง อำนาจรัฐอ่อนหรือไม่มีอำนาจเหนือกว่าสังคมไว้

“สำหรับรัฐ ตามคติของประชาชนตั้งขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายของการผลิตเพื่อการดำรงชีพ....นั่นคือความสมบูรณ์ของพื้นที่ในการผลิตมากกว่าข้อคำนึงถึงยุทธศาสตร์จึงเป็นรัฐแบบชาวบ้าน ที่มีขนาดเล็ก ไม่มีอำนาจมากกว่าประชาชน.....รัฐแบบนี้มีความเสมอภาคทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจค่อนข้างสูง.....หมู่บ้านมิได้อยู่ในการควบคุมของกษัตริย์...และไม่มีเป็นส่วนหนึ่งของระบบอุปถัมภ์ของรัฐ.....”

ทำให้บ้านต้องการจัดการกับประเด็นต่างๆหรือแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ทั้งกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางบวกและปฏิสัมพันธ์ทางลบมาก เช่น การเกิดนักเลง กลุ่มโจร หรือ “อ้ายเสือ” เป็นต้น เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่อธิบายบทบาทรัฐอ่อนในพื้นที่นี้ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในทศวรรษ 2500-2520 ก็ยังสัมพันธ์กับนัยะเช่นนี้ ตัวอย่าง การคิดทำการปรับปรุงกระบวนการผลิต การจัดการแหล่งน้ำ การทำคอกวัวรวม หรือแม้ว่ากิจกรรมทางลบ เช่น การปล้น การลักขโมยวัว อันเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ต้องแสดงออกจนเป็นธรรมเนียม มาถึงยุคนี้ที่การขโมยวัวมาจากความแร้นแค้น และทางราชการไม่อาจจะเข้าไปแก้ไขได้แต่จะยุติโดยขบวนการทางวัฒนธรรม

ของชุมชนหรือจะมีกลไกในชุมชนสามารถจัดการแก้ไขเองมากกว่ารัฐจะจัดการได้ผ่าน “คนพอได้” หรือคนที่เคารพนับถือ

อย่างไรก็ตามลักษณะการพัฒนาหรือบทบาทของรัฐในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังพบว่า ประการแรก การเกณฑ์แรงงาน⁹ ยังคงพบเป็นปรากฏการณ์ปกติมาจนช่วงกลางของแผนพัฒนาฉบับที่ 2 และได้ผ่อนคลายลงหลังจากรัฐไทยมีนโยบายการพัฒนาชนบทใหม่ที่เรียกว่า “โครงการเงินผัน” ช่วง พ.ศ. 2518 ซึ่งมีการจ้างงานแทนการเกณฑ์แรงงาน อย่างไรก็ตาม การเกณฑ์แรงงานในช่วงแรกๆ ทางราชการใช้กลไกรัฐที่อยู่ในพื้นที่ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ระดมประชาชนในเขตปกครองไปปฏิบัติงานตามความต้องการของทางราชการ ที่เรียกว่า “การพัฒนา” เป็นต้นว่า การขุดถนน ขุดคลอง หากประชาชนไม่ให้ความร่วมมือก็จะใช้มาตรการ “ขึ้นบัญชีรายงานให้นายอำเภอทราบ” นับว่าเป็นเครื่องมือในทางกฎหมายหรือเครื่องมือของรัฐหรือเป็นภาคบังคับประชาชน สำหรับบทบาทรัฐในยุคการพัฒนาทศวรรษที่ 2530 มีรูปแบบการ “ให้” (To Give) แทนรูปแบบการเกณฑ์แรงงาน โดยเฉพาะหลังจากมีโครงการพระราชดำริเมื่อธันวาคม 2536 ทำให้ราชการหน่วยต่างๆ พยายามดำเนินการในลักษณะ “การให้” หรือ “การแจก” เป็นรูปแบบที่เร่งรัดมาก การแจกหรือการให้เมื่อผ่านระยะมา 2-3 ปีหรือในทศวรรษที่ 2540 ถูกมองจากประชาชนในพื้นที่ว่าค่อนข้างไร้กติกา ไม่มีกฎเกณฑ์หรือไม่มีทิศทางที่แท้จริงและมักจะไม่ตรงตามความต้องการของชาวบ้าน แต่เป็นการให้ตามความประสงค์ของทางราชการ จนเกิดผลลบกับรูปแบบนี้จนทางราชการบางหน่วยงานยอมรับว่า “ยังให้อยู่ถูกร้องเรียน” หรือหน่วยงานไหนให้มากจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ การให้จึงเป็นการสร้างนิสัยการนั่งรับไม่เห็นคุณค่า และที่สำคัญคือ เป็นการบอกให้ทราบว่าทางราชการไม่ได้เตรียมการทางด้านพื้นที่และบุคคลเป้าหมายไว้รองรับ หรือมีการเตรียมการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องคนต่ำมาก

ประการที่สอง ประสิทธิภาพของโครงการ กิจกรรม ขึ้นอยู่กับบุคลิภาพของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งราชการ หากได้รับการยอมรับหรือเป็นที่ชื่นชมจากประชาชนก็จะได้รับการยอมรับและได้รับการตอบสนองหรือให้ความร่วมมือการพัฒนาจากประชาชน อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของโครงการหาได้สรุปว่าเป็นการประหยัทรัพย์ยากหรือความสำเร็จหมายถึงประสิทธิผล เพียงแต่ประสิทธิภาพเกิดจากการประเมินผลของทางราชการที่พิจารณาจากความยากง่าย อันหมายถึง การร่วมมือและต่อต้านจากประชาชนเป็นสำคัญ

ประการที่สาม การดำเนินงานตามโครงการพระราชดำริ มีการผนวกเอาโครงการหรือกิจกรรมที่เคยปฏิบัติแล้วในอดีตแต่ไม่ประสบความสำเร็จ มาผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งใน

การโครงการพระราชดำริหรือมีการบูรณาการโครงการ (Project Integration) ต่างๆ เข้าด้วยกัน และมีความพยายามทำให้การดำเนินงานนี้เป็นไปเหมือนการปฏิบัติงานตามระบบราชการปกติ (Ruotinization) หรืออาจจะมีการเร่งจัดตั้ง การริเริ่มโครงการ กิจกรรมการพัฒนาเองและรับมาจากส่วนกลาง แต่ขาดการติดตามผล ประเมินผล

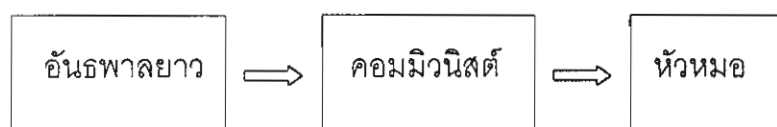
ประการที่สี่ การพัฒนาที่เน้นหนักเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน (Infra-structure) เริ่มทศวรรษที่ 2510 เช่น การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปากพนังครั้งแรกที่บ้านการะเกด , การสร้างถนนสายนครศรีธรรมราชถึงอำเภอหัวไทร อำเภอระโนดและจังหวัดสงขลา มีผลต่อวิถีชีวิตคนลุ่มน้ำปากพนังมาก ส่วนโครงการการพัฒนาทางด้านคุณภาพชีวิตมีค่อนข้างน้อย เช่น ทางด้านสติปัญญาและวิถีชีวิตแห่งการค้าอันเป็นค่านิยมหรือวัฒนธรรมดั้งเดิมไม่ได้รับการส่งเสริม เช่น หน่วยงานทางการศึกษาระดับสูง ส่วนสถานศึกษา เช่น โรงเรียน วัด ไม่ได้รับการพัฒนาเอาใจใส่เท่าที่ควร สำหรับทางด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินมีน้อยมาก ด้านสุขภาพ ด้านคุณธรรม จริยธรรม ไม่ได้เน้น หรือถูกปล่อยให้เป็นไปตามกลไกปกติ สภาพการผลิตเพื่อการค้าที่มีความจำเป็นในการแสวงหาระบบการตลาดเพื่อรองรับการผลิตไม่ได้รับการแก้ไขหรือส่งเสริม หรือไม่มีการจรรโลงระบบตลาดที่เคยส่งออกโดยตรงที่เคยรุ่งเรืองให้ฟื้นขึ้นมาได้

ประการที่ห้า รูปแบบหรือโครงการการพัฒนาของรัฐล่าช้ากว่าภาคสังคมหรือภาคประชาชนหรือไม่อาจจะตอบสนองความต้องการได้แท้จริง ทั้งนี้เพราะประชาชนได้รังสรรค์หรือปรับปรุงคิดค้นเพื่อการดำรงอยู่ตามขนบนิยมที่เคยปฏิบัติกันมา เช่น ไร่นาสวนผสม ที่ทางราชการส่งเสริมเมื่อทศวรรษ 2530 แต่ประชาชนได้คิด เรียนรู้และถ่ายโอนประสบการณ์ระหว่างกันในการดำเนินการไร่นาสวนผสมมาก่อนทศวรรษ 2500 และเริ่มเป็นที่นิยมในช่วง พ.ศ.2518 และโด่งดังมาก เมื่อ พ.ศ.2522 นับว่าเป็นปรากฏการณ์ต่อเนื่องมา 10 ปีกว่า ก่อนที่รัฐเข้าไปทำการผนวกกิจกรรมของประชาชนเป็นของรัฐ โดยการแจกหรือให้ หรือ “ปักป้าย” เพื่อหาความร่วมมือ (cooperation) มากกว่าการมีส่วนร่วม (participation) ในการพัฒนา

ประการที่หก มีความผิดพลาดในการตีความ นั่นคือ เมื่อพบว่าประชาชนไม่ให้ความร่วมมือในการเกณฑ์แรงงานเพื่อการพัฒนา และพฤติกรรมเกี่ยวกับการเป็นบุคคลกล้าคิด กล้าเสนอแนะ กล้าสู้หรือแสดงออกว่าเป็น “อันธพาลยาว” สำหรับยุคก่อนหรือหลัง 2500 เล็กน้อย แล้วจัดการกล่าวหาคนลุ่มน้ำปากพนังเกี่ยวกับพฤติกรรม การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของประชาชนว่าเป็นสายหรือเป็น “คอมมิวนิสต์” ในช่วงต่อสู้อย่างลัทธิการเมืองอย่างรุนแรง

แรงในกลางทศวรรษที่ 2515 ส่วนการตีตราในยุคพัฒนาของกลุ่มคนลุ่มน้ำปากพนังที่กล้าคิด กล้าเสนอแนะและกล้าแสดงออกหรือต่อต้านกับราชการในทศวรรษ 2530 ว่า " หัวหมอ" เป็น พัฒนาการของภาพพจน์ขบวนการของประชาชนจากทัศนะของกลไกรัฐ ดังแผนภูมิที่ 12

แผนภูมิที่ 12 พัฒนาการของภาพพจน์ขบวนการของประชาชนจากทัศนะของกลไกรัฐ

2. สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

ลุ่มน้ำปากพนังนับว่าเป็นพื้นที่ที่ตั้งในทิศทางผ่านของมรสุม⁶ ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตหรือการดำรงชีวิตต้องผูกพันกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ งานของอมรา พงศาพิชญ์⁷ อธิบายว่า "ธรรมชาติมีพลังต่อการดำรงชีวิต" โดยเฉพาะปัญหาของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเกี่ยวกับปริมาณน้ำที่เหลือเฟือในฤดูฝน การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภคในฤดูแล้ง และน้ำเค็มแทรกตัวเข้าสู่แหล่งน้ำธรรมชาติและน้ำเค็มจากคลื่นหักหาด ตลอดจนน้ำเค็มจากบ่อกุ้งในทศวรรษที่ 2530 ทำให้กลายเป็นปัญหาหลักของกลุ่มน้ำปากพนัง ที่ทางราชการเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า "ปัญหาน้ำสามรส" คือ น้ำเปรี้ยว , น้ำเค็ม , น้ำแล้ง โดยที่น้ำเปรี้ยวนั้นมาจากน้ำขังในพรุที่ไหลบ่าออกมาในตอนน้ำท่วมทุกปี นอกจากนี้ปรากฏการณ์เกี่ยวกับน้ำที่สำคัญของพื้นที่นี้ เป็นต้นว่า

ประการแรก เกิดภาวะตามธรรมชาติที่เอื้อและไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิต จากประสบการณ์จนกลายเป็นความเชื่อของคนนครศรีธรรมราชที่ว่า "ปีมะโรงน้ำแดง" นั้นหมายถึงถึงว่าจะมีน้ำท่วมหนักจนน้ำเป็นสีแดงไหลจากภูเขาด้านทิศใต้และตะวันตกไหลมาท่วมนครศรีธรรมราชหนักในรอบ 12 ปีเสมอๆ กล่าวคือ น้ำท่วมหนักในปี พ.ศ.2505 พ.ศ.2518 พ.ศ.2531 และทุกปีที่ยกมานี้จะตรงกับปีมะโรง อย่างไรก็ตาม ภัยธรรมชาตินี้ดูราวกับว่าเป็น

ภาพของนครศรีธรรมราช แต่แท้จริงแล้วความเสียหายหรือผลจากภัยตามวาระดังกล่าวได้สร้างความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมากกว่าที่ใด" เมื่อน้ำฝนจากภูเขาอันเป็นแหล่งต้นน้ำแถบอำเภอชะอวด อำเภอร่อนพิบูลย์ หรือแม้กระทั่งอำเภอลานสกา ก็ส่งผลต่อการน้ำท่วมขังในพื้นที่ลุ่มน้ำทุกครั้ง⁹

ประการที่สอง คือ ปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือฝนแล้งรายปี เช่น พ.ศ.2511-2513 หรือหลังน้ำท่วมหนัก พ.ศ.2531 น้ำท่วมลุ่มน้ำอีกหลายครั้ง หรือแม้กระทั่งน้ำท่วมในฤดูกาลเก็บเกี่ยว อันเกิดมาจากฝนตกผิดปกติฤดูกาล เช่น ฝนตกติดต่อดังแต่มีนาคม 2542 ถึงเดือนเมษายน 2542 ได้สร้างความเสียหายต่อการผลิตข้าวและไร่นาสวนผสมอย่างรุนแรงหรือความเสียหายในการผลิตระดับครัวเรือนและระดับบ้านอยู่เสมอๆ แต่ความทุกข์ร้อนเฉพาะผู้คนพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังกลับต้องต่อการช่วยเหลือ¹⁰ จากรัฐหรือผู้เกี่ยวข้องหรือหากมีการช่วยเหลือก็ไม่ทันกับความต้องการ เช่น ความล่าช้าในการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยปี 2531 จนมีการชุมนุมประท้วงหรือการช่วยเหลือในปีอื่นๆ ก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกัน

ประการที่สาม ข้อสังเกตจากปรากฏการณ์เดือนแปดสองหนที่สร้างความเสียหายต่อการผลิตอยู่เสมอหรือหากปีใดตรงกับเดือนแปดสองหนจะพบกับความยุ่งยากในการทำนาอันเป็นลักษณะเฉพาะของที่นี่ ประกอบกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ด้วยการสร้างถนนสายต่างๆ มากขึ้น แม้จะมีความเจริญมีความสะดวกในการสัญจรทางรถยนต์มากขึ้นก็ตาม แต่กลับสร้างภาวะน้ำท่วมเสมอๆ เพราะเป็นการกีดขวางการไหลของน้ำ ไม่เหมือนกับอดีตที่เคยไหลไปในทุ่งโล่ง

จากสภาพแวดล้อมหรือสภาพธรรมชาติเป็นเงื่อนไขส่งผลต่อความเป็นตัวของตัวเองให้มี ความสามารถจัดการให้ตนเอง จัดการครัวเรือนและชุมชน ดังนั้น 2 ปรากฏการณ์ที่สำคัญในการจัดการดังที่กล่าวนี้ คือ การสร้างเครือข่าย (Networks) กับชุมชนอื่นๆ ตัวอย่างของการที่ผู้คนในลุ่มน้ำต้องผูกเกลอผูกคองกับชาวเหนือ เพื่อนำวัว ควายไปเลี้ยงในฤดูฝน เพื่อหนีน้ำ ประการหนึ่ง และมีการย้ายถิ่นจากภาวะคลื่นหักเหของชาวบ้านริมทะเล มาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่ที่ทำนาได้ประการหนึ่ง หรือการย้ายหนีนาหาสวน ตั้งแต่ก่อน พ.ศ.2490 ถึงต้นทศวรรษ 2520 หรือหนีนาหาเมืองเมื่อทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา นับว่าเป็นการสะท้อนความยากลำบากในกระบวนการทำนา นอกจากนี้สภาพแวดล้อมยังเป็นเงื่อนไขความพยายามช่วยเหลือตนเอง หรือพึ่งตนเอง ในการดำรงชีวิต ทั้งการเตรียมการผลิตและกิจกรรม

ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เคยชินจนเป็นปกติ แล้วค่อยๆ ลดหรือเปลี่ยนแปลงไปเมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมา

3. การค้าขายข้าวหรือระบบตลาด

เนื่องจากสภาพพื้นที่หลังหาคือเป็นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ไพศาล ประกอบด้วยแม่น้ำสายหลักและคลองสาขาถึง 119 สาย จึงมีศักยภาพเหมาะแก่การทำนาข้าว และเมื่อผลิตได้จำนวนมากสามารถขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้เป็นอย่างดี การค้าขายดำเนินการได้อย่างดียิ่งเมื่อพื้นที่นี้มีคนซื้อสายจิ้นอพยพมาตั้งถิ่นฐานถาวรมีการดำรงอยู่โดยการแทรกตัวและผสมผสานทางวัฒนธรรมเข้าไปในบ้านต่างๆ ด้วยการแต่งงานกับคนลุ่มน้ำ แล้วดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับคนลุ่มน้ำ คือทำนา นอกเหนือจากการทำนาที่พิเศษคือ การค้าขายข้าวและสินค้าในการบริโภค คนจิ้นมีการเชื่อมโยงกับคนจิ้นที่ปากพนังและชุมชนอื่นๆ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการซื้อขายข้าวในลุ่มน้ำ ทำให้ปากพนังเป็นพื้นที่ที่มีการผลิตเพื่อการส่งออกไปขายกับต่างประเทศและภูมิภาคนี้โดยตรง การค้าขายกลายเป็นค่านิยมหรือวัฒนธรรมสำคัญที่สร้างรายได้ให้คนลุ่มน้ำปากพนังมาเป็นเวลากว่าศตวรรษแล้ว โดยมีประเด็นที่ว่าสนใจกล่าวคือ

ประการที่แรก การผลิตในลุ่มน้ำปากพนัง เป็นการผลิตแบบทวิลักษณ์ (Dual system) กล่าวคือ ในมิติแรก เป็นการผลิตแบบเศรษฐกิจในครัวเรือน เพื่อกินเพื่อใช้ตลอดฤดูกาล หรือเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน มิติที่สอง เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Trading or Market economic) นั่นก็คือ การนำเอาการผลิตของครัวเรือนและการผลิตของชุมชนไปผูกโยงเข้ากับกลไกการตลาดหรือนำเอาการผลิตในครัวเรือนและการผลิตของชุมชนเข้าสู่กระบวนการค้าขายข้าวกับตลาดโลกมากกว่าร้อยละ ๖๐ ทำให้ราคาข้าวถูกกำหนดโดยโรงสี หรือพ่อค้าคนกลางกำหนดมาตั้งแต่ต้น แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกลไกการตลาดจากภายนอกที่มากำหนดผลผลิตข้าวในชุมชนจนถึงปัจจุบันนี้ ที่เกษตรกรไม่อาจจะมีอำนาจต่อรองได้^๒

ประการที่สอง หากพิจารณาในระดับจุลภาคหรือระดับครัวเรือน พบว่าพลังของข้าวเป็นพลังที่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต หรือข้าวเป็นสาระสำคัญของชีวิต หมายถึงว่า ทุก

ขั้นตอนของชีวิตคนในกลุ่มน้ำปากพวงต้องอาศัยพลังข้าวเสริมส่งให้สัมฤทธิ์ผลทั้งสิ้น เป็นต้นว่า การเล่าเรียน การแก้ปัญหาตีความ การบวช การแต่งงาน การพยาบาลเจ็บไข้หรือสุขภาพ ล้วนเกิดมาจากพลังของข้าวที่ขายแล้วแปรมาเป็นเงินสดทั้งสิ้น

ประการที่สาม การผลิตที่พยายามใช้เทคโนโลยีช่วย” เช่น จากการทำนาปีสู่ การทำนาปีละสองครั้ง การทำนาหว่านน้ำตม พันธุ์ข้าวใหม่ที่ทางราชการส่งเสริมแทนพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ในทศวรรษ 2510 การไถนาที่นำเอาเครื่องจักรหรือรถไถเข้ามาตั้งแต่ 2505 แทนการใช้วัว ควาย และปัจจุบันได้ใช้เครื่องจักรอย่างเต็มที่แล้ว ทั้งนี้เพื่อตอบสนองให้ผลผลิตจำนวนมาก นอกจากนี้ ชาวนาได้มีความพยายามปรับใช้ ประยุกต์วิธีการผลิต คิดค้นวิธีการผลิต กระบวนการผลิตใหม่และค้นหารูปแบบที่เหมาะสมอยู่ตลอดเวลา เป็นต้นว่า รูปแบบไร่นาสวนผสม เกษตรแบบยกร่อง สวนพืชมะเขือ แต่มันจะมีการปรับใช้เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไปมากมาย แต่เทคโนโลยีที่ขาดแคลนและเป็นปัญหาหนักต่อเนื่องรุนแรงตลอดมาในกลุ่มน้ำปากพวง คือ การควบคุมน้ำ ที่ไม่สามารถจะกำหนดได้เลย ต้องพึ่งพารัฐชาติตลอดทุกฤดูกาลหรืออาจจะกล่าวในเชิงสรุปได้ว่า การผลิตข้าวในกลุ่มน้ำแห่งนี้ได้มีการปรับใช้เทคโนโลยีทุกอย่างเพื่อเร่งผลผลิต คงขาดแต่การควบคุมน้ำสำหรับการทำนามาจนถึงปัจจุบัน สำหรับการทำนาข้าว มี 3 ระบบหลัก คือ ระบบแรก คือระบบการทำนาปี แบบหว่านสำรวย (หว่านข้าวแห้ง) แบบหว่านน้ำตม และการทำนาหลังน้ำลด ระบบที่สอง คือการทำนาปี-นาปรัง

ประการที่สี่ การผลิตข้าวเป็นพืชเชิงเดี่ยว (monocropping) ตลอดจนถึง พ.ศ.2520 หมายถึง การใช้พืชชนิดเดียวตลอดทุกฤดูกาล ส่งผลให้สภาพดินเสื่อมโทรม อาจจะมีการปลูกพืชหมุนเวียน เช่น พืชตระกูลถั่วบ้าง แต่มิได้เน้นการบำรุงดิน กลับเน้นผลผลิตเพื่อนำไปขายมากกว่า ส่งผลให้ ผลผลิตข้าวต่อไร่มีแนวโน้มต่ำลงเรื่อย แต่ก็ไม่ได้ทำให้ชาวนา **ยุติการผลิต** จากข้อมูลพบว่าผลผลิตโดยเฉลี่ยไร่ละโดยเฉลี่ย ประมาณ 200 –300 ถัง ต่อไร่ เช่นในปี 2531 ผลิตได้เฉลี่ย 207 ถังต่อไร่, ในปี 2536 ผลิตได้เฉลี่ย 305 ถังต่อไร่ เพียง แต่จำนวนพื้นที่การผลิตไม่ได้ลดลง กล่าวคือ พื้นที่การปลูกข้าวยังคงอยู่ในสัดส่วนการใช้ที่ดินเฉลี่ยสูงกว่าร้อยละ 90 ของที่ดินที่ใช้เพื่อการผลิต มีแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 2.61 คน มีการครอบครองหรือเป็นกรรมสิทธิ์หรือเจ้าของเฉลี่ยระหว่าง 10-15 ไร่ เขาไม่ต้องเช่าหรือต้องเช่ามีเพียงสัดส่วนที่น้อยมาก เช่นเดียวกับมีวัวของตนเองที่เป็นเครื่องมือในการทำนา แต่การขายข้าวได้ราคาต่ำตลอดมา โดยที่สำคัญคือ ยิ่งราคาข้าวต่ำก็ยิ่งไม่เป็นผลหรือไม่สัมพันธ์กับเลิกการผลิตข้าว แต่กลับตรงกันข้ามเกษตรกรยิ่งลงทุนดำเนินการผลิตและเกษตรกรบางรายเพิ่ม

ปัจจัยการผลิต ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ตรงกับคำว่า simple commodity squeeze¹⁴ ที่เป็นการอธิบายการผลิตเพื่อการคงอยู่ของชาวนารายย่อยท่ามกลางสภาพระบบเศรษฐกิจมีลักษณะเป็นทุนนิยมมากขึ้น หรืออาจจะเรียกว่าเป็นกลไกหนึ่งที่สามารถกระตุ้นให้ชาวนารายย่อยทำการผลิตออกสู่ตลาดอย่างสม่ำเสมอ แม้ว่าต้นทุนจะสูงก็ตาม ชาวนาตกอยู่ในสภาพเหมือนถูกบังคับให้พึ่งพิงกับตลาด เกษตรกรอาจจะตอบโต้ด้วยการผลิตให้มากขึ้น ใช้เทคโนโลยีหรือรับขายข้าวหลังการเก็บเกี่ยวเพราะเดือดร้อนต้องการเงินสดหรือสืบทอดการผลิตเพื่อการแลกเปลี่ยนกับเครื่องใช้ต่างๆ เช่นเดียวกับที่สมยศ พุ่มหว่า¹⁵ ได้ศึกษาเกษตรกรที่มีอาชีพทำนาในอำเภอปากพนังว่าจะต้องมีพื้นที่ทำนา 8 ไร่ ต่อหน่วยแรงงาน จึงจะสามารถอยู่รอดได้ หากทำนาอย่างเดียวยังมีรายได้เกินความต้องการขั้นต่ำจะต้องเพิ่มพื้นที่นาประมาณ 20 ไร่ต่อหน่วยแรงงานจึงจะสามารถอยู่รอด หรือผู้ที่มีที่นาเกินกว่า 20 ไร่ต่อหน่วยแรงงานจึงจะสามารถสะสมทุนจากการทำนา เพื่อนำไปใช้จ่ายอย่างอื่นอย่างเพียงพอ

สภาพการณ์ดังกล่าวถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางการผลิตและการค้ามาเป็นเวลานานกว่าศตวรรษ โดยที่คนจีนเชื้อสายจีนเป็นส่วนหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานและสามารถทำกิจกรรมได้อย่างอิสระหรือเป็นกลไกหลักในการค้าข้าว ซึ่งมีการควบคุมจากรัฐน้อย¹⁶ ทำให้การค้าขายได้อย่างเสรี คนเชื้อสายจีนสามารถอยู่ร่วมกับคนพื้นเมืองในลุ่มน้ำปากพนังได้อย่างสมานฉันท์ด้วยการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Assimilation) เช่น การแต่งงานกับคนไทยหรือคนพื้นเมือง ที่ว่ามีพบบ่อยมากมายและสามารถอยู่กันลงตัวภายใต้การผลิตและการค้าข้าวโดยไม่รู้สึกรังเกียจว่าแปลกแยกและได้รับการยอมรับนับถือจนใช้นามว่า “เจ้า” อันเป็นสถานภาพที่เขาใช้เป็นอุปมาว่ามีเชื้อสายมาจากพระเจ้าตากสินเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของคนเชื้อสายจีนที่นี้จึงไม่ได้เข้าๆออกๆหมู่บ้านหรือบ้านกับปากพนังเพียงเฉพาะกิจกรรมการค้าขายเพียงอย่างเดียว แต่เขาเป็นทั้งผู้ผลิตหรือทำนาข้าวแจกเช่นชาวนาลุ่มน้ำทั่วๆไปและเป็นผู้เชื่อมโยงในกิจกรรมต่างๆ กันจนมีความผูกพันกันทางวัฒนธรรม¹⁷ ทำให้เราไม่พบชาวนาลุ่มน้ำปากพนังรังเกียจคนจีนในฐานะการเป็นพ่อค้าคนกลางแต่อย่างใด หรือไม่พบการแสดงออกในเชิงการคัดกรองของชาวนาในลักษณะที่จะต่อสู้กับคนเชื้อสายจีนหรือพ่อค้าข้าวที่เป็นคนกลาง¹⁸ เช่นเดียวกันที่การค้าขายของที่นี่มีเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการกำกับพฤติกรรมการค้าขาย กล่าวคือ ซื้อขายกันด้วยความเป็นญาติหรือเป็นพรรคพวกที่สนิทสนมกัน โดยรูปแบบการค้าขายนี้ได้เปลี่ยนไปเมื่อ ทศวรรษ 2520